

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

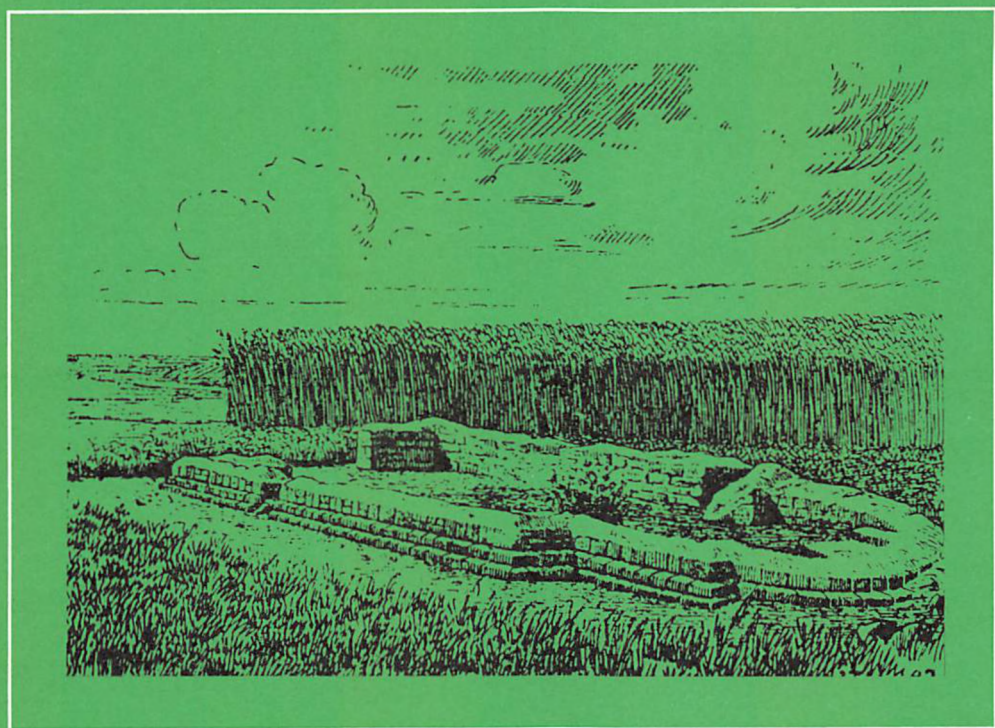
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

ÅRBOG 1981

Ruinerne af Knud Lavards kapel.

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT
1981

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

BIND 68

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

1981

Bestyrelsen:

Lektor L. Balslev, Storgade 9, Sorø.
Læge K. E. Christensen, Bag Klostret 13, Slagelse.
Skolebestyrer Mogens Haar, Dyrhaugesvej 11, Korsør.
Viceinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, Slagelse, kasserer.
Gårdejer Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev, 4100 Ringsted.
Landsretssagfører Carl Jonsén, Tinggade 1, Ringsted.
Borgmester Johs. Lyshjelm, Stigsnæs, Skælskør, formand.
Viceinspektør Erik Nielsen, Dyrehavevej 24, Skælskør.
Bibliotekar Jens A. Nielsen, Stengårdsvej 31, Haslev.
Erling Petersen, Fredensvej 8, 4250 Fuglebjerg.
Museumsinspektør Helge Torm, Sorø.

Revisorer:

Skoleinspektør C. Ph. Carstensen, Slagelse.
Bankfuldmægtig Kai Jensen, Slagelse.

Årbogens redaktion:

Lektor L. Balslev, bibliotekar Jens A. Nielsen og Erling Petersen med sidstnævnte som ansvarshavende redaktør. Bidrag til næste årbog må være redaktøren i hænde senest med udgangen af marts 1982, men helst i god tid inden. I tilfælde af rigeligt stof må de sidst indkomne manuskripter udskydes til det følgende år.

Indhold

Den gamle universitetsgård i Hyllinge	7
<i>Af Anders Jørgensen (+)</i>	
Erindringer fra besættelsestiden 1944-45	32
<i>Af K. E. Christensen, Slagelse</i>	
Drabet på hertug Knud Lavard den 7. januar 1131 i Haraldsted ...	45
<i>Af Jørgen Christensen, Vanløse</i>	
Tidsmåling i Sorø amt	52
<i>Af Jens Lampe, Brabrand</i>	
Lidt om min tid som korresponderende reder for dampskibsselskabet Skjelskør A/S.	61
<i>Af Ove Vecht, Skælskør</i>	
Lærer Mørch, Gimlinge	74
<i>Af Jørgen Andersen, Højstrupgaard</i>	
Nøjsomhed.	78
<i>Af N. P. Emil Christiansen (+). Ved Helge Christiansen, Bildsø</i>	
Alfred Henriksen: 20 år af mit liv	86
<i>Ved F. Henriksen, Slagelse</i>	
Litteratur om Sorø amt 1980	94
<i>Af A. Strange Nielsen, Næstved</i>	
Nyt fra stednavneforskningen.	97
<i>Ved redaktøren</i>	
Historisk Samfund for Sorø Amt 1980.	98
<i>Ved formanden</i>	
Driftsregnskab fra 1/10 1979 til 30/9 1980	99
<i>Ved kassereren</i>	
Nye medlemmer pr. 15/4 1981	100
Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelser	100
Ældre årbøger	101
Love for Historisk Samfund for Sorø Amt.	102
Nyt fra lokalhistoriske arkiver.	103
Sorø Amts Museum, årsberetning for 1980.	106
<i>Ved museumsinspektør Helge Torm</i>	

Den gamle universitetsgård i Hyllinge

Af Anders Jørgensen

Om forfatteren til efterfølgende skildring af et sydvestsjællandsk bondehjem for 100 år siden kan fortælles, at han var født i Hyllinge 1858, søn af bomuldsvæver Jens Jørgensen og hustru Maren Andersdatter. De boede i et lille hus, bygget på hendes broders jord, men det blev nedbrudt, da hun kort før århundredskiftet døde.

Anders Jørgensen, der gennem hele sin opvækst havde haft sin gang i morbroderens gård, blev selv som voksen virksom inden for landbruget, men var siden i en årrække forstander for børnehjemmet »Elieser«, der lå på Stevns i nærheden af Store Heddinge. Han var i 1912 medunderskriver på et opråb, der samme år førte til, at der blev stiftet et historisk samfund for Præstø amt. Artiklen om universitetsgården i Hyllinge skrev han, da han var over 70 år gammel, og den er bygget, dels på mundtlige meddelelser fra hans mor og morbroder, dels på nogle optegnelser, hans kusine Kirsten efterlod sig, da hun i 1922 døde.

Redaktionen af Sorø Amts Årbog har fundet det rimeligt at optrykke artiklen på grund af dens mange interessante oplysninger om livet på en bondegård for 100 år siden. Afsnittet om landsbyen – stationsbyen 1864-1928 er medtaget som en afrunding af artiklen, skønt den egentlig falder uden for skildringen af dagliglivet i den gamle universitetsgård. Artiklen er trykt i nutidens retskrivning og opdelt i afsnit forsynet med overskrifter, men er ellers ikke ændret. Man bør dog nok ved læsningen af de angivne åremål holde sig for øje, at artiklen er skrevet for 50 år siden. EP.

Indledning

For de unge synes det at stå som en meget trøstesløs tid, vi lever i, med hensyn til at danne egne hjem. Mange – ja, alt for mange – forlader fædrelandet, når de kan opnå at samle så mange rejsepenge, som er nødvendige for at komme til Canada eller Argentina. – Men nu de mange, der ikke kan rejse, hvad skal de da gøre – ja, de skal tåle og lide, siger man, men hvor længe? Når bliver tilstandene bedre, og bliver det nogen sinde bedre?

Det sker ofte, at man må gå tilbage i tiden og søge det lys over sagen, som historien kan være os en vejleder i. Går vi hundrede år tilbage, f.eks.

tiden fra 1824 til op i 30'erne, da så det langt værre ud end i nutiden. Det kan læses i sognearkiverne, hvor sogneforstanderskabsbøgerne udviser, at ikke mindre end 30% af sognets beboere var under fattigvæsenet, og så gik endda tusinder af tiggere fra dør til dør for at tigge føden hos de forarmede bosiddende, der ofte havde lidt nok til sig selv.

Imidlertid forandrede samfundsforholdene sig hen imod året 1848. Man lærte, unge som gamle, i den mellemliggende tid at være arbejdsom og sparsommelig. Men den senere tid viste sig atter som ret mørk i pengelig henseende, omkring ved 1880. Også her kom vi godt over den magre tid, men også ved midlet: sparsommelighed og arbejde! Ungdommen nåede atter frem til mod på livet og dermed vilje til handling.

Meningen med efterfølgende skildring af livet i en gammel bondegård skulle da være at styrke de unge, så de kommer bort fra modløsheden – ja, ligegyldigheden, ved at tage kårene, som tiden og udviklingen byder på – fremfor at klynke og klage.

Fra Fyn til Sjælland

Vi begynder med året 1835, en rigtig krisetid, hvor det stod småt til for mange, men enkelte havde opnået at spare i deres unge alder, så de kunne opnå at få et hjem. Dengang var der en ikke ringe forskel på ejendomspriserne på Sjælland og Fyn. Det var billigere at købe på Sjælland. Det var for øvrigt ellers ikke ret almindeligt at flytte omkring, selv om det kun var inden for fædrelandets grænser.

Det var da virkelig noget af et vovestykke, at min morbroder, hans kone og min mor gjorde virkelighed af de tanker, de i nogle år havde haft, at rejse fra Fyn. Med 1000 rigsdaler vovede min morbroder og mor forsøget, og det må siges, at det var også mange penge i de tider, og gården, en arvefæstegård under universitetet, blev købt i Hyllinge.

En sådan rejse var meget besværlig, blot fra Fyn til Sjælland, og den blev da heller ikke gentaget nogen sinde senere. Rejseselskabet bestod af min morbroder, hans kone og min mor samt en karl, en plag og en ko. Koen var rødbrøget og rimeligvis en god ko, i alt fald blev den stammoder til en række rødbrøgede og brogede køer, der blev holdt i hævd gennem tiderne i hjemmet.

Det var jo i sejlskibenes tid, hvor man måtte vente i Nyborg på god vind og »bliden bør«, før man stak i søen ad Korsør til. Min moder var meget søsyg. Manden, der havde solgt gården til min morbroder, skulle

hente godset i Korsør og køre det til gården i Hyllinge, men det viste sig, at hans vogn og vel også hestene var for små, hvorfor yderligere en fragtmand måtte lejes.

Der var dengang megen fattigdom blandt den sjællandske landbo-befolkning. Sygdomme som sorte kopper havde længe hærget mange egne, og virksomme midler kendtes ikke, så meget mere som lægehjælp ikke søgtes.

Hyllinge var dengang en ret uanselig landsby i sammenligning med, hvad den er blevet senere. Der lå nogle fæstegårde til Førslevgård med en del små og gamle huse, hvortil hørte 1½ tdr. land – og så herregården. Jorden lå ret uheldigt og langt borte fra husene, og der kunne knap fødes en ko på et sådant husmandssted. Husmændene måtte som en lejeafgift af husene gøre ugedage til herregården, nemlig én dags arbejde hver uge hele året rundt og så være pligtige til at meje og binde nogle tdr. land sæd i høsten.

Fra fæstegårdene var hoveriet på den tid ophævet, men man betalte, da det var knapt med penge, en del af afgiften med varer. Godsejeren skulle f.eks. almindeligvis have et lam og en gås fra hver fæstegård. Gamle fæstere sad for resten billigt ved at svare nogle få tdr. sæd, som de skulle levere til en købmand i Næstved. Denne købte nemlig bøndernes såkaldte landgilde, og det gjaldt da om at stå sig godt med købmanden, at han ikke skulle kassere det leverede korn.

Det må vel siges, at hen imod 1848 var der jævn velstand på de gamle fæstegårde.

Min morbroder, Hans Andersen, blev ofte kaldt for »universitetsbonden« i modsætning til fæstegårdsmændene. Gården var en arvefæstegård, og ydelserne blev svaret til universitetet.

Vor nærmeste nabo var den gamle Peder Hansen (Pæ Hans). Han havde i 1814 været i Frankrig som dragon. Han var ikke meget talende, men ved lejlighed kunne han dog ret livligt fortælle om, hvad han havde set i de fremmede lande. Særlig var han optaget af sangværkerne i de hollandske kirker, et slags klokkespil, som vi jo også har begyndt at få i nutiden. De mange stære i Frankrig havde også fanget hans opmærksomhed, de var meget slemme ved vindruerne. Dengang var stæren ikke så almindelig i Danmark som nu, vel nok fordi det var ret småt med frugthaver og da særlig på Sjælland. Og naturligvis var han også begejstret for Napoleon den Store.

Peder Hansen færdedes ikke meget uden for sin gård, men ved hjem-

met så man ham gå med knæbenklæder, hvide strømper, skindtrøje med sølvknapper og enten med høj hat eller (om formiddagen) med rød tophue, omtrent som en nissehue.

Her i de nævnte omgivelser kom fynboerne så til at leve livet, og i begyndelsen syntes man jo, at det var noget afvigende fra hjemegnen på Fyn, og sjællænderne syntes også, at de »feinboere« var noget for sig selv. Min morbroders og mors vugge stod i Brendekilde, og det er en kendsgerning, at min morbroder havde nogle skrøbelige arme, så han havde svært ved at løfte sække og lignende arbejde. Han var nemlig kommet til verden med begge arme brækkede, men gamle Rask – sprogranskeren Rasmus Kristian Rasks fader – var klog mand, og det hed sig, at ved hans klogskab voksede begge armene sig alligevel ret stærke. Han kunne da senere påtage sig en almindelig tjeneste ved landbruget hos den senere så bekendte Peder Larsen Skræppenborg.

Dengang var arbejdet dog næppe så strengt som senere. Han fortalte, hvorledes en morgen, da de begge var i stalden for at ordne den sammen, at Peder afbrød arbejdet foreløbig for at de begge i forening kunne læse et stykke i »Den lille Skatkiste«, en bønnebog, som Peder opbevarede i sin høje hat, som var en dagligdags hovedbeklædning. Efter denne åndelige styrkelse tog de atter fat på arbejdet.

Gårdens bygninger og det daglige arbejde

En bondegårds bygninger var dengang, sammenlignet med nutidens, meget små og tarvelige. Det gjaldt både våningshuse og udhuse. Men der kan være en vis sejglivethed ved de gamle egetræs bindingsværksbygninger, og endnu kan vi, når vi kommer til Hyllinge, se det gamle stuehus, udvendig uændret, og det tæller nok nærmest sine halvandet hundrede år. Nutidens grundmurede bygninger holder næppe længere ud.

Stuehuset ligger mod nord, afbrudt fra gårdens firkant med en indkørsel mod vest, og i den vestre længe var der hestestald, foderlo og så kostald, medens den søndre længe alene var lo og lade, der blev ombygget 1865, hvorfor den også som ny bygning rager ret højt op og tager solen fra de små stuer i stuehuset. Den østre længe var hølade, brændehus, vognport, fåre-, hønse- og svinehus. Imellem søndre og østre længe var der en port. Den østre længe blev imidlertid ombygget i 80'erne og er nu staldlænge. Svinehuset i de dage var meget begrænset, da der ikke var brug for stor plads til det par svin, der årgamle blev slagtet til jul.

Universitetsgården i Hyllinge. Stuehuset set fra gårdspladsen.

Gårdens bygninger dannede som almindeligt en firkantet ramme uden om gårdspladsen, der tildels opfyldtes af møddingen, og langs længerne fandtes en uhyre ujævn stenbro, og når det regnede, blev møddingstedet en større sø til stor glæde for gæs og ænder.

I stuelængen fandtes kun to stuer, begge med lergulve, den ene uden kakkellovn, medens dagligstuen, der tillige var sovekammer, var forsynet med en bilæggerovn, der skulle fyres op ude fra den store åbne skorsten. Kakkellovnen var udstyret med bibelske billeder, man så, hvorledes Elieser fik føde fra himmelen, en engel kom dalende ned med et brød til ham. Dagligstuen var på tre fag og heri to fag små vinduer uden gardiner, men med gyldenlakker, levkøjer og sympafier, og så for resten spiseskeer ved hasperne. Vinduerne var sømmede fast og kunne ikke lukkes op. Ud til haven mod nord var til væggen fastgjort to senge med omhæng for, så når man sov til middag, var man vel gemt for fremmedes blik, hvis nogen indfandt sig. Man lå blødt og godt, idet bundlaget var et knippe halm, og man havde i de dage god tid på stærke hjemmelavede dyner. Ud til gården mod syd stod det store bord med bænke for bordenden mod vest og langs vinduerne en slagbænk, der tillige var gåsebænk, hvor gæsen om foråret, når den rugede, pludselig kunne stikke

hovedet ud af et firkantet hul og da nape den siddende ret eftertrykkeligt i læggene. Ud mod gulvet fandtes hverken stole eller bænke, eftersom kvinder og børn måtte nøjes med at stå op for at lange til det fælles madfad og så ellers være hurtige til at fremskaffe det manglende under måltidet fra køkkenet.

Mellem sengene og bilæggerovnen var der en kakkelovnskrog med plads til en stol med halmsimesæde, hvor husmoderen lige kunne få plads til sin spinderok, som gerne var i gang året rundt, dog ikke om søndagen, de store helligdage og i selve høstens tid. Ude på gulvet var der plads for pigens eller datterens rok, der måtte bruges lige så flittigt. Ved kakkelovnens højre side var der ligeledes en lænestol, hvor manden gerne om vinteren var sysselsat med at binde kurve eller sno liner, lave tøjrepæle, eller hvad man havde brug for – aldrig hænderne i skødet. Ellers var der ingen pynt, et gammelt stueur i krogen mellem gåsebænken og bordendebænken, og urets lange »perpendik« tiltrak sig ofte både børnenes og kattekillingeres opmærksomhed – uret stod. Oppe under bjælkeloftet var der anbragt hylder, og på disse stod mælkefade og bøtter og i en snæver vending madrester efter endt middag. Den øvrige mælk – meget havde man jo ikke – var dels i det lille spisekammer vest for sengene og så i ølkælderen.

Hovedindgangen var en lille snæver forstue, halvdelen af stuehusets bredde, og resten blev til karlekammer, hvor tillige fandtes en loftstrappe. Gulvet i forstuen bestod af nogle store, ret flade kampesten, så man i vintertiden kunne stampe sneen af træskoene uden at skade gulvet. Fra stuen var der en dør ud til køkkenet med den store, åbne skorsten med et fyrsted og en ildgryde, og over samme var anbragt en jernstang med hejsekrog, hvori kunne hænges gryder over ildgryden. I skorstenen var der gerne hængt flæsk, fårekød og pølser til røgning. Fra skorstenen var der indfyring til bageovnen og bryggekedel. Bageovnen var bygget ud i haven og overdækket med et halmskur. Det var en stor ovn, hvori der kunne bages indtil en snes store rugbrød, og efter endt bagning blev ovnvarmen anvendt til tørring af sæd, frugter eller opdampning af klæder, fjer o.l. Fra køkkenet førte en dør videre ud til bryggerset, og i stuehusets østre ende var der to rum, det ene mod nord, pigekammer, det andet mod øst, ølkælder.

Fynboerne bryggede i modsætning til sjællænderne gammelt øl om foråret, to store tønder fulde, to oksehoveder hed det sig. Dette øl anvendtes i høsttiden og kunne være farligt at indtage i større mængder.

Vest for forstue og karlekammer lå øverstestuen, hvor der i de første åringer også var lergulv, men her kom dog ret tidligt fjællegulv og et par lidt større fag vinduer. Denne stue var ganske opfyldt af kister, skabe samt en stor dragkiste. Når der kom fremmede, og hvis de var vel ansete, kom de med op i stadsstuen, og husmoderen eller datteren, ja, endog en pige, kunne da glæde de fremmede med at vise de store ruller af vadmel, hvergarn og lærreder samt det spundne garn, der gerne hængtes under bjælkerne, – man viste frem sin flid, og hvad hjemmegjort »liggendefæ« huset var forsynet med. Her fandtes tillige en himmelseng med et bjerg af sengeklæder, og kom der liggende fremmede, blev denne seng taget i brug. Kakkellovn fandtes ikke, der var og er kun én skorsten på huset, og der fandtes heller ikke særlig opsigtsvækkende vægprydelser, dog et billede af Frederik den Syvende på en hvid hest. Noget særligt kunstnerisk billede var det næppe, men det vakte tidligt min særlige opmærksomhed.

Det var jo ikke til hverdagsbrug, der kom fremmede og dermed adgang til »stuen«, og da der kom bræddegulv, måtte det kun betrædes med hosesokker, – ellers havde vi den frihed over alt at kunne færdes med træsko – morgensko var endnu ikke fremme – eller med tøfler med safian, hvis det skulle være fint.

Endnu fandtes i stuehusets vestlige ende et karlekammer og huggehus, og til disse var der en særlig dør inde fra gården. I husets østre ende var der en køkkendør, bestående af to halvdøre.

Tidligt om foråret blev en lille plads op til stuehuset tilsået med kálfrø, og når planterne blev taget, sattes georgineknoldene, der om vinteren havde haft plads under den seng, der var nærmest kakkellovnen. Georginerne havde en udfordrende og god plads der, men kunne til tider blive ret slemt forulempet af hestene og køerne, der skulle lige forbi »kettens«, en smal smøge mellem stuehuset og den østre længe, for at komme ud til brønden og vandtruet i haven. Køerne og kalvene blev efterhånden fornuftige og gjorde ingen krumspring, men havde sikkert godt af den daglige vandring til vands, vinter såvel som sommer. Nu om dage står besætningen stille, bundet som livsfanger til sengestokken i stalden, – intet under, at det må fremkalde svaghed, som datidens dyr ikke var udsatte for.

I de dage foregik alt udearbejde ved håndkraft, ikke engang i den første tid fandtes en hakkelse- eller rensemaskine. Det var først senere. Maskinerne havde endnu ikke holdt deres indtog i bondelandbruget. Græs-

set blev slået med le, høet revet med hånddrive, sæden mejet med mejered (1) af karlene og bundet af pigerne. Tærskningen skete ved hjælp af plejle. På en gård var der gerne to loer, den ene til gårdens karle, den anden til husmanden. Denne »tærskede til punds«, han skulle tærske visse skæpper sæd for husbonden, så fik han selv én. Når sæden skulle renses, blev den først kastet med en lille håndskuffe, så de fleste avner gik fra, derefter skulle sæden renses gennem et rundsold, og det arbejde var gerne betroet pigerne at ordne. Det var et tålmodighedsarbejde at dreje soldet med passende hurtighed og håndelag, så avnerne og småsæden kunne skummes væk. Sæden blev derefter målt op, og husmanden fik sin part. Han fik gerne sin sommerløn regnet fra St. Hansdag til Mikkelsdag betalt i sæd, de øvrige dage i lidt penge.

Folkeholdet på en gård var dengang en karl, en konfirmeret dreng (knøs) og husmanden samt to piger, nemlig en storpige og en »tøs«. Både karle og piger fik løn i varer, karlen fik vadmel og lærred samt uld til strømper og lidt penge, pigerne fik hvergarn til en kjole, lærred og uld. Undertiden havde de et får, som de fik født sammen med husbondens. Kunne de så være så heldige, at fåret fik et par lam, gav det yderligere indtægt. Tillige kunne de ofte få sået et stykke hør. Hvor smukt var det dog at se et stykke hør med sine blå blomster, men hvor mange gange måtte samme hør dog mellem hænder, inden den blev til lærred, men så fik man også lærred, der kunne holde til alt, både til brude- og liglagen.

Det var i det hele taget en arbejdets tid, parret med forskellige savn, vi nu ikke kender, men som sikkert har haft sin opdragende, måske ligefrem gavnlige virkning, som det kan være at leve i tarvelighed og dog tilfreds. I tiden før 30'erne efter de store europæiske kampe og Napoleons-tiden har det været en pengeforvirringens tid med al dens ødselhed og uvederhæftighed, som vi synes også i øjeblikket at kunne mærke noget til. Det at leve under beskedne kår og at stille små fordringer kommer vi muligt også tilbage til, og da kan det være styrkende at høre af vore bedsteforældre, at det godt kan lade sig gøre.

Hørren og dens tilberedning

Min morbroders datter Kirsten endte engang sin fremstilling af sin barnheds- og ungdomstid med at sige: »Hvor smukt var det dog at se et stykke hør med sine blå blomster, og hvor mange gange måtte samme hør dog mellem hænder, inden den blev til lærred – men så fik man også lærred, der kunne holde til alt, både brude- og liglagen«.

Nu om dage er det et særsyn at se et stykke hør. Det var kun lige under verdenskrigen, at man prøvede af nød at få hørren frem igen, og de ældre kvinder trindt om i hjemmene kunne endnu spinde hørgarn, – de yngre lærer det næppe mere.

Hør i Danmark hører nærmest hjemme i landbrugets historie, og vi lader Kirsten Hansdatter fortælle videre, hvorledes det gik til i hendes bedste dage. Selv nøjes vi med at betragte de gamle, stærke hørgarnslagener med de røde navnetræk, der dog endnu kan findes i gamle hjem, og på museerne ser vi de gamle redskaber, man dengang anvendte for at fremstille lærredet.

»Lige fra lille af var jeg meget optaget af hørstykket ude i marken, og jeg hørte, hvorledes pigerne og karlene talte om hørren og var optagne af at få samme vel passet, og da særlig af den grund, at hørren ofte kunne være en ikke ringe del af deres løn.«

Der var kun lidt med penge, og man fik da varer i stedet for. Således fik karlene gerne et stykke vadmel til et sæt tøj, lærred til linned og et par lærredsbukser ved høstens begyndelse samt uld til strømper – og så lidt penge. Pigerne fik hvergarn til en kjole, lærred og uld, så de selv kunne binde deres hoser – det er mere end pigerne gør eller kan for tiden – man brugte ikke nutidens silke- eller flørstrømper.

Det var ikke altid, der kunne blive pigeløn ligefrem til piger, men piger som karle kunne da ofte tinge med husbonden om at have et får, »som fik lov til at gå sammen med gårdens fåreflok, og der kunne da ofte være held med et sådant ved, at det fik et par lam, der senere i efteråret kunne sælges og være en slags lønforøgelse.

Almindeligvis havde piger og karle i de dage et stykke hør, og man var opmærksom både for husbondens som for ens eget stykke hør for at få det godt passet hele tiden. Man sørgede for, når det var godt vejr, at få hørren godt luget, og det kunne gøres uden skade, selv om hørplanten var et kvarter høj. Hørren rejste sig snart, selv om den under lugningen kom til at se noget forpjusket ud.

I vore dage kan man ofte uden at tage fejl værdsætte en landmands dygtighed ved at iagttage, hvor godt han får passet sin roemark. Dengang gjaldt det ikke mindst hørstykket. Kom der fremmede, og man gik en tur i marken, overså man aldrig det lille hørstykke, om det var sent, og om der var udsigt til, at hørren blev lang i år.

St. Hans aften skulle hørren »rises«. I forestillingen var der megen overtro, der naturligvis var meget levende hos børnene. Det gjaldt om,

at dette risearbejde blev gjort rigtigt og omhyggeligt for at værne hørren mod heksene, der den aften var på vej til Bloksbjerg. Var det ikke riset, kunne heksene falde ned i hørstykket, ja, »tage« hørren således, at den ikke blev noget værd.

Risene var gerne hyldegrene, og det gjaldt om, at disse var ordentlig lange, for at hørren dog kunne have noget at måle sig med, for risene blev nemlig stående, så længe hørren var på stykket.

For rigtigt at værne hørren mod heksene, blev risene ikke alene anbragt i stykkets hjørner, men enkelte langs siderne og et par inde i midten, og mens dette foregik, havde man gerne begyndt at tænde St. Hans-blussene omkring på højderne, som f.eks. Krængebjerg, Menstrup bjerg, Kyse bakker og en større bakke ved Havnskov. Gårdens jorder var imidlertid meget flade og jævne, så der blev ikke tændt blus, og alligevel nåede heksene aldrig så vidt, at de »tog« hørren. Om det skyldtes de gode hyldegris, vides ikke, – hørren blev altid god med fin, blød tave.

Det kan ikke nægtes, at børnene tidligere havde underlige drømme ved St. Hans dags tider, hvor de så de skrækkeligste hekse siddende på kosteskafte højt oppe i luften, dragende ad Bloksbjerg til. Efterhånden blev ungdommen mere modig, og når den kom til skelsår og alder, kunne den samles med de voksne ved det store bål på Krængebjerg (trods bjergnavnet dog kun en lille bakke) og kunne blive ude til kl. 10, sjældent til kl. 11, men kunne da i drømme ikke blive fri for fæle syner.

Når de yngre – og endnu med tro på de usynlige hekse – spurgte: Når kommer de tilbage? Da var svaret: Næste år, når vi har ny hør.

I høsten, omtrent på samme tid som vårsæden blev moden, skulle hørren »ruskes«, det vil sige: man trak hele planten op med rod – og her måtte alle voksne være med. Hørren skulle derefter bredes enten på hørstykket eller en nærliggende græsmark, og dette arbejde skulle gøres nøjagtigt, således at rod og top forholdsvis vendte til samme ende, så man efter tørringen let kunne udføre knevlingen eller fjerne frøkapslerne (knevlerne) uden at få uorden i hørstilkene. Når hørren var samlet i små neg eller knipper, bundne med halmbånd, blev den kørt hjem på loen, hvor knevlingen foregik. Hertil brugtes et kamformet redskab, en såkaldt hørknevle eller hørive, som kunne sættes fast i en af lovæggenes stolper. Der var gerne to til tre om dette arbejde, nemlig enten en dreng eller pige, der løste negene og dannede passende håndfulde (lokke) til de to, der knevlede hørren – trak den gennem den nævnte jernkam, således

at hørstænglerne befriedes for kapslerne, der blev rensset ved en kastning og opbevaret til næste forår for at tærskes, og man havde da ny udsæd og måske tillige hørfro til salg.

Så skulle hørren »rødes«. En rødning kunne enten foregå på den måde, at hørstilkene blev tyndt udbredt f.eks. på en ældre græsmark, udsat for sol og regn, så skæven kunne knække fra hørtaven, og det kunne vare både i 3 og 10 uger, – eller ved en vandrødning, hvor hørren sænkedes i en mergelgrav eller tørvegrav, og i løbet af en eller to uger, eftersom vandets varmegrad var, kunne taven løsnes fra skæven, og så måtte hørren op, da den ellers rådne.

Det var ikke altid let at sige, om hørren nu var tilpas, der skulle en vis øvelse til, og den havde de gamle efterhånden opnået ved at prøve, om taven nu også var til at få fri. Den er nemlig fast forbundet med barken (skæven) eller huden udvendig, og med skæven er taven forbundet med et i vand opløseligt bindemiddel, så en god rødning betød meget for at opnå en god hørtave, som frigøres ved brydningen.

Umiddelbart efter brydningen måtte hørren tørres ved ild. Man gravede da en brydegrav, som regel op til en vold. Gravens bredde måtte være mindst hørrens længde, en god alen, og af 5-6 alens længde og dybden ca. 1½ alen. På bunden af graven anbragtes tørv og brænde, som antændtes, og det gjaldt da om at vedligeholde en sagte ild, thi hvis det blussede for stærkt op, kunne der let gå ild i hørstilkene, der var udbredte over ilden på nogle lægter, og det at passe en brydegrav godt, at der ikke skete »malør«, var ikke givet for enhver, men noget, hvori de gamle var mestre.

Når brydningen skulle foregå, lagde man gerne sammen fra byen, og hver deltager kom så med sin brage (hørbryder). Et sådant redskab består af en slags bænk på fire ben og er gerne et par alen lang. Her arbejder nogle skarpe, kantstillede og hårde brædder mod hverandre, så de knastørre, ja, endnu varme hørstilke fra brydegraven får knækket skæverne fra hørtaven ved hjælp af bryderen. Hørstilken kommer derved som i en mund og tygges, så barken brister. Når hørren var brudt, blev den snoet i dukker og puttet i sække for at holde sig varm: så længe som muligt.

Imidlertid er alle skæverne ikke fjernet ved brydningen, men de forsvinder ganske ved den såkaldte skætning, der gerne blev udført af husmandskonerne i forening med gårdens piger. Skættekvinderne kom om morgenen med deres skættetæer og skætter. Et skættetæ er en lodret

stående fjæl med en foroven 8-10 tommer vandret afsats, hvori hørren holdes, og forneden er brættet forsynet med fod, hvorpå skætteren sætter sin fod, idet hun kraftigt anvender skætten, hvorved hver eneste skæve kan fjernes, men der hører megen øvelse til for at kunne udføre en god håndskætning, og der var stor forskel på, hvor meget og hvor godt arbejdet kunne udføres, nemlig fra 5 til 16 pund hør om dagen. Senere kom skættemaskinerne i gang, og på én dag kunne en sådan skættemand med hjælper og maskine skætte indtil 200 pund hør, men langtfra så fint og godt behandlet, som de gamle skættekoner kunne.

Skætningen foregik gerne i loen under megen munterhed, og her kunne børnene hjælpe til med at hente »dukker« fra sækkene, og med det samme hørte de godt efter, hvad der kunne blive opvartet med af konerne, når de fortalte egnens nyheder (aviser så man ikke hver dag), eller hvorledes konerne havde haft det forleden et andet sted, hvor de havde været til skætning, og den opmærksomme husmoder kunne derved, hvad maden angik, få et vink om, hvad hun helst skulle sætte på bordet for ikke at stå tilbage, ellers kunne hun let få »sit fedt« på det næste sted, hvor der skulle skættes.

Kunne nyhederne ikke længere holde liv i forsamlingen, måtte Karen eller Maren til at fortælle, hvorledes det gik i deres unge dage, hvad naturligvis var noget andet end i nutiden. Da de var piger og måtte møde til hovarbejde! Ja, om sommeren i hø- og kornhøstens tid, da var det en anderledes vågen tid, eftersom de aldrig kom i seng, – og småbørnene forstod nu, hvorfor rynkerne havde meldt sig så talrigt i de gamle skættekoners ansigter, og hvorfor håret var gråt som hørren, – nej, når de blev store, ville de dog nok have lov til at sove og i en seng, – og så fortalte man om den eller den pige, der var kommet galt afsted, og lille Maren, der bragte gamle Karen hørdukker, fik vidunderlige tanker om alt det, gamle Karen dog vidste, og selv om lille Maren ikke syntes om alt det, de »kællinger«, som hendes mor kaldte dem, fortalte, så var hun alligevel lydhør, ja, ligefrem nysgerrig, skønt det slet ikke lignede det, som degnen fortalte i skolen.

Endelig kommer vi til det sidste arbejde, før hørren skal spindes, nemlig heglingen. Det var gerne husmoderen selv, der ordnede dette, hvor det gjaldt om at kløve hørtaven til yderligere finhed for at få udskilt de korte og mindre rene taver, der går fra som blå, og det arbejde sker ved hjælp af en hegle. Dette redskab består af meget spidse, mere eller mindre tykke stålpigge, som sidder jævnsides i en jern- eller træplade, dog

således, at alle piggenes spidser danner en nøjagtig plan, og over denne og dels gennem heglen trækkes høren, så den kløves og udredes, og så ender det med, at man har den næsten silkebløde, askegrå, fine hør, der på en næsten kunstfærdig måde bindes i kranse og gemmes til vinteren, hvor husmoderen i forening med sine døtre eller piger foretager spindingen. Det var i ældre tider kvindernes vinterarbejde, og man bestilte meget. Kunne man i en bondegård ikke selv overkomme spindingen, var der altid nogle koner, der tilbød sig. Betalingen i penge var vel ikke stor, men så var det ikke så knapt med fødevarer i tilgift.

Medens rokkehjulene snurrede som små maskiner, var det foden og hånden, der skulle give gang i arbejdet, og så lød der i hjemmene sang og fortælling, og det var mest fra familielivet – i de dage havde man knapt nok en avis, i alt fald kun et par gange om ugen, og kun lidt med bøger, men så meget mere vidste man om et hjem fra dets begyndelse. Under spindearbejdet kunne min mor fortælle om hjemmet, således som det havde formet sig i hendes eget hjem i trediverne og senere hen.

Fester og højtider

Om den fynske families første søn, født den 15. november 1839, fortæller hans søster, altså min kusine, hvorledes det gik til ved barselgildet for ham. Nabokonen, Kristiane Hjulmands, var dér på egnen en særlig anerkendt kogekone, som forstod at ordne madlavningen, enten det var til bryllup, barsel eller begravelsesgilder.

I de dage gaves der foræring forud, og det gjaldt om at få disse fødevarer anvendt. Således kom der til dette gilde fra hver gård i byen en 3-4 pund smør, en snes æg, en flaske fløde og en høne. Om eftermiddagen før gildet kom en pige fra hver gård med foræringer, og der samledes på den måde en mængde gildesmad ind.

Inden barnedåben var der kirkegangskone, det vil sige, at barnets moder måtte sammen med en anden kone læses ind i kirken. Konerne ventede i våbenhuset, til præsten kom, og han bad da en bøn for moderen og barnet, og imens sang menigheden fru Boyes (2) salme: »Lov, pris og tak og ære«, hvis barnet levede. Var det død, sang man af samme salme verset: »Og græder end mit øje – o Gud du gav og tog«. Så fulgte konerne med præsten ind i kirken. Enkelte steder holder den skik sig endnu, men de fleste steder er den forladt.

Ved sådanne gilder var degnefolkene med også i de små hjem, hvor-

imod det hørte til sjældenhederne, at præsten, der også var provst (3), deltog.

Hvad gildesmaden angik, begyndte man med suppe og kødboller samt kogt kød med peberrodssauce og søsterkage. I småkårshjemmene havde man i stedet for suppen ofte risengrød og klipfisk med senneps-sauce. Det var jo almindeligt, ligegyldigt hvad det var for nogle af de kirkelige gilder, der holdtes, at de varede i flere dage, og man var ikke så afholdne fra spiritus som i vore dage.

Når man nu for tiden trykkes af travlhed i hjemmene ved juletid, har det måske også været således i den ældre tid. Der var i alt fald meget at gøre med juleforberedelserne, hvad maden angik. Rokken blev sat til side og var ikke fremme før efter helligtrekonger, og i alle hjem, små som store, skulle der slagtes, brygges og bages til julen. Selv malten, man anvendte til øl, måtte man selv lave. Man fyldte et kar med byg, hvorpå der blev hældt vand, og det henstod således i 24 timer, så tappede man vandet fra, og det våde korn blev lagt i bunke på loftet, tildækket med sække, så det kunne tage varme og spiringen begynde. Når alt kornet var spiret, blev det bredt tyndt ud på loftet for at tørres, og man passede det ved stadig omrøring med en rive. Når det var nogenlunde tørt, blev det anbragt på flager over køllen. Det var en ovn med en muret flade, hvor malten tørredes. Man fyrede i køllen, så røg og varme kunne trænge op gennem byggen, hvori der jævnlige måtte røres, indtil det var rigtig tørt og brunt. Derefter kunne det gemmes, så længe det skulle være. Var det rigtig tørt, blev det opbevaret på loftet i en stor tønde. Før brygningen skulle malten males, hvortil der altid fandtes en håndkværn.

Med andre ord: I et bondehjem måtte man i de tider selv udføre det arbejde, som nu er gået over til håndværket, men man kunne gøre det, trods det at det krævede ikke så lidt tid og erfaring.

Derimod var det nødvendigt før julebagningen at søge møllen for at få malet og sigtet mel til julen. De kørende havde da gerne et helt læs »slumpe« med fra byen og kørte gerne til Holløse mølle, og det tog som regel en uges tid at få malingen tilendebragt.

Bagværket til jul bestod gerne af sigtebrød og fint brød, og det var skik, at folkene på en gård, karle og piger samt husmændene, hver fik nogle julebrød, enten to sigtebrød eller et sigtebrød og et hvedebrød, som de tog med til deres eget hjem eller deres mor, hvis de havde en sådan.

Den dag, det var juleaften, blev der bagt en større mængde æbleskiver.

Det var nemlig skik at sætte æbleskiver frem, ligegyldigt hvem der kom, så de kunne nyde lidt, da ingen måtte bære julen ud.

Juleaftens nadver var gerne svinerygsuppe eller risengrød og ribbensteg, så kom senere på aftenen æbleskiver og øl, derimod ikke kaffe som i vore dage.

Når der var spist til aften i det gamle hjem, tog Hans Andersen, min morbroder, salmebogen og læste der ud af en aftenbøn, og nogle enkelte julesalmer, f.eks. »Et barn er født i Bethlehem«, blev sunget. Dengang kendte man ikke noget til juletræ. Der blev spillet kort om pebernødder, og børnene syntes jo, at det var meget morsomt at spille kort om julen, da der ellers aldrig blev spillet kort mellem jul og nytår.

Nytårsaften og helligtrekongersaften blev fejret omtrent på samme måde. Ja, nytårsaften blev der dog skudt nytår ind med de gamle flintebøsser, og det var jo ikke så hurtigt at ordne et sådant skydevåben. Dengang kendte man jo ikke til bagladevåben, ja, knapt nok knaldhætten.

Når helligtrekongersdag var forbi, kom Knud og drev julen ud, og så fulgte en lang og daglig tid med arbejde.

I julen kom slægt, venner og naboer sammen, men efter julen tog manden rigtig fat med plejlen. Nu gjaldt det om at få tærsket kornet. Kvinderne fik atter spinderokken frem. Den havde de fleste steder været sat helt op på loftet, thi mellem jul og helligtrekonger måtte intet gå rundt, hvad enten det så var slibestenen eller rokkehjulet, for blandt forskellige svagheder, der kunne melde sig i bedriften, hvis man fristedes til at spinde, må man mærke sig »navlegælingerne«. (4)

Ja, dengang tog man hensyn til mangt og meget af det, som vor oplyste tid kalder for overtro. Man var vant til at høre fortællinger om varsler og syner, som man havde haft og troet på som noget virkeligt.

Og hvem kunne ikke fortælle om gengangere, der spøgede ikke alene på kirkegården ved nattetider, men hvoraf nogle havde ærinde helt ud i de gamle markskel, særlig ved Enghaven i nærheden af Kohaveskoven, hvor de gamle i levende live var blevet fristede til at flytte skelstene af jordtørst og nu måtte gå og flytte skelstenene tilbage.

Tidligere havde præsten i Marvede kunnet »mane« sådan et genfærd til ro, men de nye præster havde ikke den magt trods det, at troen på varsler og genfærd levede nok så frodigt – også hos mig – fra barnsben af.

Hvor var alt dog alligevel stille i tiden 1835–1860 i sammenligning

med vor tid. Al den oplysning, som nu findes, drømte ingen om skulle være nødvendig. Hverken mænd eller kvinder af det almindelige bondefolk stillede heller så mange samfundsbetragtninger som nu. Man kendte ikke ordet, langt mindre virkningen af politik. Havde man i de dage nægtet at bestille noget eller ladet, som om man var arbejdsløs, ville man straks have fået det stempel, at nu var der gået »en skrue løs« hos det menneske, det var blevet »tovligt«.

Der var ingen arbejdsløshed. Tidligt og sent var man på færde, enten man tjente eller var barn i hjemmet. Det gjaldt om at skaffe mad og drikke samt klæder, og man skulle gerne fremskaffe det meste af det selv. At gå hen og købe alt, nej, det kunne man ikke.

Det var en lykkelig tid, hvor underligt det end lyder!

Det daglige arbejde

Der var kun lidt med penge mellem folk på landet i min ungdom, og hvor skulle de komme fra, eftersom hverken marken eller kreaturerne gav ret meget i udbytte i sammenligning med, hvad der nu om dage kan tages der ud af. Kunne man blot i rette tid få samlet de nødvendige penge til afgifter og skatter, der skulle ydes, var man godt tilfreds. Der stillede jo ikke så store fordringer til mad og klæder dengang, og selv om rugbrødet til tider var lidt tørt og begyndte at mugne, måtte det glide ned, hvortil det ofte sure øl om sommeren kunne hjælpe, og der kendtes næppe til så megen svaghed i alt fald mellem de unge som i nutiden.

I den tid måtte vi sande ordet om at begynde dagen tidligt, efter teksten: Morgenstund har guld i mund, og det var en fryd og en friskhed om sommeren tidligt at være i arbejde, om vinteren kunne det være noget mere tvært, men da vi ikke kendte andet, gik det også.

I mange år af min ungdom var det pigen, der måtte være på færde med malkning, smør- og ostelavning og de almindelige huslige arbejder. I den mørke vintermorgen måtte der malkes i en stald, som der nu næppe er magen til ret mange steder. Hvor er staldene nu blevet rummelige og lyse, dengang var der ikke et vindue i kostalden, og når døren var lukket, var der mørkt selv om dagen, men vi vidste, hvor køerne stod, og vi kendte dem, så det blev en vane at kunne arbejde i mørke. Der skulle da være noget særligt i vejen, skulle vi have lygten tændt for at se, enten det var i ko- eller hestestald. Datidens svine- og fårehuse ville man i nutiden næppe kalde for stalde, og hønsene fandt ofte om natten plads på de utroligste steder.

Om sommeren var pigerne tre gange om dagen ude at malke. Var der kun lidt mælk, kunne pigerne nøjes med at sætte mælkespanden på hovedet og så endda gå med bindehosen mellem hænderne for tillige med det samme at udrette lidt håndgerning. Det lærte en ung pige snart, for det gjorde alle ældre koner, når de gik til og fra malkning, og i de dage ville de unge ikke stå tilbage for de ældre, hvad huslig flid angik. Nu er det anderledes, nu kan unge piger og måske ældre med ikke binde deres egne hoser, men kan købe silkestrømper i dusinvis året igennem.

Efterhånden som køerne kælvede, fik vi jo mere mælk, så måtte begge de grønne malkespande i brug og så en dragt (et åg) at bære dem i. Spandene på gårdene var ofte malede grønne udvendig og røde indvendig. Ældre og dygtige koner holdt ellers endnu på asketræsspandenes hvidskurede tilstand med blankpudsede jernbånd, og til spandene hørte altid et hvidskuret låg med en blank messingknap. Låget var mindre end spandens åbning, så det kunne flyde på mælken, at den ikke plaskede over under gangen. De to dage om ugen, vogterdrengen skulle i skole, tilkom det tillige pigerne at flytte og vande køerne, der måtte trækkes til en vanding eller mergelgrav. Dengang kendte man ikke til vandvogne eller foderestre. Kun på de større gårde var der en røgter.

Det var ikke altid så let at få smørkærningen til at lykkes som nu. Termometer kendte vi ikke, og varmegraden var ikke altid tilpas, eller også var syrningen af fløden alt andet end god. Tit kunne vi stå og stampe med den gamle stampekerne i timevis for at opnå at få smør, ja, det kunne nå dertil, at man måtte tage lidt af fløden op igen af kærnen og opvarme, så hjalp det, når den blev hældt i, men selvfølgelig var sådant smør ikke altid godt.

I mit hjem var vi dog ikke bundet af overtro, som endnu kunne træffes flere steder, at man f.eks. troede, at en eller anden havde »set skidt« til fløden, og derfor kunne det ikke lykkes at få smør. Derimod husker jeg godt, hvor velkomment det var, når der kom en fremmed fra byen, ligegyldigt om det var en mand eller kvinde, så skulle de hen for at ryste smør af sig, og nogen tillid dertil havde jeg i nogen tid, men senere modtog jeg en sådan hjælp blot som en afveksling i det kedelige kærnarbejde, når smørret syntes at udeblive.

Det såkaldte græssmør behøvede ingen farve, men vintersmørret måtte farves med gulerodssaft, og i den anledning måtte der rives på et rivejern nogle gulerødder, hvorover der blev hældt varmt vand, og

gennem et håndklæde presseses så den af gulerødderne tillavede smørfarve ud.

For ostelavningens vedkommende lavede vi også selv løbe af kalvemaverne, der naturligvis ikke var så fine ting som det, man nu kan købe, men dengang var det dog tilfredsstillende.

Æltingen af smørret foretoges med hænderne og en stor træske i et stort trætrug, og smørret blev, enten det kom i en krukke eller på en tallerken glattet med en ske, gerne forud dypet, mærkværdigt nok i øl, og så gjaldt det om at kunne lave nogle smukke stjernefigurer med skeen, og da særlig, når man skulle til torvs med smørret. I vore dage ville man kalde sådant smør overæltet, da det ofte fik et fedtet udseende.

Afsætningen af mejeriprodukterne skete enten til »hørkræmmeren« eller også ved at gå til vor nærmeste købstad, Næstved, der lå over to mil borte, med smørbøtten på hovedet. Da gjaldt det om at stå tidligt op, dog kunne det jo træffe, at man kunne komme op at køre undervejs. Byfolkene kom på torvet og smagte på varerne, og prisen kunne være fra 28–30 skilling (en skilling=en tøre) til to mark pundet eller 64 øre i nutidsmønt.

For smør og æg blev huset forsynet med købmandsvarer som sukker og kaffe, men forbruget var ringe mod nutidens. Der var kun tale om at drikke kaffe en gang om eftermiddagen, for om morgenen bestod daværen af øllebrød med et stykke smørrebrød til, og om aftenen var nadveren mælkebrød, og var der fremmed hjælp som i høsten en kop tevand ovenpå.

De mellemliggende måltider som »halvgåen-middag« om formiddagen og »midften« om eftermiddagen var altid tørtmad med øl til, og mandfolkene fik tillige en snaps, når de var over konfirmationsalderen.

Det var ikke mange pund af kolonialvarer året om, man købte. Sukkeret var knastsukker (kandis) og puddersukker og til de store højtider nogle svesker og rosiner.

Vi sørgede jo for i efterårstiden at få tørret frugt både af æbler, pærer, blommer og kirsebær. Æblerne og pærene blev skåret i fire stykker før tørringen, og det gik let med at tørre frugten, dels blev den soltørret, og efter endt bagning kom frugten i ovnen, hvor også blommer og kirsebær tørredes.

Når frugterne var passende tørre, blev de samlede i poser og hængt på loftet, og der havde vi altså egentlig det, der kunne træde i stedet for svesker og rosiner i sød suppe. Ja, hvor kunne man få meget brugbart frem

af de hjemlige sager – i modsætning til nutiden, der så ofte skal købe alt. Men dengang havde man virkelig ingen penge til det, så man var flittig og påpassende, og der var meget for en husmoder at varetage, om hun skulle være mellem de dygtige, der havde, hvad man skulle bruge, – man købte aldrig på kredit.

I forkølelestilfælde havde man altid tørrede hyldeblomster, og deraf lavede man hyldete, såvel som varmt øl med ingefær, der friede for mange af de lidelser, man nu henvender sig til lægen om. Skulle der endelig hentes doktor, var det en opsigtsvækkende begivenhed, og det betød da gerne noget alvorligt. – Der var langt til læge dengang.

Når man ser hen til de forskellige arbejder, som datidens kvinder var sysselsatte med, så kendes disse snart ikke i nutidens husførelse, som at brygge, bage og at ordne alt vedrørende mejeriarbejde, foruden det, at kvinderne også måtte være med i marken, og havens arbejde var udelukkende overladt til kvinderne.

Endnu må jeg nævne lystestøbningen, (ja, vi fik under verdenskrigen lejlighed til at se dette arbejde taget op endnu engang) den faldt i efterårstiden, når slagtingen foregik, og man fik tællen(talgen) til brug.

Jeg mindes endnu, hvorledes det store kar blev stillet midt i stuen, og hvorledes vi lavede lysvægerne til og anbragte disse »på spid«, nogle lange afbarkede pilekæppe, der kunne lægges tværs over karret, medens vægerne blev trukket op og ned, og ved denne dypning blev lysene efterhånden tykke, men langt fra regelmæssige som dem, man i den senere tid kunne støbe i blikforme.

Der skulle en del tålmodighed til for at opnå at få nogle tykke lys fremstillet, og nogle lod dem forblive som tynde lys eller de såkaldte præse, som måtte bruges i køkken og bryggers.

Dengang kendte vi hverken stearinlys eller endnu mindre petroleum, og dog så vi ganske godt i de lange aftener om vinteren, endskønt det efter nutidsbelysning måtte betegnes som fremtrædende halvmørke. I stuens midte stod lysekællingen med det hjemmelavede lys, der engang imellem måtte »snydes« enten med en lysesaks eller, hvis man havde mod til det, med fingrene. Et sådant lys blev udnyttet til bunds ved hjælp af »profitten«, en lille træpind af lysets tykkelse, som var forsynet med en blikplade og tre små søm, der kunne gå op i lystestumpen, som så kunne forbrænde helt til bunds, – alt måtte bruges.

Ved denne ret svage belysning sad i kreds husets kvinder ved deres rok, karter eller garnvinder og frembragte de milelange fine tråde, me-

dens mandfolkene var sysselsatte med at lave træsko, skeer, koste og mange forskellige redskaber til stald og lade, som nu kun ses på museerne. Drengene kunne hjælpe til med at sno halmsimer, hampereb eller til de køer, der ville tygge reb, hårreb, det vil sige, at der blev snoet svine- og kohår ind med, hvilken blanding ikke tiltalte de pågældende køer. Jerntøj var endnu ikke kommet frem. De mindre børn kunne lave rokke- og pølsepinde, og på forskellig måde kappedes man således i flid.

Som en sidste høst, der samlede ikke alene husets folk, men ofte også nogle fremmede hjælpere, var humleplukningen, der foregik under megen fornøjelse om aftenen inde i stuen. Hver gård, ja, selv hvert lille hus havde en humlehave, og den tiltro havde man til humlen, at den gav kraftigt øl.

Undervisningen i skolen fra 1838–1860 og senere

Min morbroders datter, Kirsten, fortæller i sine erindringer fra sin barndom, at dengang hun gik i Hyllinge skole, var der den såkaldte indbyrdes undervisning. Så længe vi gik i yngste klasse, havde vi ikke navn, men nummer.

Når læreren kom ind i skolen, stillede børnene sig på plads langs væggen. Vi begyndte med at synge en salme, så fulgte for de større børns vedkommende katekisering, og derefter kom de forskellige fag.

I mellemtiden var alle numrene råbt op, og de små fik hver en bihjælper udtaget mellem de større børn. De skulle så til at hjælpe dem med tabellen. Snart summede det, snart hørtes høje stemmer, men læreren var jo vant til at opholde sig i dette sus af barnestemmer og forskellig tummel. Jeg tror ikke, at man talte om nervøsitet i den tid.

Når de mindre børn under de størres vejledning formodede at kunne tabellen, gik de hen til læreren, der sad på en stol på en forhøjning. Kunne de tabellen, fik de noget nyt for til næste skoledag, ellers om igen.

Medens dette foregik, var en del af de større børn i gang med at læse i den lille eller store læsebog, som de var dygtige til, og så måtte de én for én hen til læreren at høres. Efter denne time fulgte skrivning. De større børn havde forskrifter eller store skrivetabeller, de små sad ved borde med bihjelper ved hvert bord til indøvning i skrivekunsten.

Læreren havde for øvrigt et stort arbejde med at skære gåsefjerpenne til. Vi måtte selv bringe gåsefjer med til skolen. Det var nogle udmærkede penne, ofte bedre end de senere og nu almindelige stålpenne.

Regning blev ligeledes indøvet ved bihjælpere, og tabellerne blev lært i skolen. Man havde ikke i de dage tabeller til nogle få skillinger til købs, så læsningen skulle foregå i hjemmet. Nej, hjemme havde vi sandelig nok at gøre med at lære Luthers katekismus i yngste klasse, og i ældste kom så både bibelhistorie og Balles lærebog. Her var eksamen to gange om året, hvor præsten var til stede.

Undervisningen var i forhold til nutiden ret streng med udenadslæsningen, særlig hvad religion angik. De øvrige fag var derimod ikke videre forskellige fra nutidens, men vi holdt os jo til religionskundskab, læsning, skrivning og regning, og hvor meget videre kan man vel endnu nå på de syv år, barnet går i skole. Man lærte alligevel godt i den gamle skole.

I frikvarteret legede vi dels på gaden, dels inde i skolen, der langt fra var så pæn som nutidens skoler. Vi gik alle med træsko, og det var ofte ikke lidt, der hang ved disse, så ofte kunne vi jo under en fangeleg mellem borde og bænke hvirvle store skyer af støv op, men læreren skændte aldrig for det. Vi fik lov at more os. Vore lege var omtrent de samme som nu, måske knap så forskelligartede, men nu leger lærerne med, – det kendte vi ikke i den gamle tid.

Efter årstiden var der forskellige lege. Om foråret spillede pigerne bold om snelehuse, medens drengene spillede pind om knapper, og til enkelte tider legede de tyske og danske, hvor danskerne selvfølgelig altid vandt. Dengang levede børnene såvel som de ældre i sejrusrusen fra 1848–50.

Børnenes klædedragt var meget afvigende fra nutidens. Pigerne så ud som små koner. De havde lange kjoler, til daglig også hue på med hagesløjfe, undertiden også med nakkesløjfer. Det at gå barhovedet var endnu ikke begyndt, heller ikke havde pigerne rundhat, men enten kyser eller hatte svarende til den såkaldte helgolænder. (5) Dengang gjaldt det om at pakke hovedet godt ind.

Til eksamen havde pigerne korsklæde af hvide kniplinger og fin hue med lang sløjfe af silkebånd, som hang langt ned ad ryggen, pænt forklæde, livbånd med spænde samt et lille kravetørklæde eller bånd om halsen. Ja, den tids småpiger var vel på deres vis lige så forskellige som nutidens skolepiger.

Hvad drengenes tøj angår, så var de altid udstyret med lange bukser og for resten også med skødefrakke, i alt fald til konfirmationen, så de lignede små mænd. Til daglig skolegang gik de uden frakke, og man så

de hjemmestrikkede uldtrøjer i forskellige mønstre, dog havde de gerne vest på og til tider tillige stumpetrøje (svarende til jakke i nutiden).

Konfirmationen fandt kun sted én gang årlig, og som der måtte læres meget udenad i skolen, så var det ligedan hos præsten. Som regel måtte hele Kristi lidelseshistorie og mange salmer kunnes udenad. Det var i det hele taget ikke så let at blive konfirmeret dengang. Kunne man ikke de forlangte skriftsteder, forklaringer og salmer, så blev vedkommende afvist til næste gang. Enkelte blev således ret gamle, før det lykkedes for dem »at kunne stå« eller slippe igennem.

Efterhånden mildnedes i folkeskolen mange af de nævnte forhold. Jeg begyndte min skolegang 1865, og det var lige på overgangen fra den indbyrdes undervisning og tabellerne til nutidens folkeskole, hvor lærerne har fået en anden opgave end at være »hører«. I løbet af kort tid forsvandt de gamle tabeller, vi fik nye læsebøger, og hvad mere var, Balles lærebog blev fjernet, og den mindre Balslev kom i stedet.

Der var kommet en ung lærer, som var uddannet på Jelling seminarium under forstander Svendsens dygtige ledelse og som denne præget af Grundtvigs skoletanker, så mange strammede bånd løsnedes til ikke ringe forundring for de gamle i hjemmene, der ikke kunne forlige sig med, at nu behøvede børnene snart ikke mere at læse lektier, de havde jo aldrig noget for.

Læreren navn og eftermæle er åbenbart højt i ære hos de børn – nu gamle – der søgte Hyllinge skole. Lærer Jørgensen (6) gik op i sin gerning og havde fortrinlige evner både til at fortælle, at lære os sange, at kunne lege med os og ved forskellige lejligheder bringe ofre, som styrkede børnenes kærlighed til skolen. Ved fastelavn fik vi således lov til at »slå potter« i stykker og at »bide til bolle«. Det glemmes sikkert aldrig.

Kunne man med en vis ret sige om den gamle skole med dens indbyrdes undervisning, at børnene egentlig lærte godt, når de havde almindelige evner, da var det jo ved en slags tvang, så var den skole, der fulgte efter, frihedens skole, hvor lærerne var i spidsen, og børnene fulgte med glæde, og hvorved man nåede overmåde meget.

Der var kun den ene lærer over for de mange børn i skolen, og resultatet var ikke ringe i sammenligning med nutidens folkeskole, der synes at sprede sig vel meget, så man med nogen ret synes at mærke, at de praktiske fag som læsning, skrivning og regning ikke i den grad bliver lært som tidligere, og nu er der dog kun en begrænset flok i skolen, hvor det første arbejde udføres af folkeskolelærerinden, hvorved læreren kan

nøjes med at fortsætte fremfor tidligere, da der var et opslidende arbejde med nogle af børnene, men ganske vist hjalp hjemmene betydeligt til, så børnene forberedtes til skolen, – hvad det ofte kniber med for tiden.

Hermed sluttes disse minder om det gamle hjem, som endnu kan ses ligge midt i byen, og endnu er den gamle skolebygning også kendelig, men forlængst ombyttet med en forskole for de mindre og hovedskole for de større, som rent udvendig viser sig som et palads ved siden af den gamle tæt op til vejen liggende tarvelige bygning, medens den ny skole ligger smukt og fornemt tilbage.

Måtte disse linier bringe læserne til at mindes deres barndomshjem, deres skoletid og ungdomstid, måske med udråbet: Hvor forandret! – Da er hensigten nået.

Landsbyen – stationsbyen 1864–1928

Et tilbageblik

Der er gået to menneskealdre, siden jeg som 6-årig purk hørte kanoerne tordne fra Als og Dybbøl. Fra mit hjem i Hyllinge var to af mine fætre med i krigen, den ene ved Dybbøl, hvor han den 18. april blev taget til fange og ført ned til en fæstning i Østrig, den anden fætter var til søs og med i sejren ved Helgoland.

I fjor i oktober måned, en søndag, ville jeg se min fødeby og måske et glimt af mit barndomshjem. I nutiden er det jo let med det hesteløse køretøj, bilen, at komme langt, men desværre var det et vedvarende regnjejr.

Hvor forandret var byen. Kirken var der dog endnu, men omgivelserne og byen var næsten ukendelig for mig. I sin tid var her seks gårde og nogle huse, – var jeg også kommet til min fødeby? Jeg måtte erkende, at det jordiske hjem står på en forkrænkkelig grund. Hjemmet er forlængst forladt af de gamle, nye beboere er flyttet ind. Der synes kun at være ét sted, hvor minderne om disse gamle eller unge, jeg i sin tid havde været sammen med, var at finde lidt spor af. Det var kirkegården. Den syntes mig at være blevet mindre, end den var, da vi som skoledrenge kunne smutte derind, når der var begravelse, se ned til de åbne adelige begravelser under sakristiet. Jo, jeg læste mange for mig kendte navne, graven var altså det sidste husly for dem, – eller åbner der sig en dør på den anden side, som fører til en bedre arne end den, vi fandt i barndommens eller vort eget hjem?

Inden jeg forlader de dødes have, ser jeg fra kirkens høje beliggenhed ud over det frodige landskab, øjner i baggrunden Kohaveskoven og tænker på enghaverne, hvor jeg så mangan gang havde vogtet køerne. Regnen vedbliver. Jeg må bryde op, og uden for kirkegårdsindgangen ser jeg til venstre to sammenbyggede huse, ja, de så ud som i sin tid. Tidens tand havde ikke fået lov til at gribe ind, de var vedligeholdte. Til højre en bondegård, ombygget og fin.

Jeg vil gå lidt trods den silende regn og drejer til venstre, – jo, der ligger jo den gamle skole, det synes at være de samme vinduer og døre, – dog var der blevet sat en ny dør ind med overskriften: Conditori.

Det er nok en anden slags kager end dem, »bassemanden« fik lov til at stå med i en kurv ved hjørnet af skolehaven, når vi havde eksamen og havde fået enten to tøorer eller en tiøre at købe for. Jeg måtte jo mindes den mand, der i mange år alene var lærer for den store flok af drenge og piger i Hyllinge skole. Med hans komme skete den store forandring, at Balles lærebog gik ud, vel kom den mindre Balslev i stedet – og det var uforståeligt for hjemmene, at man ikke skulle lære så meget udenad – men det gik godt. Læreren fortalte og sad ikke som hører, og så sang vi i den så alvorfulde tid, som det var. Nutidens skole kan vist ikke på det område følge med.

Jeg måtte løsrive mig fra den gamle skole, se i forbigående ind i den gamle skolehave, men kunne ikke se, om eksercerpladsen endnu var der, – formodentlig ikke der, hvor vi i frikvarteret kæmpede med hverandre som danske og tyskere. Det var i skytteforeningernes morgen, og vi skoledrenge fik lavet, dels hjemme, dels hos hjulmanden, trægeværer med bajonet, og under lærerens vejledning gjorde vi som de store i skytteforeningernes marchture, og vi sang »Hvis kong Christian skulle trænge til sikre skytter på kampens dag« (7), og da i 1870–71 den fransk-tyske krig kom, var det ikke drengenes skyld i Hyllinge skole, at vi ikke kom med.

Men nu videre ind mod den gamle bys midte, og jeg må udbryde: Ak, hvor forandret, oh, hvor forandret! Hvor er hjulmandens gadekær dog blevet af. Ja, det er blevet til et stateligt anlæg med grusede gange i engelsk stil mellem blomstergrupper og stenhøjspartier. Jeg får ikke tid til nærmere at betragte sommeren, regnen er ustandselig, og jeg må videre, forbi en gammel gård, som synes at have overlevet sig selv, men den er der med sit mere end hundredårige stuehus, mit fødehjem.

Men gadekæret! At det ikke er der mere, hvor underligt for mig. Det

var jo der, at vi fra den nærliggende skole i frikvartererne kunne soppe om sommeren, og det var jo der, at vi kunne feje på is, skøjter var os endnu noget ukendt. Og så øen Island! Om den findes i anlægget, ved jeg ikke, men det var en større jordhøj i det sydvestlige hjørne, som var egnet til kamp mellem danskerne og tyskerne. Den første gang, gadekæret rigtigt gik ind i min bevidsthed, var den gang, da de hjemvendte soldater kom i land ved Karrebæksminde og vel dels blev kørt, dels måtte de marchere, og da de kom til Hyllinge, lagde de sig trætte i kanten af kæret, da gik vejen endnu ved hjulmanden i en bue.

Der var jo alvor, men ingen begejstring, de kom jo ikke som sejrherrene, men som trætte mænd, der havde måttet opgive Danevirke, – for mange aldeles uforståeligt, at det kunne ske.

Der blev fra hjemmene båret mad og øl ud til dem, en og anden måtte efterse et sår med charpi. Da syntes jeg at møde gråd og sorg alle vegne, og det var også tilfældet. Inde var der sorg over, at ingen endnu vidste, om min fætter var død eller levende.

Men nu er det gamle gadekær ikke mere, kun ser jeg det i livets alvor, omgivet af trætte soldater, og så en anden dag er der jubel mellem drenge og piger, der laver isbane og er glade.

Under alle disse tanker er jeg kommet til Rønnede kro efter en dag at have gået som fremmed i byen og dog kunnet have sagt til en eller anden dreng eller pige: Jeg har leget med dine bedsteforældre.

NOTER:

- (1) Mejered: le til kornhøst, forsynet med høstkroge eller mejekroge.
- (2) fru Boye: Birgitte Boye, 1742–1824, fik en del salmer i Harboes og Guldbergs salmebog 1778. I Den danske Salmebog findes nu kun én af hendes salmer.
- (3) Præst i Marvede-Hyllinge og provst i Øster Flakkebjerg herred var dengang Laurits Vilhelm Monrad (1797–1877), der sad i embedet fra 1831 til 1863.
- (4) Navlegølinger: et ord, hvis betydning ikke kendes. Det drejer sig formentlig om en sygdom hos kreaturerne.
- (5) Helgolønder: stor, kyselignende solhat af vaskestof, der holdes i form af indskudte virer.
- (6) Lærer Jørgensen: Niels Jørgensen, f. 1834 ved Kerteminde, dimitteret fra Jelling 1860, lærer i Hyllinge fra 1863 til sin død 1893.
- (7) Citat er de to første linier i tredje vers af skyttesangen: »Hvis du her ved hanen rører«. både forfatter og komponist er ukendte. (Se i Madsen:Stengaards Folkets Sangbog. 1904.

Erindringer fra besættelsestiden 1944-45

Ved K. E. Christensen

Gennem Sct. Georgsgildet i Slagelse kom jeg i forbindelse med stationsleder ved Falck: Bruno de Neergaard, der havde været med professor Chievitz i Finland som ambulanceleder. Ligesom denne var han en af de første til at organisere en modstandskamp efter besættelsen 9/4-40. Da jeg ved nytårstide 1943 nedsatte mig som praktiserende læge i Slagelse efter kirurgtiden på centralsygehuset, var det helt naturligt for ham at henvende sig til mig, da han skulle sikre sig en form for nødkirurgi udenfor sygehusets regie i tilfælde af, at frihedskæmpere kom til skade under sammenstød med nazisterne. Man ville i så fald ikke kunne undgå, at tyskerne foretog razzia på Slagelse centralsygehus. Ad illegal vej, sandsynligvis også gennem professor Chievitz blev de behørig instrumenter skaffet til veje og anbragt dels i spritfabrikkens kælder, dels hos en privatfamilie i Klostergade.

Inden jeg går videre, vil det nok være på sin plads at give en kort karakteristik af de mennesker, der omtales i det følgende:

Borgmester Melgaard skal kun ganske kort omdales her, da der er skrevet meget udførligt om hans virke under besættelsen i en artikel om Socialdemokratiet i Slagelse i Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt 1979. Blot kan jeg ikke undlade at udtale min beundring for denne koldblodige mand, der som hele byens borgmester optrådte modigt overfor tyskerne. Han fik efterhånden nær tilknytning til frihedsbevægelsen, – så meget, at Gestapo til sidst betegnede ham som værende den største sabotør i Slagelse.

Bruno de Neergaard var en ung mand, kun 27 år gammel, da tyskerne besatte Danmark. Hans harme over et sådant overfald på en lille, nærmest forsvarsløs nation, parallelliserede han med russernes overfald på Finland 1939. Neergaard blev da også den ubestridte leder af mod-

Stationsleder Bruno de Neergaard.

standsbevægelsen i Slagelse indtil hans arrestation i København i december 1944. En fordel, han forøvrigt sammen med mange andre i samme korps, udnyttede til det yderste, var hans stilling som Falckleder. Korpset blev nemlig benyttet meget af tyskerne til at køre syge og sårede til og fra Slagelse kaserne til hospitalet på Nylandsvej på Frederiksberg. Våben bestemt til frihedsbevægelsen i Slagelse kunne f.eks. ikke være bedre skjult under transporten fra København end under de tæpper, hvorpå de tyske soldater sad. Selv udførte Neergaard et frygtløst og beundringsværdigt arbejde, skåned aldrig sig selv; men han forstod også at vælge medarbejdere, der var lige så koldblodige og dygtige til at udføre dristige sabotagehandlinger som sprængninger af jernbaneskiner, sabotage mod værnemagervirksomheder, for slet ikke at tale om de nødvendige likvideringer af stikkere. Da han aldrig selv pralede af noget, gjorde det ham nok ondt, når ganske enkelte ikke kunne holde mund med deres bedrifter, hvilket gav anledning til en del sladder i byen, i alt fald de sidste måneder af besættelsen.

Længe undslap han tyskernes efterstræbelser. Men til sidst fik de fat i

ham under en razzia på Chr. Winthersvej i København. Det fremkaldte stor sorg og også harme i alle antinazistiske kredse, da Bruno de Neergaard d. 29/3-45 blev henrettet i Ryvangen sammen med 8 andre, hvoraf de 2 også var fra Slagelse.

Svend Aage Nielsen (i artiklen senere kaldt for Falck Nielsen) var min kontaktmand til Neergaard. Sammen med en anden Falck-redder: J. Chr. Andersen var han en af de ivrigste sabotører. Han var en venlig og tilforladeligt udseende mand, hvem mange ikke ville tiltro alle de handlinger, han med en forbavsende ro udførte som sabotør. Han var med i så godt som alle de våbenmodtagelser (nedkastninger) og sabotagehandlinger, der fandt sted i Slagelse og omegn. Efter anmodning gennem fru Neergaard fra den af ham så beundrede, men nu tilfangede chef, måtte han sammen med de fleste kammerater gå under jorden d. 21/1-45. Dog selv derefter vedblev han med at virke som sabotør. Til sidst måtte han flygte til København, hvor han kom til at virke som chauffør for bl.a. professor Mogens Fog de sidste uger.

Verner Hansen, altid kun kaldt Verner, synes jeg ikke bør være uomtalt i denne artikel. Han var nodstandsbevægelsens bedste skytte og fantastisk i sin nærmest frække koldblodighed. F.eks. tog han en mørk aften, lige for næsen af en tysk patrulje i Bredegade imod en sæk med våben, som Falck Nielsen kom med i ambulancen, efter at have afleveret tyskerne på kasernen. Våbnenes opbevaringssted var i Verners kolonihavelysthus, hvor de 2 deri værende grise: Knold og Tot, brugtes som camouflage. Også han undslap i tide fra Gestapo.

Ejnar Larsen, også kaldet Bombe-Ejnar var altid villig til at udføre det arbejde, der blev pålagt ham. Imidlertid var han lidt for åbenmundet og skulle egentlig have været sendt til Sverige af den grund. Inden da fik Gestapo dog fat i ham d. 5/10-44 og henrettede ham d. 27/2-45. Da man gravede hans lig op efter kapitulationen, viste det sig, at han havde været udsat for frygtelig tortur.

Boes, altid i folkemunde kaldet for Böse, hvilket navn helt igennem svarede til hans opførelse, synes jeg også bør omtales. Han havde været heroppe efter 1. verdenskrig som wienerdreng og blev derfor af tyskerne benyttet som tolk, utvivlsomt knyttet til Gestapo. Han belønnede danskerne for deres tidligere gæstfrihed med angiveri, pengeafpresning, voldshandlinger osv. Det var ikke i ringe grad hans skyld, at hadet mod tyskerne tog til de sidste år af besættelsen. Når han kunne finde anledning, lod han danskere arrestere og tog dem med på kasernen, hvor han

Falckredder Sv. Aa. Nielsen.

lod dem gennemprygge. Desuden røvede han rationeringsmærker, begik endda korrupsion overfor besættelsesmagten. Til sidst blev det selv denne for meget –og det bestemtes derfor, at han skulle sendes til østfronten. Inden da havde imidlertid modstandsbevægelsen besluttet sig til at skaffe ham af vejen, hvilket skete d. 7/2-1945 på jernbanebroen i Slagelse under luftalarm. Tyskerne var formodentlig glade ved at slippe af med ham, siden de ikke gjorde gengæld ved at skyde en Slagelseborger.

Lindemann, cand. pharm. bandagist, for mange år siden provisor på Rådhusapoteket, havde i årenes løb oparbejdet sig en glimrende forretning, også med varer, der solgtes landet over. Han var overbevist national-socialist, hilste tyskerne velkommen d.9/4-40 med højlydte Heil Hitler-råb og dertil hørende armbevægelser, og han førte endvidere udstrakt selskabelig omgang med tyske officerer. Af den grund måtte Lindemann se sin forretnings omsætning gå ned til under 1/3. Dette foranledigede, at han skrev til den tyske øverstbefalende, anbefalet af kommandanten i Slagelde, om at få forøgede leverancer til værne­magten. Begrundelsen var selvfølgelig, mente Lindemann, at der var sat en hviskekampagne i gang imod ham, foranlediget af præster, læger, læ-

rere og mange andre, der alle klamrede sig til det britiske demokrati, der var i lommen på jøderne, osv.

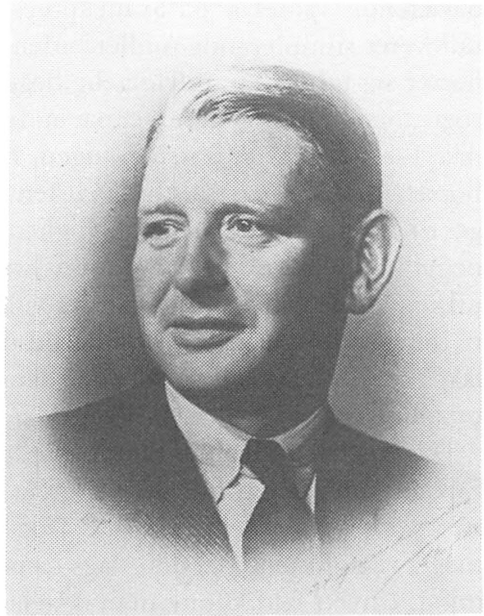
Efter at der i begyndelsen af 1944 kastedes en kampesten ind igennem Lindemanns forretningsvindue, der lå lige under vort soveværelse på Schweizerpladsen 3, fik denne arrangeret vagt af tyske soldater, uden for forretningstiden. Disse holdt sig dog i reglen fredeligt inde i gården eller porten. Dette arrangement gjorde, at vi var sikret imod både schalburtag og sabotage.

1943 forløb ret fredeligt for mig, hvis man kan bruge det udtryk. Selvfølgelig var der af og til undtagelsestilstand, ligesom det ikke var nemt at passe praksis på landet med en benzinration på 15 liter pr. måned. Heldigvis havde jeg en benzinbesparende lille DKW, der heller ikke havde ret meget imod at køre med en del hospitalssprit iblandet benzinen. Desuden kunne en rask mand, som jeg dengang var, kun 33 år gammel, jo heller ikke tage skade af at cykle, sommetider indtil 10 km udenfor byen. Praksis var heller ikke stor, kun på 800 patienter.

Ved nytårstide 1944 kom der imidlertid fart i de illegale handlinger. Nytårsdag om aftenen blev den blå butik sprængt i luften. Man forsøgte forgæves at holde nysgerrige væk, der skulle hen at se, hvad braget, idet

Liv og glade dage i materialist Lindemanns hjem under besættelsen. Lindemann står op med serviet om halsen. (Efter avisbillede).

Læge W. Vigholt.

bomben blev kastet ind gennem ruderne, betød. 4 mennesker kom til skade, een med alvorlig øjenskade. Jeg gik ud på sygehuset for evt. at hjælpe til.

D. 5/1-44 kl. 7,05 blev stikkeren »Silde Jens« skudt ned i Herrestræde, altså omtrent samtidig med, at Söhnleinbanden myrdede pastor Kaj Munk.

D. 6/1 sad vi og hørte radioavisen kl. 19, da telefonen ringede og en forskrækket kvindestemme udbrød: »Dr. Vigholt er blevet skudt! Kan dr. Christensen ikke skynde sig at komme?« Jeg fo'r selvfølgelig af sted ned til bopælen, 2 husnumre fra os. Ved ankomsten traf jeg en døende kollega, der var bevidstløs, med svagt og rallende åndedræt og med blodet strømmende ud af munden. Døden indtrådte, inden Falcks ambulance nåede at komme. Obductionen på sygehuset viste: 3 pistolskud, 1 i leveren, 1 i lungen og 1 i munden, der havde ramt tungepulsåren. De 2 første kunne offeret måske nok have overlevet. Men det sidste medførte, at blodet herfra ved hvert åndedræt blev suget ned i bronchierne.

Attentatet blev udført på følgende nedrige måde: En dansk kaptajn ved navn Holm, assisteret af en åbenbart ikke så koldblodig håndlanger var morddagen ankommet til Slagelse, havde spist til middag hos den

daværende apoteker på Svaneapoteket i Slagelse – og af denne fået udleveret stimulerende midler, uden lægerecept. Derefter begav de 2 herrer sig ud i byen, selvfølgelig begge bevæbnet med pistoler, hjem-søgte først – efter sigende – et par andre kendte borgere i byen. Da disse ikke lukkede op på dørringningen, henvendte de sig på dr. Vigholts bopæl, idet denne også stod på listen over evt. emner. Holms håndlanger ringede på døren til privatejligheden på 1. sal og foregav at have fået noget i øjet. Blev derefter af husassistenten henvist til at gå ned til klinikken i stuen, hvor lægen straks ville komme, blev der sagt. Nede i porten sagde »patienten« imidlertid til den ventende Holm: »Jeg kan ikke gøre det«. Derfor blev det den danske kaptajn, der nåede at affyre de omtalte skud, inden lægen flygtede ad bagtrappen op på 1. sal.

Dagen efter indkaldte den lokale lægeforenings formand til møde. Enkelte kolleger gav her udtryk for, at lægerne i Slagelse skulle nægte at gå ud efter mørkets frembrud. Dog sejrede fornuften, idet flertallet meget rigtigt mente, at den slags hændelser kunne man ikke værge sig imod. I hvert fald kunne man ikke lade det gå ud over patienterne.

Udover at enkelte borgere flyttede fra byen i nogle dage, nåede nazisterne ikke at skræmme befolkningen som sådan. Tværtimod vakte mordet på Slagelses mest afholdte og kendte læge med den største praksis en sådan harme, at forståelsen for kampen imod besættelsesmagten blev langt mere positiv, ligesom flere og flere meldte sig til modstandsarbejdet.

2 dage efter omtalte mord blev jeg kaldt hen til borgmesteren, der meddelte mig, at byrådet, under hvem det civile luftværn sorterede, havde udpeget mig til dr. Vigholts efterfølger som chef for sanitetstjenesten i dette værn. Det var borgerligt ombud, fik jeg at vide. Det eneste positive ved denne udnævnelse var tildelingen af nin benzinration med 30 liter mdl. Ulemperne var altid at være i beredskab, dvs. være pligtig til at møde på kommandostationen under det nuværende arresthus ved hver luftalarm. Desuden skulle jeg føre tilsyn med og have ansvaret for, at sanitetskorpsset på ca. 50 mand blev trænet med bæreøvelser, samariteropgaver osv. Til dette formål tilbød man mig en fin uniform, hvilket jeg afslog. Det eneste, jeg ville have og fik, var den fine kasket, der hørte til uniformen, idet jeg med den på hovedet under luftalarm samt mit ausweiss i hånden også kunne færdes frit til patienterne under undtagelsestilstand eller afspærringer, som tyskerne evt. opstillede.

En anden forsmag på, hvad der var i gære, fik jeg d. 25/3 om aftenen

ved slutningen af et konservativt møde på Korshøjgaard i Landsgrav. Neergaard kom hen og spurgte mig, om jeg havde noget imod, at man i nattens løb stjal min bil, da man skulle ud til Forlev og likvidere et stikkerægtepar. Svaret var, at det måtte de selvfølgelig godt, hvis de ikke kunne finde en anden bilindehaver, der bedre kunne undvære sin bil et par dage. Der var jo dengang ingen lægevagtordning, udover søndagen fra kl. 8-20. De tog så jordemoder fru Nielsens bil, satte stjålne tyske nummerplader på den og udførte deres hverv. Aktionen var nødvendig, fordi man vidste, ægteparret Fischer bl.a. havde udfærdiget en liste til terrorismord på 14 Slagelse-borgere, heriblandt min tidligere chef, overlæge Rager. Listen blev selvfølgelig konfiskeret sammen med andet kompromitterende materiale. Alt forløb planmæssigt. Et par dage senere fandt man jordemoderens bil i Roskilde, uskadt.

Alligevel kom jeg er par uger senere til at undvære min bil i nogle dage. På et sygebesøg havde jeg i skyndingen glemt at tage startnøglen af. Da jeg kom ud fra patientens bopæl, var min DKW væk. Jeg telefonerede selvfølgelig straks til politiet og også hjem. Min kone svarede, at nu kunne hun bedre forstå, at hun for lidt siden syntes, det var vor bil, der i susende fart kom ned ad Schweizerpladsen, men forunderligt nok med en tysk soldat ved rattet. Jeg var lige kommet hjem til fods, da politiet ringede, at nu havde de fundet min bil nede ved stationen, med en tysk soldat siddende ved rattet. Han var imidlertid flygtet fra dem, havde taget ladegreb på sin pistol, hvorved de måtte skyde efter ham. Han undslap, men blev siden af værnemagten fundet i et lysthus, hvori han omkom under bombing med håndgranater. Det drejede sig om en desperat soldat, der var deserteret, fordi han skulle sendes til østfronten. Bilen var nok fundet, men med krumtapakslen i stykker. Via borgmesteren, der som sædvanlig var parat til at hjælpe, arrangeredes der et møde med kommandanten og mig på kasernen. Da jeg udtalte, at jeg ikke forstod tysk ret godt, blev Böse tilkaldt, hvilket medførte, at han under diktat til rapporten benyttede lejligheden til at kalde mig for »Schweinhund«. Nå, det vigtigste var, at værnemagten indrømmede ansvaret for ødelæggelsen, således at jeg i løbet af 5 dage igen havde en bil.

Natten til den 9. april blev lektor Ibsen, Slagelse, afhentet af en tysk morderbande og dræbt ved nakkeskud på hovedvejen ved Vedbysønder. Samme nat var jeg til en fødsel på Østerbro. 3 dage efter trængte en barsk udseende mand ind i min konsultationsstue, da jeg lukkede en

patient ud. Lige straks tænkte jeg: Så nu plaffer han dig ned. En studiekammerat fra Aalborg var det lige sket for. Men i stedet tog han et politiskilt frem, præsenterede sig som næstkommanderende i Himmelstrups rejsehold. Han udbad sig en forklaring på, hvorfor folk havde set min bil, – der åbenbart lignede den bil, man havde kørt med lektor Ibsen i, på samme tid som mordet fandt sted. Jeg klarede hurtigt frisag ved at henvise til jordemoderen, der havde været med til fødslen.

Grunden til min mistænksomhed overfor ovennævnte kriminalmand forårsagedes i nogen grad af begivenhederne den 10. april i vort hjem. Lige over middag ringede Neergaard og spurgte, om han måtte komme op med en tilskadekommen, hvilket jeg selvfølgelig svarede ja til. Lidt efter mødte han op med en amerikansk flyverkaptajn, der dagen før var sprunget ud med faldskærm fra en anskudt bombemaskine på vej hjem fra togt over Tyskland. Via nogle mennesker, der havde fundet ham under en halmstak, var Falck i Slagelse blevet alarmeret og havde bragt ham til Slagelse, hvor han var blevet iført et til ham alt for stort sæt civiltøj. Nu frygtede Neergaard en razzia hjemme hos sig, idet nogle kammerater fra samme maskine var blevet taget af tyskerne, efter at en gård-ejer i Snekkerup havde meldt dem til kommandostationen, hvor jeg befandt mig – og hvor jeg så vore nazivenlige politimester gnide sig i hænderne, mens han lod meldingen gå videre til tyskerne. – Min kone og jeg tog selvfølgelig med glæde imod den noget forskræmte unge mand (22 år), der lige havde set en tysk soldat nede i gården til vor opgang. Blot ville vi gøre opmærksom på, at vor husassistent vistnok gik med tyske soldater. – Men hende gav vi fri resten af dagen, ligesom vi sendte vor søn op til hans venner på 2. sal. Efterhånden tøede vor gæst op. Var faktisk sluppet godt fra faldskærmsudspringet, men var åbenbart sulten. Min kone serverede så hurtigt som muligt en engelsk bøf for ham, medens jeg fandt en af mine sidste Gl. Carlsberg frem. Han fortalte om sine togter ved hjælp af sit flyverkort, som han forærede os. Ligeledes skrev han sit navn: B. E. Logie, Kallispell, Montana, USA, ned på et lille stykke papir, som nu har fået plads i vor gæstebog under Neergaards. Bedrøvet blev han over, at jeg desværre måtte meddele, at jeg havde set hans ven Jacobsen, blive bragt ind til byen af tyskerne. Han var hans navigatør. Han fortalte også, at alle flyvere, der nødlandede i Danmark, skulle gå efter kirketårnene, hvilket jo var en cadeau til vore præster, hvad sindelag angik. Selv mente han, at han skulle til Sverige ad en illegal rute, når det var muligt. – Ved aftenstide ringede Neergaard, at nu

2 amerikanske flyvere, B. E. Logie til venstre. (gengivet efter avisbilled).

kunne jeg godt komme med ham. Vi passerede så forbi soldaten i porten, og han blev afleveret hos Neergaard.

Derefter skete der ikke noget særligt, udover at vi kunne mærke, tyskerne blev mere og mere rasende over de tiltagende sabotagehandlinger, hvor især Falck Nielsen og Andersen var gode til jernbanesprængningerne. Selve aktionen imod politiet den 19. september 1944 var jeg ikke indblandet i, da jeg først kom hen på kommandocentralen efter at politifolkene havde bragt sig i sikkerhed og før modstandsbevægelsens folk, bl.a. Falck Nielsen havde ryddet stationen for våben og evt. kompromitterende papirer. Det var ikke sært, at tyskerne skummede af raseri, da de lidt for sent indfandt sig.

Samme dags aften kørte Neergaard og jeg ud til Falkenstein for at se til de politibetjente, der skulle opholde sig der. De var imidlertid bragt videre, meddelte godsejer Lawaetz os. Vi nøjedes derfor med en hyggelig snak.

Først hen på efteråret 1944 trak skyerne igen sammen over Slagelse. Den 4. oktober blev Bombe-Ejnar pågrebet af Gestapo. Den 14. november blev stikkeren »Pudseren« likvideret i Absalonsgade. Næste dag henimod aften ringede en kollega rundt til samtlige læger i Slagelse og meddelte, at ingen læge måtte tage ud den aften, da han bestemt mente, der skulle myrdes en læge til gengæld for »Pudseren«. Denne besked beroligede ikke just min kone, da hun vidste, jeg var til fødsel i et arbejderhus, hørende under det nazistisk ledede gods, St. Frederikslund. Derfor blev hun ikke så lidt glad ved at se mig velbeholden hjemme igen hen på

aftehen. Der blev heller ikke skudt hverken en læge eller en anden person den dag.

Den 25. oktober ankom Gestapo til Falckstationen for at arrestere Neergaard. Heldigvis var han den dag på jagt, således at han nåede at gå under jorden, ligesom hans familie slap væk, inden hjemmet blev raseret ved en razzia.

I november blev jeg en dag ringet op af en kollega i Slagelse, der fortalte, at han var blevet kontaktet af en læge i København, som han kendte. Kollegaen ønskede at få at vide, hvem der var læge for modstandsbevægelsen i Slagelse. Slagelselægen svarede, at han mente, det var mig. Dette benægtede jeg selvfølgelig. Siden hen så jeg da heller ikke noget til denne, formodentlig falske læge.

Midt i december havde vi besøg af Neergaard, der spiste til middag hos os. Han havde lige været i Roskilde for at afsøre et ammunitionstog.

Først i det nye år ringede det en morgenstund ved 7-tiden på døren. Udenfor stod der en mand, temmelig forskrækket at se på, med hudafskrabninger på hoved og hænder. Han sagde, han skulle hilse fra Møller. Da vi vidste, det var Neergaards dæknavn, gik min kone ud og forklarede manden, at her boede ingen, der hed Møller, og at han hellere måtte gå til sin egen læge, hvad manden også gjorde. Det forholdt sig således, at det var en nyansat mand hos Falck, som man ikke helt stolede på. Derfor passede Verner ham op på Rolighedsvej, affyrede et pistolskud op i luften, hvorved manden faldt af cyklen; det var jo alt sammen lidt komisk, men påmindede mig dog om, at diskretionen nok var ved at gå fløjten. I samme retning pegede det, da senere på måneden et par unge mennesker en dag kom op i konsultationen og smed et par kasser, hvori der var kirurgiske instrumenter. De skulle også hilse fra Møller. Ude i byen gik sladderer også temmelig frodigt. Ikke nok med at nogle slægtninge pralede af et par unge menneskers bedrifter; men et par gamle damer af min patientkreds advarede mig imod at have med »fremmede« at gøre, ligesom en kollegas kone en dag var kommet hjem fra bridgetelskab og havde fortalt, at jeg kørte rundt med engelske flyvere.

Den 21. januar kom Falck Nielsen op til mig og meddelte, at han og J. Chr. Andersen måtte gå under jorden efter henstilling fra fru Neergaard. Denne havde under et besøg hos sin mand hørt denne hviske: »Se at få dem allesammen væk!« Det var åbenbart, at torturen af ham og tidligere tilfangetagne fra Slagelse efterhånden var blevet så frygtelig, at

de ikke var sikre på at kunne vedblive at holde tæt. Efterhånden syntes jeg, det måske også var klogt at rejse lidt væk, dels på grund af ovennævnte oplysninger, dels fordi jeg følte mig noget overanstrengt på grund af de snart daglige og natlige udrykninger under luftalarm, samt arbejdet med den stærkt voksende praksis. Jeg averterede derfor bortrejse på vinterferie fra 13. til 17. februar.

Inden da nåede jeg at gøre en smule gavn. Den 8. februar blev jeg bedt om snarest at se til Falck Niensens syge barn i Fruegade, hvor familien boede. Ankommet fandt jeg ingen sygdomstegn, men fru Nielsen siddende med 3 ængsteligt udseende drenge på 9, 7 og 4 år. Hun havde lige haft besøg fra et medlem af frihedsrådet i Slagelse, der havde opfordret hende til at få alt kompromitterende materiale af vejen, da hun snart kunne vente Gestapos ankomst. Tyskerne troede nemlig, hendes mand havde været med i likvideringen af Böse dagen før, hvilket nu ikke var tilfældet. Jeg spurgte, om familien ikke ville med straks. Men det mente fru Nielsen ikke var nødvendigt. Derimod bad hun mig om at tage noget amerikansk faldskærmstøj og andre kompromitterende ting med mig, hvilket jeg selvfølgelig gjorde. 5 minutter efter, at jeg var kørt, erfarede jeg senere, ankom Gestapo, arresterede fru Nielsen, men det var forinden lykkedes at få børnene anbragt hos en familie oven på bopælen.

Dagen efter blev jeg kaldt ud expres. Denne gang var det fru dr. Thorsteinsson, der bad mig tage ud til en fødsel i Flakkebjerg, da hun ikke kunne få fat i sin mand. Ankommen til lægeboligen fandt jeg foruden lægefamilien Falck Nielsen og J. Chr. Andersen. Begge skulle om aftenen flyttes, da dr. Thorsteinsson måske også kunne vente en razzia snart, fordi han havde været indblandet i illegalt arbejde. Problemet var blot, at Nielsen ville melde sig til Gestapo for at få sin hustru frigivet. Jeg fik ham fra denne absurde idé ved at love at gøre alt for at få hende ud af arresten. Det skete da også ved hjælp af en lægeattest fra speciallæge i Næstved, der havde behandlet fru Nielsen for en alvorlig kæbepandehulebetændelse. Denne fik jeg sendt til borgmester Melgaard, der var med på ideen. 10 dage senere blev fru Nielsen frigivet, men da var jeg forlængst rejst.

Et par dage efter min afrejse ringede jeg hjem til en anden kontaktperson, jeg havde i Sct. Georgsgildet. Han rådede mig lige til at se tiden an et par dage, inden jeg vendte hjem. Man ventede nemlig en storrazzia i Slagelse. Denne kom også den 15.-16., hvor tyskerne fo'r som vilde rundt i gaderne og arresterede det meste af frihedsrådet og en del andre,

der havde deltaget i modstandsarbejdet. De ringede også på vor natklokke, men min kone lukkede ikke op. Næste dag blev hun opfordret til også at rejse væk, hvilket hun gjorde samme eftermiddag med vor søn på 4 år.

Opholdet i København mener jeg ligger udenfor dette emne. Den 8. maj 1945 vendte vi tilbage til Slagelse for at påbegynde arbejdet. Alt i Slagelse var præget af glæden over befrielsen. Jeg modtog mange sympatitilkendegivelser i form af blomster og breve for min lille indsats under besættelsen. For jeg havde jo ikke deltaget aktivt i modstandskampen, kun gjort min pligt som læge. Denne bestod i, bistået af min kone, at hjælpe de mennesker, der var kommet i vanskeligheder på grund af modstand mod nazismens brutalitet. – Nogle uger efter kapitulationen modtog vi, foruden den obligate takkeskrivelse fra general Dewing et brev, som glædede os allermest. Det var sergeant Logies moder, der takkede os for vor godhed mod sønnen, der var sluppet levende fra krigen efter at have været på bombetogt mod Japan og nu var blevet turistflyver. Rørende var hendes forespørgsel, om vi ikke manglede noget, f.eks. kaffe, chokolade etc.

Iøvrigt kunne jeg ikke helt frigøre mig for mindelser fra besættelsen På grund af kredslæge Fogs sygdom måtte jeg nemlig i nogle uger vikariere for ham. Herved kom jeg som arrestlæge til at støde på håndlangeren, der var med kaptajn Holm ved mordet på dr. Vigholt. Han virkede temmelig »pjokket«, hvis jeg må bruge det udtryk. Så vidt jeg ved, slap han ret hurtigt ud, medens kaptajn Holm blev dømt for mordet og senere henrettet. En anden mindelse var mødet med materialist Lindemann, der også var fængslet. Han virkede meget deprimeret over, at hans 3. rige var gået under, hvilket førte til, at han begik selvmord. Det skulle han nok ikke have gjort. For hans medfange, der var mere robust, slap ret hurtigt ud, da det hurtigt viste sig, at man lod de store løbe og kun havde kræfter til at straffe de små.

Således endte den krig.

- - -

Til støtte for min hukommelse og for at få de rigtige data med i artiklen, har jeg benyttet mig, dels af samtaler med assurandør Carl Nielsen, Slagelse, der var efterretningstjenestens mand i Slagelse, samt af Sv. Aa. (Falck) Niensens efterladte papirer. Ligeledes har jeg haft megen gavn af den store artikel, borgmester Melgaard har forfattet til årsskrift for Slagelse Elevsamfund på Gymnasiet i 1946.

Drabet på hertug Knud Lavard den 7. januar 1131 i Haraldsted Forhistorien og følgerne

Af Jørn Christensen

»De jernklædte Kæmper opløftede deres Spær
Saa vog de den Herre ved Fuldmaanens Skær«

Den 7. januar 1981 var det 850 år siden, at Knud Lavard, hertug i Slesvig, blev dræbt af sin fætter Magnus i skoven ved Haraldsted. Drabet, som havde et klart politisk sigte, fik skæbnesvangre følger, idet det voldte så megen blodsudgydelse og skabte så store omvæltninger i de følgende knap 30 år, at der næppe kan findes et sidestykke i Danmarks historie.

På stedet, hvor Knud Lavard blev dræbt, fremvældede iflg. Saxo en kilde, som havde helbredende virkning mod sygdomme. Mange mennesker søgte til kilden, og den stigende tilstrømning var medvirkende til, at der omkring 1150 opførtes et stort og smukt kapel, hvoraf der nu kun er ruinerne tilbage.

Knud, der senere fik tilnavnet Lavard, som betyder stor herre eller »brødgiver«, dvs. den, i hvis brød man er, var født i Roskilde 1096 som søn af kong Erik (Ejegod) og hans hustru Bodil. Da kongen og dronningen i 1103 påbegyndte en pilgrimsrejse til Palæstina, satte de Knud i pleje hos den sjællandske høvding Skjalm Hvide i Fjenneslev. Kongeparret vendte aldrig tilbage. Erik døde af feber på Cypren og Bodil i Palæstina.

Den unge kongesøn sendtes som yngling til hertug Lothar af Sachsen, hvor han lærte tysk hofskik og satte sig ind i ny europæisk tankegang. Knud fik et varmt venskab med Lothar, som tog ham til sig som sin fostersøn.

Efter Eriks død blev hans broder Niels valgt til konge i 1104. Han var af natur ikke særlig handlekraftig – i modsætning til sin broder. Niels var også påholden i pengesager, hvilket førte til langvarig strid med søstere Sigrids og venderfyrsten Gudskalks søn Henrik, der var »knes« (fyrste) over vestvenderne. Niels ville ikke overlade Henrik hans mødre-arv, hvorpå Henrik foretog plyndringstogter op i Slesvig. Grænsejarlen

Sankt Knud Hertug. (Efter legemsstort kalkmaleri i Hvidbjerg kirke ved Skive).

Eliv svigtede kong Niels i kampen mod Henrik. En ny jarl måtte findes, og valget faldt på Knud, som tilmed måtte yde Niels en betydelig sum penge for jarletitlen. Påvirket af sit ophold i Sachsen begyndte Knud imidlertid inden længe at omtale sig selv som hertug.

Knud var nu Danmarks mægtigste mand efter kongen – og det i en alder af kun 19 år. Hans første og vigtigste opgave var at standse Henriks plyndringstogter. Kampene mod Henrik, som i øvrigt var Knuds fætter, endte med et forlig mellem Henrik og kong Niels. Efter Henriks død anerkendte venderne Knud som deres »knes«, og som sådan blev han samtidig Lothars lensmand.

Knud havde efter venderkampenes afslutning sikret Danmark ro sydfra. Forinden havde han også sørget for at sikre Slesvig by mod overfald ved militære anlæg. Byens borgere fik dermed fred til at drive handel, og forskellige beretninger vidner om, hvor stor en plads Knud indtog hos borgerskabet. Han blev også oldermand for gilderne, som var en sammenslutning af håndværkere og handelsfolk.

Der er ingen tvivl om, at Knud havde vundet stor folkeyndest gennem sin handlekraftige optræden, men samtidig voksede misundelsen hos hans fjender, som især koncentrerede sig i kredsen omkring kong Niels. Det var deres opfattelse, at Knuds stilling som hertug i Slesvig og samtidig lensmand under Lothar, som i 1125 blev valgt til tysk konge, indeholdt en fare for rigets sikkerhed. Niels havde jo én gang haft en grænsejarl, der havde svigtet.

I efteråret 1130 rejste Niels derfor til Ribe, hvor han på tinge rettede skarpe anklager mod Knud, bl.a. at Knud tilsidesatte den danske kongemagt for selv at opnå rigets krone. Parterne skiltes, uden at det kom til et egentligt brud, men Knuds fjender opgav ikke deres sag. En sammensværgelse mod Knud blev indgået. Hovedmændene i denne var kongens søn Magnus, Henrik Skadelår (fætter til Magnus) samt kongens svigersøn og dattersøn.

I julen 1130 havde Niels indbudt til julegilde i Roskilde. Og hertug Knud deltog, selv om han var blevet advaret af sin hustru. Magnus fortalte Knud, at han agtede at begive sig til det hellige land. Under fraværet ønskede han, at Knud tog vare på hans hustru og børn, og Magnus traf aftale med Knud om, at de snarest skulle mødes for at tale nærmere herom.

Efter julegildet red Knud til Haraldsted Kongsgård for at besøge sin kusine Cæcilie og hendes mand Erik Jarl. Om morgenen den 7. januar 1131 kom der sendebud med besked om, at Magnus ventede Knud i en nærliggende skov. Intetanende om sin skæbne bagav Knud sig på vej til mødet med Magnus. Efter en kort ordveksling trak Magnus pludselig sit sværd og kløvede Knuds hoved. De øvrige sammensvorne, der havde ligget i skjul, styrtede nu frem og borede deres spyd i Knud.

Erik Jarl gravlagde Knud i Haraldsted kirke. Skjalm Hvides sønner gravede imidlertid liget op, idet de ønskede, at gravsætte det i Roskilde domkirke. Dette modsatte kong Niels sig, hvorfor Knuds lig blev ført til Ringsted for at blive gravlagt foran højalteret i klosterkirken.

Skjalm Hvides sønner drog derefter rundt på Sjælland og fremviste

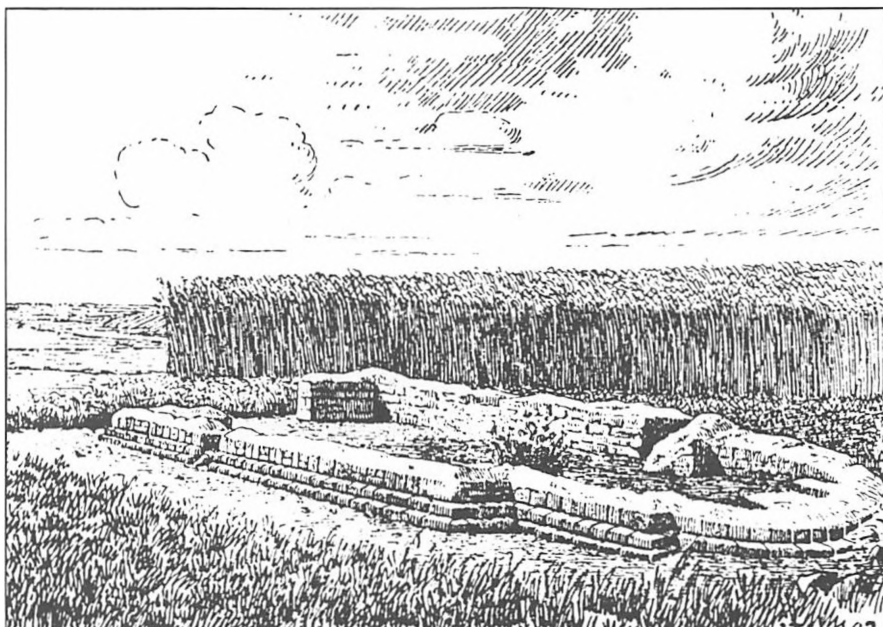
Knuds gennemstukne klæder for at ophidse til hævn. Efterretningerne om drabet vakte stærkt røre i befolkningen, bl.a. afbrød mange deres julegilder. På landstinget i Ringsted rejste Knuds brødre Harald og Erik (Emune) klage mod drabsmanden. Røret blev så voldsomt, at kongen så sig nødsaget til at forvise Magnus til Sverige. Men da kongen kort efter tillod Magnus at vende tilbage, begyndte oprøret for alvor. Sjællænderne valgte på landstinget Erik til deres konge. Erik samlede en hær og drog til Jylland, hvor han havde flere slag med kong Niels, som gik sejr rigt ud af dem alle. Erik søgte da ly i Slesvig by, hvor han håbede på at få undsætning fra kong Lothar, der som Knuds fosterfar havde pligt til at hævne ham.

Lothar kom snart efter til hjælp og rykkede frem mod Dannevirke, hvor kongen og Magnus havde samlet en stor hær. Gennem forhandling lykkedes det at hindre en konfrontation. Magnus skulle betale Lothar en større sum penge samt hylde ham som sin lensherre. Endelig skulle Knud Lavards besiddelser i Venden overgå til vendiske lensmænd under Lothar.

I de følgende tre år fortsatte kampene mellem Erik på den ene side og kongen og Magnus på den anden side. Det afgørende slag mellem parterne fandt sted den 4. juni 1134 i Fodevigen i Skånes sydvestlige hjørne. Kongen og Magnus samt deres hær var i færd med at gå i land, da Erik pludselig kom stormende med sin rytterhær fra Lund, hvor han havde hovedkvarter. Kampen blev meget voldsom og blodig. Den endte med en overbevisende sejr til Erik. Den centrale del af kongens hær havde dannet en spærring, hvorved spredte rester af hæren og kongen selv undslap i skibene. Men Magnus faldt og sammen med ham 5 biskopper og 60 præster. Slesvigbispens Adelbjørn blev såret og døde året efter.

Kongen flygtede til Jylland, hvor han søgte ned til Slesvig. Han vidste, at han havde støtte i kirken, men samtidig måtte han frygte borgerne, som også havde pligt til at hævne deres oldermand Knud Lavard. Det så næsten ud som om, at kongen bevidst søgte døden. Mens han gik gennem byen, lød på et signal gildesklokken, hvorpå borgerne sluttede kreds om Niels og dræbte ham.

Med Niels' død var Eriks vej mod tronen nu åben. Blot én hindring stod tilbage, nemlig hans broder Harald, som Niels havde taget til sin medkonge efter nederlaget i Skåne. Det lykkedes Erik at overraske Harald på hans tilholdssted ved Vejle; Harald blev dræbt sammen med sine

Ruinerne af Knud Lavards kapel. (Efter Trap: Danmark, 4. udg. III).

10 sønner – en 11. søn undslap. Erik blev derpå hyldet som Danmarks enekonge. Men hans regeringstid blev kun kort. På et tingmøde i Ribe i efteråret 1137 skulle Erik dømme i en sag mod stormanden Sorte Plov, hvis far Erik havde dræbt. Da Sorte Plov så, at kongen ikke bar brynje under sin koste, trådte han frem og jog sit spyd igennem ham.

Erik Emune (»den evig mindreværdige«) blev efterfulgt af sin søsters søn Erik med tilnavnet Lam (spag, fredelig). Erik Lam syntes ikke at have gjort sig særlig bemærket som konge, selv om han havde vist stort kampmod både i Tyskland og i slaget ved Fodevig. I 1146 nedlagde han kronen og gik i kloster i Odense. Kort efter døde han.

Nu begyndte næste generation af kongesønner at strides om tronen. Svend, der var søn af Erik Emune, blev valgt til konge på Sjælland, mens Knud, søn af Magnus, valgtes til konge i Jylland. I mellemtiden voksede Valdemar op. Han fødtes en uge efter, at hans far, hertug Knud Lavard, blev dræbt. Valdemar tilbragte sin barndom i Fjenneslev hos Asser Rig, søn af Skjalm Hvide.

Svend og Knud udvekslede en række slag, men til sidst kom der en mægling i stand ved hjælp af den tyske kong Frederik Barbarossa. Det bestemtes, at Svend skulle være enekonge. Til gengæld fik Knud Sjæl-

land som jarledømme. Svend fik snart vanskeligheder og problemer. Bl.a. ved hoffet, hvor han tilsidesatte danske stormænd til fordel for tyske stormænd. Svends forskellige overgreb og uretmæssige handlinger førte til, at Knud og Valdemar startede et oprør og lod sig hylde som konger i Danmark på Viborg ting. Svend indså, hvor svagt han stod, hvorfor han forlod landet for at tage ophold i Tyskland i de følgende tre år.

I august 1157 kom Svend tilbage. Han opnåede at få et forlig i stand med Knud og Valdemar, således at riget deltes mellem dem. Jylland gik til Valdemar, Svend fik Skåne, mens Knud fik alle øerne. Denne deling fik kun kort varighed. Den 9. august 1157 indbød Knud sine medkonger til gilde i Roskilde. På et tidspunkt, mens der blev spillet skak i salen, styrtede Svends mænd ind og gik til angreb på Knud og Valdemar. Det lykkedes Valdemar – skønt såret i benet – at flygte sammen med sin fosterbroder Absalon, mens Knud blev dræbt. Valdemar og Absalon nåede til Jylland, hvor de på Viborg ting anklagede Svend for forræderi. Valdemar fik snart samlet en hær, som den 23. oktober 1157 mødte Svends hær på Grathe Hede. Her sejrede Valdemar stort, og Svend flygtede med nogle få mænd. Under et hvil overraskedes han af omstrejvende bønder, der huggede ham ned.

Danmark var igen samlet under én konge. Den lange krig mellem kongsemnerne var endelig forbi. Men i al den tid var befolkningen – samtidig med de indre stridigheder – plaget af venderne, som ret uhindret havde kunnet foretage deres plyndringstogter mod især Sjællands og Lolland-Falsters kyster. Valdemar forstod hurtigt, at venderne måtte bekæmpes, hvis riget skulle rejses igen. Sammen med Absalon foretog han en række togter mod deres byer. Kulminationen var erobringen af Rügen 1169. Sideløbende med disse togter lod Valdemar opføre forskellige befæstningsanlæg: Vordingborg, Tårnburg ved Korsør, en borg på Sprogø samt en teglstensmur ved Dannevirke, mens Absalon byggede sin borg ved Havn, og broderen Esben Snare byggede borg i Hærvig (Kalundborg).

I 1171 var venderne endeligt nedkæmpet og 40 år forløbet siden drabet på hertug Knud Lavard.

Valdemar havde som ganske ung gjort et forgæves forsøg på at få sin fader anerkendt som helgen. Først i 1169 lykkedes det; paven godkendte i en bulle af 8. november, at Knud var optaget i helgenernes rækker.

I begyndelsen af 1160'erne havde Valdemar påbegyndt opførelsen af sin store teglstenskirke i Ringsted. Den 25. juni 1170, endnu før kirken

var helt færdig, gav den plads for en storslået kirkelig handling. Under overværelse af landets biskopper, mange stormænd samt en almueskare blev Knud Lavards jordiske rester nedlagt i et kostbart skrin på alteret.

Dernæst fik Valdemar salvet og kronet sin syvårige søn Knud som konge efter sig. Det var den første kirkeligt velsignede kongekroning i Danmark, som herved var overgået fra et valgrige til et arverige.

Kildehenvisninger:

- 1) Sønderjyllands Historie, bd. I, ved Vilh. la Cour m.fl.
- 2) Det danske Folks Historie ved Aage Friis m.fl.
- 3) Trap Danmark, 5. udg.
- 4) Politikens Danmarkshistorie, bd. 3.
- 5) Johan Ottosen: Vor Historie indtil Dronning Margrethe.

Tidsmåling i Sorø amt

Af Jens Lampe

Vore forfædre i oldtiden havde ingen ure, men opfattede sandsynligvis tiden som en altomfattende gentagen rytme i naturens liv, den rytme, som følger solens op- og nedgang, månens faser, skiftende årstider, tidevand, fugletræk, vilde dyrs og husdyrs adfærd og vaner, især hanernes galen ved daggry. I slutningen af 1600-årene hedder det i Danmark, at »Hanan er Bondens Sejerværk« (dvs. urværk), og digteren Søren Terkelsen(2) synger:

»Hans Sejerværk ej slaar ham fejl,
ham Hanen aarle vækker.«

Da man fik vinduer i væggene, var der mange, der hittede på at skære mærker for skyggen af vindueskarmen eller vinduesposten i solbænken. Men de fleste havde et indbygget usynligt ur i sig, og det tilfredsstillede sikkert den tids krav om præcision; og da alle gøremål ophørte ved solnedgang, havde tidsmåling om natten ingen større praktisk betydning.

Men med kristendommens komme og de første kirker ændredes forholdene helt. Nu skulle man samles på bestemte dage og tidspunkter, og det skabte et behov for egentlige tidsmålere. Især i klostrene lagde man vægt på at overholde tidspunkterne for døgnet's syv tidebønner og syslede derfor med mekaniske tidsmålere. Da klostrene stod i organisatorisk fællesskab med deres moder- og søsterklostre, som de holdt forbindelsen med gennem hyppige visitatser og stadig rejser, må man turde formode, at klostrene i Sorø amt har kendt mekaniske ure på et relativt tidligt tidspunkt.

På mange af vore landsbykirker er der indmuret et solur, oftest over indgangen mod syd. De kan være udhugget af sand- eller kalksten, marmor, metal eller træ og bygger på den erfaring, at skyggens længde

og stilling ændredes i dagens løb. Solure eller solskiver kendes i Danmark fra vikingetiden. Et af de ældst kendte i Sorø amt er soluret fra *Vemmelev* kirke. I kirkens regnskab fra 1666/67 nævnes der, at solskiven blev stafferet af Kristoffer Maler i Slagelse i dette regnskabsår. Solskiven i *Fjenneslev* kirke var af kobber og iflg. kirkens regnskab anskaffet i 1687. *Pedersborg* kirke fik en solskive 1717, *Førslev* omtales 1755, og *Lynge* og *Sludstrup* kirkers solskiver var af træ og ligeledes fra 1700-årene.

Men hvad gjorde man, når solen ikke skinnede eller det var nat? Ja, så måtte man klare sig med naturiagttagelser, f.eks. månens og stjernernes stilling, graden af mørke eller lys, hanegal o.lign. Til at måle kortere tidsrum kunne man anvende kærter, timeglas eller sandure, som de også kaldtes efter sandet, som skulle løbe fra den ene tragtformede beholder til den anden. Dels skulle de minde menigheden om, at »Glasset rinder, Tiden gaar og Evigheden forestaar« og dels minde præsten om, at en prædiken godt kan være lødig uden at være lang, eller – som det står i Christian V's Danske Lov: »De skulde ei gjøre deris Prædikener alt for vidtløftige, og ej dem over een Time forlænge den gemeene Mand til Kiedsommelighed og dismindre Opbyggelse, som alt for meget paa een Gang ikke fatte og beholde kand.« Man kunne anbringe glas på kvarte, halve eller hele timer i et stativ eller i en håndsmedet jernarm. I Sct. Bendts kirke i *Ringsted* havde man et enkelt timeglas fra begyndelsen af 1600-årene, som nu befinder sig på kirkemuseet. *Sorø* kirkes var derimod med fire glas: $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{3}{4}$ og en hel time, anbragt i en jernarm på prædikestolen og vistnok samtidig med denne, 1650. *Gimlinge* kirkes fire glas er indsat i en enkelt blikramme. *Holsteinborg* kirkes timeglas er også firedelt, hvorimod *Førslev* kirke kun har bevaret det ene af oprindelig fire glas. I *Borreby* kapel, Magleby sogn, er der fire glas anbragt i et rødmalet og forgyldt træstativ med små drejede balustre.

Det mekaniske ur eller hjuluret (med de mange tandhjul), som det også kaldtes, blev trukket af et eller flere lodder og var forsynet med en regulator kaldet hemværket. Det menes at være opfundet i slutningen af 1200-årene. Opfinderen menes at være benediktinermunken Gerbert, som senere blev pave under navnet Sylvester II. Han har dog næppe konstrueret det første, men nok arbejdet med det teoretiske grundlag for det. Et mekanisk ur omtales i hvert fald af Dante (1265-1321), Italiens største digter i hans »La Commedia«, senere kaldet »Den guddommelige Komædie«. Et af de ældste mekaniske ure i Europa er det gamle ur fra Dover Castle, der nu står på Science Museum i Kensington, London.

Det bærer årstallet 1348. Men først i begyndelsen af 1400-årene holder hjuluret sit indtog i Danmark, først og fremmest i klostre, kirker og på rådhusene, men efterhånden også på herregårdene.

Det første ur, der omtales i Sorø amt, er – så vidt vides – »etth liditth Seyerewerck« (sejerværk=urværk) på *Saltø* herregård vest for Næstved. Det er fra 1536(3). I fortegnelsen over Peder Oxes (1520-75) løsøre fra *Gisselsfeld* 1572 ser man, at den berømte statsmand har ejet »to Sejerværker af hvidt Sølv«. (4) Den 14. maj 1586 erfarer vi, at sejmester Hans Madsen, Odense, får bestilling til at passe bl.a. urene i *Antvorskov* og *Ringsted* klostre. Før den tid har det antagelig været munkene eller klostrenes lægbrødre, som passede urene. De var, så langt og så længe den katolske kirke strakte sit scepter ud over folkeslagene, videnskabens og kulturens bærere og sprede. I de ældste klostre måtte munkene om natten skiftes til at gå vagt ved timeglasset eller holde øje med stjernerne vandring over himmelhvælvingen og vække brødrene til deres natlige tidebøn. Senere havde man vandure med en slags vækkerindretning, og vi har vidnesbyrd om, at der på klostre i København, Holbæk, Odense og Fåborg har været mekaniske ure. (5)

Antvorskov kloster, som opførtes omkring 1170 under Valdemar den Store og som i sin tid var et af landets rigeste klostre, havde i 1614 et sejerværk, som blev istandsat af Hans Sejermager fra Slagelse og i 1653 af en sejermager fra Flensborg ved navn Hans Melling.

De ældste hjulure var fremstillet af klejnsmede og havde en primitiv spindelgang, hvis uro var formet som en stang med forskydelige vægte til regulering af gangen. Drivkraften var et lod, altså tyngdekraften. loddet hang i et tov eller en snor, og i loddets udgangsstilling var tovet rullet omkring en tromle. Når uret blev sat i gang, begyndte loddet at synke eller falde, så tromlen drejede rundt om sin egen aksel. Ved tandhjuls-overføring kunne bevægelsen gives den hastighed, som passer for visere-gang rundt om urskiven i løbet af tolv timer. Men for at gøre bevægelsen jævn måtte der indskydes et hemværk, således at loddet kun faldt et lille stykke ad gangen og blev konstant. Desværre er ingen af de ældste ure bevaret uændret, så en nærmere beskrivelse af enkeltheder er ikke mulig. På de ældste ure forekom kun én viser, timeviseren. Minutviseren begyndte man så småt at anvende o.1500 og sekundvisere godt 200 år senere. En nøjagtigere gang får urene, da pendulet indføres. Man plejer at tilskrive Galilei den første idé til konstruktionen af et pendulur, men det blev hollænderen Chr. Huygens, som fik æren af pendulets

På dette gamle stik ser man urmageren med et limeglas og to vægure med én viser. På bordet foran den solidt påklædte »sejermager« ligger et beskedent udvalg af værktøj. Sejermageren sidder meget upraktisk med ryggen til vinduet, men kunstnerens gengivelse af det lille værksted er nok mere symbolsk end realistisk i alle detaljer.

konstruktion i 1673. Dette ur var så nøjagtigt, at det kun havde en afvigelse af 5-10 sekunder pr. døgn. Men siden har man foretaget talrige forbedringer. Blandt dem, som arbejdede med at konstruere første klasses penduler kan nævnes englænderen George Graham (1673-1751), franskmændene Pierre Le Roy (1686-1759) og danskeren Urban Jürgensen (1776-1830).

Et vigtigt fremskridt var slagværket, som blev drevet af et ekstra lod og markerede timeslagene på en klokke. Derfor udtrykket »hvad er klokken?« (underforstået: slået). En af de ældste slagklokker i Danmark findes endnu den dag i dag i Sct. Mikkels kirke i *Slagelse*. Rundt om klokkens hals og kant kan læses en indskrift på ældre plattysk, som i P. A. Fengers versificerede oversættelse lyder således:

»En Sejerklokke jeg mig nævner.
Over til Sjællands Kyst jeg stævner.
I Slagelse paa Sct. Mikkels Kirke
af mig man Timerne skal mærke.
Baade Nat og lyse Dag
jeg slaar saa mange haarde Slag.
Derfor hid jeg monne komme,
at min Hr. Mester maa have fromme.«

»Klokken er støbt i Stralsund af mig, Jacob Jode. Amen!«(6)

Da ovennævnte klokkestøber har fremstillet en klokke til kirken i Gladsaxe 1450, må Jode have levet i midten af 1400-årene, hvoraf man turde slutte, at Sct. Mikkels kirke må have haft et tårnur på dette tidspunkt. Men vi mangler desværre skriftlig dokumentation herfor, og det hænger muligvis sammen med det røre, som var i byen på reformations-tiden, da så meget forsvandt, ikke mindst arkivalier. I Sct. Mikkels kirke var der palmesøndag den 6. april 1533 »billedstorm« og hærværk, stærkt inspireret af hofmester Mogens Gøye, men om hærværket også gik ud over sejerværket, vides ikke. Det var jo nemlig i høj grad en nyttegenstand og ikke specielt katolsk. I 1761 havde kirken i hvert fald et tårnur, som slog både kvarter- og timeslag. Det blev nedtaget i 1873 og solgt til den antikvitetsinteresserede vekselerer Abrahamsen for 50 rdl. Abrahamsen solgte det imidlertid videre til tårnurmager Bertram Larsen i Køge, der efter at have repareret det, tilbød kirken det igen for 100 rdlr., et absolut rimeligt tilbud, men skønt det var et udmærket ur, blev tilbudet ikke accepteret, og der blev i stedet opsat et andet ur, som ikke kunne stå mål med det gamle. Bertram Larsen solgte i stedet for uret til kirken i Frederikshavn, som gjorde en god handel.(7).

Sejerværket i Sct. Peders kirke i *Slagelse* nævnes først i et regnskab fra 1760. Det havde to jernlodder og to visere og var foræret kirken af borgmester Marcus Wohnsen og hustru.

Sorø kirke, som oprindeligt var en katolsk klosterkirke, bestilte allerede et sejerværk i 1562 hos Mads Sejermager i Odense for 60 mark. Urværket er sandsynligvis identisk med det ur, som Frederik II forærede kirken otte år senere og til hvilket Rasmus Maler i Næstved malede to skiver og Tobias Maler to våben. Det bar indskriften »Anno Domino 1570 F. II R D (Rex Daniæ) Waag beed – Tiden gaar – thu wedst ey naar.« I 1604 lavede Hans Snedker en ny urskive, som Oluf Hansen i København stafferede med oliefarve og guld, og i 1611 gjorde skolens kældersvend, Thord Olufsen, et nyt »kvarterværk« i kirken og »flyede« (dvs. reparerede) det gamle sejerværk. I 1845 fik Sorø kirke et nyt værk af urmager Henrik Larsen Kyhl (1793-1866), København, der har gjort sig bekendt i fagkredse som opfinder af et kileindgrebssystem og en ny gang: valsegangen, som dog ikke fik større betydning. Kyhl havde også deltaget på verdensudstillingen i London 1851 med et tårnurværk. Kyhls ur måtte dog fornyes allerede i 1890 af tårnurfabrikant Julius Bertram-Larsen (1854-1935), København.

I *Skælskør*, hvor klosterkirken blev sognekirke 1532, tog sognepræst Frederik Tanck, som var præst i byen 1757-1820, og byfogeden Hansen initiativet til anskaffelsen af et tårnur til kirken i 1770. Det blev fremstillet af den dygtige smed og urmager i Mern, Hans Boesen.

Sct. Bendts kirke i *Ringsted* havde et sejerværk, som i 1730 blev repareret af Johan Didrik Galle (1683-1763) i Næstved, fordi det »gik ganske urigtigt og iblandt stod stille, hvad der foraarsagede stor Uorden om Tiden saavel for Menigheden som for rejsende Folk, der idelig baade Nat og Dag passerer gennem Ringsted«, fremgår det af en kommentar til kirkens regnskab.⁽⁸⁾ Efter at kong Christian IV havde indrettet et ordnet postvæsen i 1624, var Ringsted blevet station på den vigtige postrute København-Korsør-Middelfart-Kolding-Haderslev-Hamburg, hvilket pålagde de byer, hvor postrytteren, senere dilligencen, kom igennem, et særligt ansvar. Da Ringsted kirke brændte den 21. juni 1806, holdt uret op med at gå, efter at det havde slået 11. Det smeltede blytag var dryppet ned overalt, tårnuret blev udglødet og faldt ned fra sit stokværk, men det kunne fungere igen efter at være blevet rensset og repareret for 600 rdlr. Bertram-Larsen, Køge, ændrede i 1855 tårnurets hagegang til stiftgang. Siden har de tre urmagere i Ringsted: Nielsen, A. Schiøtte og Johannes Clausen (død 1959) passet tårnuret.

Af en tegning af C.D.Wad fra o.1863 fremgår det, at den i 1864 nedbrudte Sct. Gertruds kirke i *Korsør* havde et tårnur. Da der flere steder i

den gamle kirkes tårn var indridset årstallet 1442, er kirken antagelig opført dette år og uret måske anbragt samtidigt, men det nævnes i hvert fald først 1669, da det anbringes i kirkens østgavl. I 1845 leverede urmager Hüttemeier, København, et nyt tårnur, som flyttedes op i rådhuset, da den nye kirke skulle bygges. Sct. Povls kirke blev opført i årene 1869-71 og fik installeret uret fra Sct. Gjertruds kirke.(9)

Fyrendal kirke synes at være den landsbykirke, hvis tårnur nævnes først i regnskaberne, nemlig 1620/21. Siden lod baron Fuiren bekoste et nyt, og storkansleren Christen Friis til Kragerup lod det renovere. Det slog kvarter- og fuldslag og havde visere på tårnets nord- og sydside. Tårnuret forekommer igen i kirkens regnskaber 1755 og 1758. *Nordrup* kirke har et sejerværk, som omtales i et regnskab 1654/55, *Flakkebjerg* og *Fårdrup* kirker nævnes begge i 1661. *Hyllested* kirkes nævnes samme år, men i 1682 berettes det, at det er så defekt, at det blev hensat i sakristiet. I 1722 blev det repareret og flyttet op i tårnet igen, og i 1747 ændrede Johan Didrik Galle fra Næstved det fra spindelgang med uro til »perpendickel« (dvs. pendul). Bertram-Larsen fra Køge var mester for en grundig restaurering af uret i maj 1876. *Vemmelev* kirke fik sit sejerværk istandsat 1632 og 1636 af Oluf Klejnsmed i Slagelse, og i 1650 af sejmager Søren Jensen fra Odense. Det blev sendt til hovedstaden under svenskernes belejring 1658-59 for at istandsættes, men forsvandt, hvorfor et nyt, større og bedre sejerværk med en lille klokke, som også slog i kirken, anskaffedes i regnskabsåret 1663/64.

Gimlinge kirke havde et sejerværk, som i 1663 blev repareret af Peter Sejermager i Næstved. *Ørslev* kirkes regnskab beretter om et urværk, som var ganske ødelagt og derfor trængte til istandsættelse i 1664/65. *Haraldsted* kirkes tårnur repareredes i 1664 af Oluf Tøgersen Sejermagerr. *Alsted* kirke har haft et, som i 1709 karakteriseredes som gammelt og stærkt forfaldent.

Lundforlund havde et tårnur i slutningen af 1700-årene. På urskiven læses årstallene 1802 og 1907. *Pedersborg* kirkes første tårnur nævnes i et regnskab fra 1712, *Munke Bjergbys* 1713, *Slaglilles* istandsættes samme år. *Bringstrup* kirkes urværk, »som er gammelt med stort Blylod« nævnes 1737. *Sigersted* kirkes karakteriseres som udueligt i 1738. *Førslev* kirke nævnes at have et tårnur i 1755, men får et nyt o.1800. *Fodby*, *Kirke Stillinge* og *Vallensved* kirkers urværker nævnes alle i 1755 som mere eller mindre gamle. *Stillinge* kirke ved Slagelse fik sit urværk leveret 1809 af urmager, siden artillerikaptajn Frederik Sonne. Det kostede 80 rdlr.

*En urmagerbutik fra reformationstiden,
antagelig fra Augsburg.
Et af de ældste billeder af urmagerhåndværket.*

De seneste tårnure i kirkerne i Sorø, Sct. Peders og Sct. Mikkels i Slagelse, Skælskør såvel som dem i Fyrendal, Pedersborg, Vemmelev og Ørslev er fremstillet af tårnurfabrikant Frithjof Bertram-Larsen, København (f.1891), en sønnesøn af urmager Bertram-Larsen, Køge, medens det var Bertram-Larsen, Køge, som restaurerede Sct. Gjertruds kirkes ur, inden det i 1871 opsattes i Sct. Povls kirke i Korsør.(10)

På mange herregårde fulgte man kirkernes eksempel og anskaffede tårnure, dels til fornøjelse og nytte for godsets beboere, men også så hovbønderne og senere husmændene og herregårdskarlene kunne stille til rette tid og fordeles til arbejdet. Det kan således nævnes eksempelvis at følgende større gårde i amtet har tårnure: Bregentved, Giesegård, Gisselfeld, Gyldenholm, Førsløvgård, Holsteinborg og Saltø.

Langt de fleste af de ure, der har været nævnt, har kunnet kaldes offentlige, fordi de var anbragt således, at alle i og omkring bygningerne kunne se klokkeslættet, og i flere hundrede år var ure så kostbare, at almindelige mennesker ikke havde råd til at købe dem. Men hvem var den første i Sorø amt, som ejede et privat ur? Vi har allerede nævnt det lille sejerværk på Saltø, men burde nok også nævne et ur, som har tilhørt kronprins Christian, den senere Christian IV. Da han som 7-årig i 1584 sammen med sin bror, den 6-årige Ulrik, kom til Sorø for at gå i skole

sammen med nogle adelige drenge, gav hans far, Frederik II, ham et »rejseuhr« med, for at han straks fra sin skolegangs begyndelse kunne lære at tage vare på tiden. Det var et bordur i renæssancestil med vandret skive. Uret var fremstillet af kongens sejmager, Steffen Brenner, bærer årstallet 1561 og opbevares nu på Rosenborg.(11)

I en følgende artikel vil stueure og lommeure samt urmageriets historie i amtet fra ca.1750-1900 blive behandlet.

NOTER OG HENVISNINGER:

- 1) Hovedkilder er rigsarkivets Kancelliets Brevbøger 1551-1660, Nationalmuseets Danmarks Kirker. Sorø amt, bd. I og II, J. P. Trap: Sorø amt, 5. udgave, Erik Horskjær (red.): De danske Kirker, Sydøstsjælland og Sydvestsjælland.
- 2) H. C. Bering Liisberg: Urmagere og Ure i Danmark, Kbhvn.1909, s. 98.
- 3) Danske middelalderlige Regnskaber, 3 rk., I, 1956, s. 318.
- 4) Danske Samlinger, 2 rk., VI, s. 174.
- 5) Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder, sp. 354.
- 6) Kirkehistoriske Samlinger, 1 rk., bd. 1.
- 7) P. Arnskov: Bogen om Slagelse, 1931, s. 183.
- 8) Kirkehistoriske Samlinger, IV rk., 2 bd., s. 754.
- 9) F. L. la Cour: Korsør, 1924, s. 396.
- 10) Bertram-Larsens arkiv (1846-1941) på Erhvervsarkivet i Århus. Arkivet består af 77 bd. og pakker, som især omfatter tegninger og sagsmateriale vedrørende de enkelte entrepriser.
- 11) H. C. Bering Liisberg: Urmagere og Ure i Danmark, Kbhvn.1909, s.152.

Lidt om min tid som korresponderende reder for dampskibsselskabet Skjelskør A/S

Af Ove Vecht

Når fimbulvinteren går over land og rige og med sine høje frostgrader dækker sund og bælt med et tykt islag, ser det galt ud for småskibsfarten.

Transport over isen er så kun mulig med isbåd trukket over isen af 4 mand under meget store anstrengelser. En sådan istransport vil Torleif Lie, søn af den gamle kaptajn Olav Lie, fortælle lidt om i det senere følgende. Han deltog selv i sine yngre dage i sådan istransport.

Dampskibsselskabet Skjelskør A/S blev stiftet sidst i 1800-tallet og bejlede øerne Agersø og Omø, beliggende i Storebælt, i begyndelsen med en lille åben dampbåd, senere en lidt større, for endelig i 1914 at få en stor båd på ca. 50 tons, bygget i Svendborg på Ring Andersens stålskibsværft bgn. 14 – Direktør Fisker Andersen.

Prokurist Julius Kann, Skælskør Frugtplantage, der i mange år var korresponderende reder (regnskabsfører) for selskabet, døde, og toldforvalter Kaufmann overtog på foranledning af Skælskør Handelsstandsforening, hvor jeg var menigt medlem af bestyrelsen, bestillingen som reder.

Toldforvalteren måtte, som det senere blev gjort klart for ham af Generaldirektoratet, imidlertid ikke påtage sig dette job, og så var man lige vidt.

Isenkræmmer Ole Pedersen, der var formand for Handelsstandsforeningen, indfandt sig en lørdag formiddag i min forretning og sagde lige følgende ord:

Fra i dag er du korresponderende reder for dampskibsselskabet, og du kan i dag hente hele regnskabsmaterialet ovre hos toldforvalteren.

Jeg indvendte, at jeg jo ikke havde begreb om den ting, men Ole Pedersen fastholdt, at det kunne jeg få efterhånden, og »du ligger jo så bekvemt lige overfor damperens anløbsplads«. Du skal bare sørge for, at

der kommer godt med penge i kassen, så du kan betale udgifterne og aktionærerne skal helst have 4-5% i udbytte. Farvel og tak for hjælpen!!«

Han kom igen og råbte: »Jeg glemte at sige, at du får løn – ja, 400 kr. om året« – og væk var han.

Efter frokost satte jeg mig i min stue og gennemtænkte sagen. Noget måtte der gøres. Damperen kunne ikke ligge stille, og beboerne på øerne skulle betjenes. Disse var gode, trofaste kunder i Skælskør. Altså hentede jeg regnskabsmaterialet hos Kaufmann og optalte pengekassen, som stemte efter kassebogen. Endvidere var der hovedbog, statusbog, aktieprotokol, forhandlingsprotokol og store pakker med fragtmærker à 5 - 10 - 25 - 35 - 50 - 100 og 500 øre, ialt for over 200.000 kr. En aktiekapital på 40.000 kr. var der og en obligationsbeholdning på 40.000 kr. i depot.

Havde jeg bare anet lidt om, hvad jeg gik ind til, havde mit svar til dette job været: Nej, ikke engang med tak. Ekspeditionen af damperen foregik fra kl. 7-9 om morgenen, så det influerede ikke på forretningsgangen hos mig.

En vældig overgang var det. Fra at sælge gode durable tekstilvarer til damer til at dævles med søfolk og andet godtfolk om hyre og fragtpriiser var en stor omvæltning.

Men for at begynde med begyndelsen:

Det værste forestod den første morgen efter, at jeg havde »arvet« damperen.

Kl. 9 lidt før afgang så jeg besætningen var samlet, og jeg gik over på damperen og hilste god morgen og bad kaptajn Lie, om jeg måtte tale med ham, mester Lindemose og matros Johannes Jensen i kahytten. Lie så så mærkeligt på mig, da jeg sagde: Mine herrer, fra i dag er jeg korresponderende reder for dampskibsselskabet, altså »chef« her.

Stilhed!!

På sit norske tungemål sagde kaptajn Lie: »Fy f..« »Skal vi nu have en kludekræmmer til at bestemme over os«, og han snøftede hånligt.

Måske lidt pikeret over hans udtalelse, sagde jeg lidt bestemt, at jeg var kommet, og jeg blev.

Jeg sagde endvidere, at jeg havde modtaget regnskaberne og havde særlig gennemgået kassebogen, og skulle selskabet op at stå (og det skulle det jo helst), måtte der ske visse forandringer. Blandt andet måtte hyren forhøjes, da den var uanstændig lav.

Jeg spurgte, om dette var forstået, og der viste sig et meget svagt, men

*S/S »Skjelskør« går for fuld kraft ud på sin daglige tur.
Billedet er velvilligst stillet til rådighed af Sterling foto, Skælskør.*

venligt smil på kaptajnens barske ansigt, og vi gav hinanden hånden på et godt samarbejde.

Dette skete sidst i 40'erne, og mange ængstelige timer havde jeg, til selskabet likviderede i 1963.

Kaptajn Olav Lie var som nævnt nordmand, en sømand for herren, en rigtig deep water sailor – en streng ældre herre, som havde sine meningers mod og var, hvis jeg tør sige det, uhyre stædig. Lie havde sejlet som styrmand på de gamle barkriggede skibe hjemmehørende i Skælskør, og han blev fører af S/S Skjelskør i 1914, da han allerede var en ældre mand. Når han så på én med sine isblå, stærke øjne, tav mangan én stille, man var lidt bange for ham, men han sejlede sin båd i storm og stille, i tåge, i mørke, sommer og vinter, kun når isen lagde sig metertyk og kold over vandene, måtte Lie give op.

Men så kom sønnen Torleif Lie sammen med 3 andre fiskere fra Omø os til hjælp.

Bådelauget bestod som sagt af 4 mand, og selskabet havde 2 isbåde – en lå på Agersø havn og en ude ved revet på Omø. Om sommeren lå

bådene i hus og blev passet, så de ikke tørrede ind, men var klar til brug, når det om vinteren blev nødvendigt.

Nu lader jeg Torleif Lie berette om sine oplevelser:

Når det trak op med stærk frost, blev mandskabet varskoet af postvæsenet, som betalte mandskabets lønninger. Så længe isen lå fast og glat og kunne bære mænd og slæde med postsæk, var det ingen sag at gå over isen (i sådanne tilfælde blev en slæde anvendt). Man gik over Omø Sund til Helholm fyr og langs strandkanten til Agersø havn, og der blev postsækken læst på slæde og så videre over Agersø Sund til Stignæs, hvor postsækkene blev ombyttet. Der måtte også medtages livsvigtig medicin, brød, kaffe m.m. uden beregning. En sådan tur kunne tage 6-8 timer frem og tilbage. Det var straks vanskeligere, når isen brød op. Det kunne ske pludseligt ved strømændring og stærk blæst.

Så måtte bådene frem.

De var ca. 22 fod lange, klinkbyggede af svært egetømmer og i sig selv tunge at håndtere. De var stærkt underløbne og gik næsten på gænger. Så var de lettere at trække fra vandet op på isen. Der var 4 svære årer, der var fastgjort således i bådene, at et stykke af åren ragede ud over bådens side. Så kunne hver mand trække eller skubbe båden frem over isen, og hvis båden pludselig gik gennem isen, havde de årerne at holde sig til og ved deres hjælp nå op i båden. Ofte skete det, at støvlerne løb fulde af vand, hvad jo var mindre behageligt i det tit kolde og blæsende vejr.

Ofte var det et umenneskeligt arbejde, disse mænd udførte, når de lå og drev ude i isen, snart roende fra iskant til iskant, så op i båden igen og ro gennem grødis. Det var næsten noget af det mest anstrengende.

Det gik så videre over fast is, for så pludselig at falde gennem isen – om og om igen. Det værste var, hvis der gik en stærk strøm gennem sundet, båden kunne ikke manøvrere, men måtte følge med isen. Til tider var det næsten umuligt at komme i land.

Det allerværste var, når strøm og vind tog magten over båden, så var det kun at komme i land bedst muligt.

I sådan en situation var Helholm fyr og nordspidsen af Agersø-Egholm yderpunkterne. Kom båden udenfor disse punkter, drev de ud i de store vande.

Når folkene så kom i land – trætte, sjaskvåde og fuldstændig udkørte – fik de alle steder en god modtagelse – tørt tøj, varm mad og en seng at sove i, for så næste dag at forsøge igen.

Den værste tur, de erindrer, var en gang isen løb med dem ud af

S/S »Skjelskør« er løbet ind i isen i Bøgeviggen, Agersø. Gods udveksles og transporteres over land til Omosund og videre med istransport.

Agersøsund op til Skælskør fjord. Her var som oftest på grund af skiftende strøm en plet åbent vand, der nåede næsten helt ind til lodsbroen på fjorden, hvor damperen heldigvis lå. De kom om bord, og de 4 mand blev vel modtaget.

Hermed slutter Torleif Lies fortælling om isbådtransporten.

Jeg spurgte en gang Lie om den hyre, der betaltes mandskabet på båden nu også svarede til anstrengelserne. »Ih, ja, sagde Lie, det er sandelig kærkomne penge i en fiskers ofte om vinteren lidt slunkne pengekasse«.

Skal jeg sige min egen mening om disse mænd, vil jeg betegne dem som dagliglivets små, nej, store helte.

Kaptajn Lie blev træt af det hårde arbejde og forlod os. det var for os – og mig – et føleligt tab.

Forinden havde en annonce i Berlingske Tidende fortalt, vi søgte en ny skipper.

En søofficer med hvidt fint huebetræk og gyldne striber på ærmerne kom ind i min forretning og spurgte efter mig, og vi gik op i min lejlighed for at tale om sagerne, da han havde sagt, at det var førnævnte annonce, det drejede sig om. Da jeg fortalte ham, hvad stillingen kunne

indebære (f.eks. være behjælpelig med at genne køer, heste, grise eller andet godt i land), betakkede han sig, hvad jeg selvfølgelig på forhånd var klar over.

Den næste, der meldte sig, havde selskabet i nogle år, men han egnede sig ikke rigtig til sejladsen. Han var nemlig ikke særlig modig, eller for at sige det rent ud, han var bange i dårligt vejr. Når nordvestvinden spillede op til dans og i et brølende sus sendte Kattegats bølger ned gennem Storebælt lige mod Omøs lille havn med dens lille læmole, hvor bølgerne knustes i et vældigt og uhyggeligt springvand i skum og sprøjt, da blev han bange og vendte om, men sømanden fra de store verdenshave, Olav Lie, gik til kaj hver gang i sin tid, lige meget hvordan vejret var.

Selskabet skulle administreres også fra den økonomiske side, og begyndelsen var svær.

Vort billetsystem var godt nok. Billetterne havde fortløbende numre og var røde til Agersø og grønne til Omø, og hver fredag morgen blev der afregnet.

Salget af fragtmærker fungerede ikke.

En mand kom til mig og sagde, at han havde betalt 40 kr. i fragt for en hest, om det var rigtigt. Jeg spurgte, om det var taksten, og det var det.

Jeg tænkte over sagen og ringede Bandholm Selskabet op for at forhøre, hvordan de ordnede slige sager.

Svaret var, at fragtbreve fulgte alt, hvad de sejlede med.

Det var jo også det eneste logiske, idet man jo ikke kunne klistre fragtmærker på bagen af en hest.

Der blev afholdt et bestyrelsesmøde med spørgsmålet fragtbreve på dagsordenen.

Bandholm blev igen spurgt om priser, fragtbreve og fragtlister, og derefter blev sådanne trykt og omdelt. Altså 40 kr. på fragtbrevet med påført modtager og afsender. Derefter kom fragtbrevene retur til kontoret – nu var den sag i orden. Der blev også lavet lidt om på fordækket. Ladeportene blev gjort større, så vi kunne have 2 biler med på bestilling.

Der kom flere penge i kassen. Mandskabet fik større hyre og rederen lønnedes nu med 100 kr. om måneden.

Gamle mester Lindemose står af – udslidt.

Annonce i Berlingeren fortæller, at vi søger en ny maskinmester.

En velklædt herre henvender sig til mig.

Jeg forstår straks på samtalen, at han har forstand på maskiner, og da

Luftfotografi af Omo. Den lille havn og læmolen ses tydeligt. Nærmere omtalt i teksten.

han siger, at han i mange år har sejlet for selskabet A. P. Møller i timecharter San Francisco, Japan, Indonesien som førstemester, bliver jeg betænkelig.

»Vil det sige«, spørger jeg, »at De har haft både 2. og 3. mester samt nogle assistenter under Deres kommando i maskinen, og hvis De i telefonen til kabyssen bad om at få kolde drinks serveret i maskinen, så kom de«. Ja, var svaret.

Min bemærkning til ham var, at det ville være fuldstændig at desavuere ham ved at sætte ham ned i den potte derovre ved kajen.

»Og hvad hyren angår, kan vi slet ikke give Dem det, De nu har, og som De fortjener«.

Svaret var: »Det er slet ikke hyren, det drejer sig om. Jeg har familie herhjemme og vil gerne have stillingen.

Vi gik over og så på maskinen, og jeg spurgte: »Kan De få den til at gå?«
Let, lød svaret.

Frakke og jakke af. Ærmerne smøges op, noget i mig siger, at han er manden, dygtig og pålidelig.

Dette er en compound maskine. Fyr, vandstand og damptryk bliver eftersat og fundet i orden.

Han gik en tur op på dækket og kom ned og siger: »Jeg efterså for- og agterfortøjningerne.«

Et greb på et håndtag, og der hvislede damp ud. Nå, denne ventil er i uorden, så tages et andet greb, og maskinen går i gang.

Med enkelte greb går båden frem og tilbage. Alle ventiler lukkes.

»Kom, vi går lige ned til formanden, skibsprovanteringshandler Jens C. Hansen, og hilser på ham«. – Jens C. siger god dag og videre: »Den sag må du ordne, da du skal arbejde sammen med mester.«

Ude på gaden siger jeg: »I morgen får De det skriftligt, at De er antaget.«

Inden mester fik familien hertil, kunne vi se ham lørdag og søndag have det halve af maskinen liggende på en presenning oppe på kajen. Mester gik og pillede, filede og pudsede og sleb på forskellige dele af maskinen. Da det hele var i orden, snurrede det som en fin symaskine, og det allerbedste var, at der kun blev brugt det halve kvantum kul.

Se, det var en rigtig mester. – Det ville i al fald H. C. Andersen have sagt, hvis det var ham, der havde fortalt historien.

Hvert år skulle S/S Skjelskør (S/S står for steamship-dampskib) på værft, det forlangte skibstilsynet.

Båden kom på land, efterses, repareres, ligesom redningsmateriellet blev efterprøvet og fornyet.

S/S Skjelskør blev som før nævnt bygget i Svendborg og tegnet af daværende direktør Fisker. I bådens bildbrev (vel nærmest en byggeattest) står, vi måtte have 125 passagerer ombord. dette antal blev senere nedsat til 65 passagerer grundet på minefaren.

Vi afsejlede tidligt en søndag morgen først i maj måned, en dejlig tur nord om Agersø, tværs over bæltet nord om Langeland, fandt anduvningen til Turøsund, videre gennem Svendborgsund til Svendborg. Den yndigste tur med høj sol og midt i løvspring, vel nok en af Danmarks skønneste steder.

På turen over forklarede kaptajn Lie mig så om navigationens kunst. Om sømærker, koste, prikker, tudebøjen på Vengeance grunden, alt havde sin egen betydning.

I Svendborg kom hr. Fisker til mig og sagde: »Nu skal De vide lidt om det skib, De har med at gøre.«

Hr. Fisker havde selv tegnet det netop med det for øje, hvor det skulle gå og i alt slags vejr. Der stod en compound maskine i båden.

Det var en dampmaskine, hvor skruen gik relativt langsomt rundt,

men så måtte skruen være så stor, at den ville give båden en fart på 7-8 knob i timen (1 knob=1 sømil=ca.1,8 km).

Skruen kunne også bedre holde til sejlads i is, da den blødt ville skubbe isen til side. Skroget og især, hvad der var under vandet, gik direktør Fisker særligt ind på. Stævnen var isforstærket og stærkt underløbet, det vil sige, at båden i is kunne løbe op på isen, trykke eller brække isen i stykker. Bådens brede, runde sider gjorde, at den kunne slingre og krænge indtil 45° og atter rette sig ved vandets tryk.

Direktør Fisker gjorde klart for mig, at båden både var en isbryder og en sikker båd i hårdt vejr, og jeg kom til at sande hans ord, kan De tro.

Det var det mest utrolige, vi sejlede med.

En gang kom de hjem med en flyvemaskine på agterdækket. Denne var nødlandet på Omø, og på en eller anden måde havde de ved hjælp af den lille kran på Omø havn fået den anbragt ombord.

Folk på land måbede og sagde vittigheder, men i land kom den da, omend med besvær.

Et tærskværk havde vi også med til Omø. Det var så stort, at hele agterskibet forsvandt under det. Desværre hængte det så langt ud over skibssiden, at båden krængede meget – for meget efter min mening – så jeg turde ikke tage passagerer med på turen. Der blev så lejet taxaer til at køre passagerer og postsække til Stignæs, hvorfra den videre befordring skete med en af de små passagerbåde, som gik øerne imellem.

Lie så hånligt på mig på grund af min forsigtighed, gav et stød i fløjten og sejlede. Senere ringede jeg Helholm fyr op og spurgte, om de kunne se båden.

»Nej, men der kommer noget, der ligner en flydedok, der er ved at kæntre.«

Nå, vejret var godt, og da sydøstlig vind hjalp til, kom vi godt til Omø.

Vi sejlede med grise og køer, bjerge af kornsække, stabler af ølkasser, alt hvad beboerne på øerne skulle bruge, og alt hvad de producerede bragte vi frem og tilbage.

En fredag eftermiddag blev der ringet fra Omø: »I morgen lørdag sender vi en olm tyr med damperen over til slagteriet, den har stået bundet til et træ, og I må være varsomme, da den er farlig, og vær klar til at skyde den, hvis den slipper fra jer«.

Tyrens ejermænd ringede også og bad så bønligt om ikke at skyde dyret, da han havde brug for pengene.

Gode råd var dyre!

Lørdag morgen ringede jeg til daværende politiassistent Nielsen og forelagde ham sagen.

Den er farlig, sagde han, så vi må nok skyde den ombord.

Nu var det en varm sommereftermiddag med mange turister på havnen, hvad der ikke gjorde sagen lettere.

Nielsen, siger jeg, jeg har fået en idé.

Hvis vi nu for gode ord og lidt venlighed kunne få Dem og Deres folk til at afspærre havneområdet, kunne det så ikke lade sig gøre?

Jovist, sagde han, men når folk ser politi, kommer der endnu flere.

Jeg har nemlig også en anden idé.

Jeg ringer til dyrlæge Dalsgård og snakker med ham om at bedøve tyren.

Damperen var ankommet, og da Nielsen så og hørte, hvordan tyren reagerede, skønt den var bundet på alle leder og kanter, sagde han straks: Den må Falck skyde.

Vent lidt endnu, jeg ser endnu en gang at få fat på dyrlæge Dalsgaard. Han var imidlertid ikke hjemme, men en liste over hans rute fik jeg og begyndte bagfra på listen at ringe og traf ham på Korsvejgård.

Jeg kommer med det samme.

Ja, den er gal, sagde han, og gav den en ordentlig portion bedøvende med en sprøjte.

I løbet af kort tid faldt tyren sammen og blev halet i land.

En sommerlørdag skulle båden på værft i Korsør for en mindre reparation. Lods Møller, som nu var skipper, siger: Tag turen med sammen med deres søn, og tag hjem med rutebilen.

Han kom med 3 småpiger, som også gerne ville med. Lidt ude på fjorden ser jeg mod nord ligesom en torden trække op.

Se, Møller, siger jeg. Møller mente den ville gå sønden om, men det gjorde den bare ikke. Vi sejlede, og jeg bemærkede, at Møller trak længere og længere vestover. Oppe i styrehuset stod jeg ved siden af Møller, og børnene sad på bænken bag os. På højde med Korsør skov skræer en grund – Badstuegrunden – sig langt ud fra kysten. Jeg var godt klar over, at Møller gik til søs for at have plads til at vende båden mod vinden, hvis bygen kom. Mester og matrosen blev varskoet. Alt blev surret ekstra, skylightet (vinduet over maskinen) blev lukket og fik betræk på, og den nederste af de 2 halvdøre til maskinen blev lukket. Så kom bygen, og der var luft i den, så det battede. Båden op i vinden, fuld kraft på maskinen. Båden væltede sig i søerne store som bjerge, syntes jeg, og vi ligefrem

S/S »Skjelskør« kommer hjem efter sin daglige tur.

sprang fra bølge til bølge. Vi rullede fra side til side, og vandet fossede ind over læ side, så vi ikke kunne se dækket.

Lynene zig-zaggede over himlen mellem de sorte skyer, og tordenen rullede og regnen strømmede ned. Børnene skreg, og jeg tænkte, hvad skal dette ende med?

Men pludselig var bygen ovre, og vinden lagde sig. Det viste sig, at vi næsten havde druknet mester. Mængder af vand var slynget ind gennem den åbne halvdør ned til ham, og der stod $\frac{1}{2}$ meter vand på dørken (gulvet i maskinen).

Lidt efter passerede vi en færge for udgående. En mand gik ud på brovingen med en råber i hånden og råbte ned til os: »Det var godt klaret, Skjelskør.«

Jeg sendte direktør Fisker en venlig tanke med tak for det gode skib.

Det blev vår, sommer og igen vinter uden frost, men sne og blæst.

En fredag eftermiddag kl. 16 ringede Møller fra Omø: »Det er så mørkt i aften med storm og sne, vi går derfor lige til Korsør. Bed posthuset sende nøglerne til postsækken med rutebilen, så omlader vi der.«

Inden jeg kunne få indført et ord, var han væk. Litzerne i Korsør

ringede jeg op og spurgte om vejret og fortalte, Møller var på vej og fik at vide, at det var umuligt at komme ind i dette rædsomme vejr.

»Ring på Skælskør nr. 27, når han kommer.«

Kl. 19 kom svaret: »Han løber ind nu.«

En anden vinter havde vi ligget i 2 måneder ved lodsbroen, det var vist i 1956. På havnen talte jeg hver dag med Aage C. Frederiksen, autoriseret skibs-, vare- og edsvoren mægler og kgl. vejer og måler. Vi var begge utålmodige. Frederiksen ventede skibe til Skælskør og havde kornlaster, som skulle afsted.

Kommer båden ikke snart?

Så længe isen er over ½ meter tyk, forsøger vi ikke.

»Men den 22. februar falder den varme sten jo i vandet. og så tør isen hurtigt nede fra, så måske på søndag.«

Lørdag fyldte vi bunkerne med kul, og tidligt søndag forsøgte vi, og det gik. Ved 15-16-tiden var vi nået til »Tepotten«, et punkt på kysten, og Frederiksen og jeg gik ud på isen, men vi fik en ordentlig forskrækkelse. Da båden rendte stævnen op på isen og sank igennem, bølgede den omliggende is, og det var ligesom vi gik på vandet, og vi kom hurtigt i land.

Nu lakker det mod enden.

Beboerne på øerne begyndte at tale om at få deres egen båd og dermed kortere sejlads. Der var fin vej og rutebil til Stignæs, så bestemmelsen blev, at der skulle anskaffes en ny båd og 3 færgelejer bygges.

Det kunne man imidlertid ikke blive enige om, nu skulle der 2 både og 4 færgelejer.

På et stort borgermøde på hotel Postgården blev sagen drøftet. Amtmanden for Sorø amt talte varmt for sagen, men ingen talte om udgifterne. Jeg bad om ordet og sagde til amtmand Wedell Wedellsborg, at jeg tydeligt mærkede, han ikke var Skælskør-minded.

Dette her er ikke 50 øre eller kronestykker, det drejer sig om mere end ½ million. Og så om nogle år viser regnskabet stort underskud.

Jeg så godt de sarkastiske smil, men det blev endda dyrere, end jeg havde spået, og nu ser vi i pressen om de store underskud på flere hundrede tusinde kroner, som amt og kommune må betale.

Den daværende formand, landsretssagfører Karl Ole Hansen, sagde: Nu holder vi op! Og vi drejede nøglen om.

Advokat Jørgen Frydendahl gjorde boet op. Alle fik sit og S/S Skjelskør blev solgt til H. A. Hansen, Odense, for 12.000 kr. kontant, til ophugning.

Den dag, Møller afsejlede med S/S Skjelskør, stod jeg oppe ved vinduet i min lejlighed og så den tage afsked, og da Møller stødte 3 lange stød i dampfløjten til farvel, da rørte det sig i mig og noget sagde:

*) Sic transit gloria mundi.

Skælskør i januar 1980.

Ove Vecht.

PS. S/S Skjelskør blev ikke ophugget, idet en veteranklub, der interesserede sig for gamle dampskibe, købte den og satte den smukt i stand, og nu sejler den om sommeren på Roskilde fjord som turistdamper.

*) Sådan forgår verdens herlighed.

Lærer Mørch, Gimlinge

Af Jørgen Andersen

I det historiske sognekort fra Gimlinge er selvfølgelig også et billede af lærer Mørch, der var lærer fra 1866 til 1900. Og efter alt det, som jeg har hørt om ham, synes jeg, han fortjener lidt nærmere omtale.

Mine forældre har gået i skole hos Mørch, ligeledes mine mostre og morbrødre på »Pælsgården« i Vemmeløse; og deres og flere andres beskrivelser af Mørch gør, at jeg mener det kan siges, at hans lige som lærer og menneske næppe findes.

Årsagen til, at min far kom til at gå i skole hos Mørch, var, at han havde lavet en violin af en cigarkasse. Han havde fået sat strenge på og lavet en bue af hestehalehår, og så sagde han til sin mor: »Lyder det ikke kønt, mor?« Og når han skulle vælte hø og halm ned til køerne fra loftet, spillede han på fløjte på høtyven, så sagde hans far: »Næ, nu er det for galt, når vi til efteråret får køerne bundet ind, må du til Gimlinge hos din farbror, Albrecht Andersen, og lære at spille!«

Albrecht havde lært at spille af den store musikdirektør, Albrechtsen, Slagelse, der spillede i »Ridehuset« med 15 mand. Men før den tid boede han på Glænø, og når han så var på disse egne for at spille, og det var jo mange gange flere dage i træk, boede han hos Anders Albrechtsen, Gimlinge. Om formiddagen lærte han så drengen, Albrecht, at spille, og det kom så min far til gode, da han kom til Gimlinge hos sin farbror og moster. Og den tid stod altid for ham i en særlig glans, også tiden i skolen hos lærer Mørch.

Det drejede sig om $\frac{3}{4}$ år, men han sagde, at han lærte lige så meget, eller snarere mere end al den øvrige tid i Eggeslevmagle.

Når lærer Mørch fortalte historie, fulgte min far ham med øjnene hele vejen rundt i skolestuen. Han sad med åben mund, så det røg ind både af ører og mund. Når så lærer Mørch gik nedovre i pigerækken, og min

Peter Julius Mørch (1836-1915) - lærer i Gimlinge 1868-1900.

far stadig fulgte ham med øjnene, opdagede han, at hans kusine, Maren Rytter og min moster, Marie, sad og efterlignede ham, så fik han lukket munden et øjeblik. Men når så Mørch så på sit ur, sagde han: »Jamen dog, børn, det er jo langt over tiden, vi må slutte«. Så lød der et suk fra klassen; havde han dog bare blevet ved lidt endnu. At min fars interesse for historie var blevet vakt af lærer Mørch, er vist uden for enhver tvivl.

I Eggeslevmagle var det modsat; der skar de en ridse i vindueskarmen, så »når solen når derhen, så slipper vi!«

Som knægt sad jeg og hørte på en samtale mellem min far og en mand, som også havde gået i skole hos Mørch. Denne mand sagde: »Jeg kan takke Mørch for, at jeg har det, som jeg har det nu.«

Mørch var med til at oprette sparekassen, Høve, Flakkebjerg og Gimlinge, og han havde kontoret. En dag, Mørch var ude at gå tur som sædvanlig, blev han stående og ventede på, at denne unge mand, Laurits, skulle nå derop med sit plovspand.

Laurits var ikke ret glad for at tale med Mørch, for det havde lige været skiftedag, og dengang var det jo også lønningsdag, og han havde ikke været oppe hos Mørch og sætte penge ind. »Goddag, Laurits, jeg synes ikke jeg så dig til november«. »Nej, jeg skulle have lidt tøj og nye træsko-støvler«. »Nå ja, men lidt må der være blevet«.

Om aftenen bankede Laurits på hos Mørch med nogle få kroner på lommen. Han blev vel modtaget: »Her skal du se, Laurits, med det du sætter nu og det, du har i forvejen og renterne, så har du skam også meget!«

Laurits sluttede sin fortælling til min far med: »Jeg takker Mørch i hans grav, for det var ham, der lagde grundlaget for min velstand.«

Lærernes betydning, kulturelt set, var jo ganske enorm dengang, og hele hans livsanskuelse fik han jo på en måde overført til skolebørnene, idet der jo blev talt om meget andet end det, der stod i skolebøgerne.

I sorg og glæde var lærer Mørch en velkommen gæst i hjemmene, når han aflagde et kort besøg. Var det sorgen, der bankede på, var der trøst og fred i lærer Mørchs ord, ved en sådan lejlighed.

På sine gamle dage rejste lærer Mørch og hans kone til Ringsted. Mine forældre besøgte dem, og lærer Mørch sagde til min far: »Sig mig, Lars, for dig stoler jeg på, bliver jeg gammel i udseende?« »Ja, Mørch, du bliver gammel, det kan ikke skjules.« Han blev så ked af det, og hvordan det skal opfattes ved jeg ikke. Den mand, som efter andres mening havde levet så rigt et liv til gavn for mange mennesker og trøstet andre, når døden bankede på.

Min sidste erindring om Mørch var mange år efter hans død. En søn var på besøg på »Pælsgården« i Vemmeløse, han blev også inviteret af mine forældre, og jeg stod som dreng ved siden af min far, da han stod på trappen og bød velkommen med et citat fra en sang, som lærer Mørch havde skrevet til sit eget sølvbryllup:

Og så August den store,
en prægtig ungersvend;
der bytter uld for silke,
men ej sit hjerte hen.

Da væltede tårerne ned ad kenderne på denne aldrende mand, og det var et hjerteligt håndtryk, min far fik.

Tiden i dag er en anden end dengang, lærer Mørch var i Gimlinge. Men de store skoler af i dag skal ikke forklejne de små skolars værdi, når det var en lærer som Mørch, der stod for den.

Efterskrift:

Peter Julius Mørch var født i Nykøbing S. den 15.9.1836, søn af skomagermester Christian Mørch og Ane Sofie Høyer, blev dimitteret fra Jonstrup seminarium 1857 med udmærkelse, 1/7 samme år lærer ved det kgl. døvstummeinstitut, 1/8 1858 lærer i Lumsås, 23/6 1860 i Højby og 18/3 1868 førstelærer og kirkesanger i Gimlinge. Han var 1859 blevet gift med Laura Christence Agersted, en skomagerdatter fra Ringsted. Ved hans død 1915 skrev »Folkeskolen«: Mørch kunne ikke mindes Gimlinge skole uden i solskin. Der var solskin over den høje, ranke mand med de milde øjne og den livlige tale. Mørch var en lærertype, der var udpræget i halvfjerdserne og firserne, værdig og højtidelig, venligt nedladende, fin i antræk over for sognets folk, ifølge Jessens Vester og Øster Flakkebjerg herreds skolehistorie 1938, s.124.

E. P.

Nøjsomhed

Af N. P. E. Christiansen

Nedenstående er et manuskript af min farfar, sognefoged og dannebrogsmænd Niels Peter Emil Christiansen, der levede fra 1870 til 1952, skrevet få år, før han døde. Han var søn af Niels Christiansen, der havde Egebækgården matr. nr. 29 ved Stillinge strand.

Jacobs hus er det, som nu meget forandret ligger på Lillerisvej nr. 6 ved Bildsø strand, i brandforsikringsprotokollen ses, at det er opført 1861, har matr. nr. 6d, er 21 alen langt og 10 alen bredt.

Jacobs gård i Gierslev sogn er Smedegården i Knudstrup, Kagsmarkvej nr. 6.

Helge Christiansen.

I vor tid, da ordet nøjsomhed eller sparsommelighed ligesom ikke er i høj kurs, kunne det måske have sin interesse at høre lidt om, hvor lidt man kunne klare sig med i tiden fra midten til henimod slutningen af forrige århundrede.

Jeg har i denne beretning nævnt personerne, hvorom den handler, ved deres rigtige navne, idet jeg tænker mig, ingen af deres nære slægt er mere til og også fordi, at hvad her skildres ingenlunde tjener til disse menneskers forklejning; men den gang satte de fleste mennesker en ære i at klare sig selv. Hjælp af betydning den gang var med fattighjælps virkning, og den veg de fleste tilbage for, idet det betød en forringelse i de fleste menneskers omdømme, selv om det var uden egen skyld.

På en af de strandlodder udfor Stillinge bugt, hvor nogle af Slagelse bys næringsdrivende har opført deres sommerhuse, og samme hus, hvor en af dem har opslået sit paulun til sommerbrug, boede gamle Jacob fra først i attenhundrede og tresserne til sidst i 1889 med sine 2 børn Martha og Hans.

Jacob Petersen Hansen, som hans rigtige døbenavn var, var født på Langeland i 1827 og kom tilligemed sin hustru her til Sjælland først i attenhundrede og halvtredserne, hvor de købte sig en lille gård i Gierslev sogn. Da disse 2 børn var 8 og 10 år, døde moderen, og da gården et års tid derefter brændte, solgte han jorden med ruinerne og flyttede derefter ud ved Storebælt med de penge, han levnede, man mente en 3 à 4000 kr. De 4 tdl. sandjord, han købte der, kostede ikke mange hundrede kroner, og huset han opførte var kun lille, af bindingsværk med strå. Som alle huse på landet dengang kostede det kun lidt, og som følge deraf levnede han en sum, som han anbragte i Folkebanken i Slagelse, men da denne nogle år derefter måtte standse sine betalinger, tabte han det hele.

Senere blev der nogle procenter til sparerne, men dette beløb sig næppe til ret meget, og han var fra nu af henvist til udelukkende at leve af, hvad der kunne høstes på den lille sandjordslod, samt af den dagløn, han kunne tjene ved nu og da at give sine naboer en håndsrækning i den travle tid, men da han aldrig tilbød sig selv, blev det ikke til noget videre. Han var yderst ærekær, og når det traf sig, at min far havde brug for ham, så nyttede det ikke at sende os børn med forespørgsel i denne anledning. Nej, han måtte pænt selv indfinde sig hos Jacob, og først efter en

Jacobs hus 1980.

Niels Christiansen og hustru 1904.

indledning med at rose hans afgrøders udseende, kom han frem med sin anmodning. Den lød da gerne således: Hør, Jacob, du kunne vel ikke gøre mig den tjeneste at hjælpe mig i nogle dage med dette eller hint? Jo, det kan jeg smæi godt, når jeg kan gøre dig en tjeneste dermed.

Når han en sådan arbejdsdag skulle ind og spise, gik han altid ind lige efter min far, men blev stående i stuen lige inden for døren med huen i hånden, så kunne min far sige: Værs'go', Jacob og sid hen og spis. Ja, mange tak, kom det fra Jacob, men han blev stående. Min far kunne gentage sin indbydelse, og Jacob gentage sin tak, men han blev stående; først når min mor fra køkkenet havde overskuet situationen og indfandt sig og med sit milde og fornøjelige smil gentog indbydelsen: Værs'go', Jacob, sid hen til bordet og spis, værs'go', så kom det fra Jacob: Mange tak, Marie, mange tak. Dermed lagde han huen og tog fat på måltidet. Han ville nu absolut indbydes af min mor.

En gang ved en sådan lejlighed bad min far min mor om at lade være med at indfinde sig. Lad os se, hvor længe han bliver stående, sagde han. Min mor lovede ingen ting, og vi drenge var yderst interesserede i, hvor-

dan Jacob tog det. Men da min far som sædvanlig indbød Jacob til at sætte sig hen og spise, og han med sit: Mange tak fremdeles blev stående, stillede min mor som sædvanlig: Værs'go', Jacob, sid hen til bordet og få dig noget at leve af. Så var hele spillet ødelagt, og da min far efter måltidet foreholdt min mor, at hun brød aftalen, sagde hun: Jeg lovede ingen ting, og hvad kan det gøre at gøre lidt stads af ham, det sætter han jo pris på, og er jo for os en billig ting; så opgav min far at få nogen forandring på dette punkt. Betalingen for en sådan dags arbejde var sædvanligvis 1 krone, det regnedes den gang for almindeligt, men kunne jo ikke blive til ret meget i årets løb, da det jo kun var lejlighedsvis.

Sønnen Hans, der i sin yngste ungdom havde været i skomagerlære, men løb fra det på halvvejen, tjente lidt ved at reparere gammelt fodtøj, men da man den gang kun brugte lidt læderfodtøj, blev det aldrig til noget videre.

Da man ikke der på kysten den gang havde en jolle, fandt Jacob på at lave en sådan, noget vi drenge imødeså med megen interesse og stor forventning, især da vi blev lovet at få en lysttur den dag, den skulle løbe af stabelen på Storebælts blanke vover. De gamle talte med nogen skepsis om det bådebyggeri, men vi drenge holdt stejlt på, at den nok skulle

Niels Christiansens gård 1910.

N. P. Emil Christiansen 1948.

blive sødygtig. Vi troede ubetinget på Jacobs duelighed også i den retning. Dagen oprandt, da den, nytjæret både ud- og indvendig, blev transporteret til kysten. Det var et spændende øjeblik, da den blev skudt ud i vandet, og sønnen Hans sprang op i den og tog plads på en af tofterne med en åre til hver side parat til start, og med et glædeshyl fo'r en 6 å 7 drenge og piger på deres bare ben ud i vandet og op i fartøjet. Der blev ikke plads til mig i første omgang, jeg måtte som den lille vente, men ved denne store belastning fik båden en underlig lyst til at lægge sig på siden, den var for slankt bygget. Dette indså Jacob godt nu, og han råbte derfor fra land ud til dem i båden: Læg jer ner i bunni! Men nu da denne ungdom var lovet en rigtig lysttur, syntes ingen om at agere ballast, så ville turen jo ikke kunne nydes, så da båden fik slagside, så vandet begyndte at gå ind over rælingen, fo'r hele selskabet til den anden side med det resultat, at båden væltede, og hele selskabet måtte ud i vandet med tøj og det hele. Der var jo ikke dybere, end de kunne bunde, da sejladsen foregik imellem revlerne, og da det var sommerdage, tog de jo ingen skade deraf, men for os som stod på land, tog det sig pudsigt ud, da de alle kom på land og rystede vandet af sig, og gav anledning til megen morskab. Da Jacob senere fik den forsynet med nogen ballast, kunne den godt bruges, og sønnen Hans fiskede af og til lidt til hjælp til

det knappe husholdningsbudget, men i løbet af en 2 à 3 år var den ubrugelig og blev ophugget til brænde.

Sønnen blev sidst i halvfjerdserne gift med en enke i en landsby nord-
øst og forlod nu hjemmet. Far og datter var fra nu af ene om indtægten.

Kreaturholdet var jo efter jordens beskaffenhed nødt til at være ringe og bestod af 2 får og en ged og af og til en ko. Der kunne som følge af den ringe indtægt ikke blive tale om at købe en sådan. Nej, han købte en kalv, som i løbet af 2 à 3 år blev til en ko, den kævede kun én gang og malkede så i reglen uafbrudt i 4 à 5 år, men i de sidste par år kun en 4 à 5 pund daglig, når den så helt sagde stop med mælkeydelse, blev den solgt til slagting, så kunne der jo gå flere år, før en ny kunne give mælk. Om at holde hest var der jo ikke tale, han dyrkede sin jord med spade, det var jo et gruelt slid. Dag ud og dag ind så man ham grave og rive, han gravede ikke på den måde, som er almindelig, at træde spaden i jorden med den ene fod, nej, så ville det slide for meget på træskoene, og dem skulle der spares på, et par træsko varede i reglen 6 à 7 år, han trykkede spaden i jorden med armene, det var vel lidt besværligt, men det tog han sig ikke af. Jeg husker, at min far af og til tilbød ham sine heste og redskaber, men det tog han kun imod én gang, ellers sagde han: Nej tak, så får jeg bare ødelagt kvikrødderne, dem holdt han stejlt på var nødvendige i jorden, da der ellers blev for lidt græs i rugstubben, når den efter endt høst og senere år skulle afgive græsning til fårene, og det var der måske noget om, han havde jo ikke råd til at købe græsfrø til udlæg.

Han dyrkede i reglen 1½ tdl. med rug, 6 skp. land med kartofler, og resten lå med græs. Disse tilsåede arealer var tilstrækkelige til disse to mennesker til henholdsvis at holde dem med husholdningskartofler og læggekartofler samt lidt til vinterfoder til fårene.

Rugen kunne, selv når den kun enkelte år gav en 3 à 4 fold, nok holde dem med brød og såsæd. Rugsåningen, der for en del foregik i jorden, hvor der havde været kartofler, blev udført på den måde, at han daglig tilsåede så stort et stykke, som han kunne gennemhakke med et muldejern, på den måde fik han sæden tildels dækket med jord, han rev så efter med en rive ned trætænder, disse var kun ca. 2 tm. lange. Så holdt de bedst, sagde han.

Hans 2 får havde i reglen 4 lam hver sommer, som blev solgt til slagting for at få lidt kontanter. Disse kostede i almindelighed 16 kr. pr. stk., disse penge sammen med den dagløn han indtjente, udgjorde næppe mere end 150 kr. pr. år. Det klarede han sig med.

Til tøj brugtes jo så godt som intet. Det stadstøj, han havde ved sin død med samt hue og snøresko, var altsammen ca. 30 år gammelt. Dagligtøjet, der bestod af en bluse og et par lærredsbenklæder, blev fornyet hvert år, men kostede jo kun nogle få kr. Lige så stor nøjsomhed udviste han, når det gjaldt maden. Jeg har mere end én gang i ærinde hos ham haft lejlighed til at se, hvoraf hans middagsmad bestod; det var hver gang kogte kartofler uden andet dertil end salt. Kød og flæsk var jo for dem en luksus, de ej kunne tillade sig. Det foregik på den måde, at datteren havde kogt kartofler i god tid, så de var lidt afkølede. Når han så satte sig tog han gryden med kartoflerne i, satte den på sit knæ, som han forinden havde beskyttet med et eller andet, så tøjet ingen skade kunne tage. Han pillede så væk af kartoflerne, hveranden dyppede han i salt og spiste, og hveranden lagde han i en tallerken, som stod på bordet til datteren. Når han var mæt, regnede han så med, at datteren kunne blive mæt af dem, der var i tallerkenen.

Til brændsel brugtes mest lyng, som groede i rigelig mængde tæt ved huset på en lod, som tilhørte ejeren af matr. nr. 6a af Bildsø by, og som var til fri afbenyttelse, idet ejeren deraf ikke benyttede jorden, hvorpå den groede, til noget. Denne lyng blev suppleret med nogle læs tørv, som han fik lov at skære i moserne der omkring som erstatning for ydet arbejde ved ejerens tørveskæring.

Hvorfor kaldte man ham egentlig gamle Jacob, ja, det var måske kun os børn, der kaldte ham sådan, for han blev egentlig aldrig gammel, livets modgang og sliddet med den karrige jord havde tidligt sat sit mærke på den flittige mand. Han gik med små skridt, meget ludende forover med blikket hæftet mod jorden. For hvert tiende skridt eller så, kastede han blikket fremefter ligesom for at se, om der var noget, han skulle vare sig for, for i samme øjeblik atter at hæfte det mod jorden. Han døde i 1889 og blev begravet på Stillinge kirkegård den 14. oktober, 62 år gammel. Han havde aldrig været syg, og som følge deraf aldrig søgt læge, og da han blev syg, og man i den anledning ville skaffe en læge til ham, sagde han: Nej, det skal I ikke, for er det Guds vilje, at jeg skal dø nu, så dør jeg alligevel.

Datteren var ene med huset og jorden en lille tid, men kunne jo ikke ordne dette, hun gjorde så et forsøg på at blive gift, idet hun indlagde billet på en ægteskabsannonce, og en skønne dag arriverede en enke-mand fra egnen omkring Fuglebjerg. Han satte sine heste ind i min fars stald og fortalte mine forældre sit ærinde. Han så på pigen, der vist

egentlig nok tiltalte ham. Nogle dage efter dette besøg fik Martha brev fra ham, hvori han meddelte hende, at hvis hun kunne skaffe en sum, vistnok 1400 kr., så kunne ægteskabet finde sted, men det kunne hendes ejendele ikke udbringes i, og dermed røg hendes sidste chance i den retning i lyset. Efter realisationen af hus og jord forlod hun egnen og rejste til sin fars fødeø, hvor hun ugift henlevede resten af sit liv.

Alfred Henriksen: 20 år af mit liv

Ved F. Henriksen, Slagelse.

Min far, malermester Alfred Henriksen, fortæller følgende om de første 20 år af sit liv:

Jeg er født i Korsør den 8. september 1887 i Kongegården, Algade. Jeg begyndte skolegangen 1893. Mine forældre flyttede til Slagelse ca. 1. september 1894.

Her begyndte jeg i skole på Slagelse mark næsten omgående hos en murer Villumsen, hans kone var nemlig en slags lærerinde. Der gik jeg i ca. 2 år, måske knap nok. Det var ellers en god skole, især om vinteren. Vi havde langt at gå, og vinteren var lang og streng med megen sne og frost. Når vi kom til skolen, var vi som regel våde i træskoene og måtte have dem stillet hen ved kakkellovnen. Der blev så lagt gløder i dem, så de snart var tørre. Når dette var overstået, blev der serveret varm sødmælk, ca. ½ liter, med nybagt franskbrød til. det var en fin start på en kold vintermorgen. Dog var der en eller anden, der var utilfreds og klagede over, at mælken var sveden. Det var som regel »Kalunens Carl«, der var fræk. En morgen blev han så bundet til kakkellovnen, medens vi andre var ude i frikvarter. Han væltede imidlertid kakkellovnen, så der blev en vældig ballade. Næste gang, han klagede, blev det afgjort med et par dask i hovedet af skolemesterens lange pibe. Til jul fik vi alle, ca. 25 til 30 børn, julegaver – nyttige ting – uldne strømper, huer, muffediser o.l. Jeg syntes, det var helt godt alt sammen, men i vort niende år blev vi flyttet op til Østre skole.

Efter at være fyldt 10 år og havde gennemgået lægeundersøgelse hos dr. Frankel, kunne jeg blive antaget som arbejdsdreng på Vilh. Langes Tobaksfabrik – jeg for mit vedkommende hver eftermiddag fra kl. 13 til 18,30 for en ugeløn på 1,20 kr. + et sæt konfirmationstøj til 14 à 15 kr., hvis man havde været der i 4 år. Vi var 2 brødre, som arbejdede på »Fabrikken« samtidig. Vi kom hjem med 2,40 kr. tilsammen pr. uge. Det var en stor hjælp til de 11 kr., som far tjente pr. uge på Bryggeriet Povlsbjerg.

Alfred Henriksen, 1967, 80 år gl.

Jeg gik også i ærtemarken i sommerferien, og de ca. 10 øre, jeg tjente der, var mine egne, og sådan var der flere småjob, der gav en lille skilling til hjælp til træsko og andre klæder. Min bedstemor holdt mig med strømper. Skotøj var fra marskandiseren.

Det sidste skoleår gik jeg med aviser om aftenen fra 20,00 til 21,30. Det var Vestsjællands Socialdemokrat, som blev trykt i Næstved og derfor kom så sent. Det gav også en skilling, ca. 1,80 kr. pr. uge – ja, det var dengang.

Min bror var også på Vilh. Langes Fabrikker fast som arbejdsdreng i 4 år på de sædvanlige halvdagsvilkår – og senere som lærling i 4½ til 5 år – meget lille ugeløn, ca. 4,00 kr. Arbejdstid fra 6,30 til 22,30 – sådan var det altså – julegave, en julebog til 25 øre, en julekage til samme pris, et par seler eller en kasket. Der var ingen, der klagede. Sådan var min brors

læretid i korte træk. Det var på egen kost og logi med arbejdstid på fabrikken fra 6½ morgen til 18½ aften med 1 time middag – fra 19 aften til 22½ nat medhjælp i butikken ca. 4 aftener og aftenskole 2 aftener ugentlig i vintermånederne fra 20 til 22. Hveranden søndag skulle der passes heste.

Min egen læretid

Efter konfirmationen den 29.9.1901 kom jeg i bagerlære den 1.10.1901. Hvorfor kom jeg i bagerlære? – Jo – –fordi, der fik vi god mad, jeg var spinkel af min alder – vejede kun 59 pund. Jeg skulle have kost og logi og dertil 25 kroner for det sidste år.

Da jeg stillede første dag henimod aften, var jeg ikke meget værd. Jeg fældede en tåre, ja, flere, og førte tankerne til mit hjem. hvor jeg havde delt seng med min broder. Her skulle jeg dele seng med en halvgammel karl, der skulle være brødkusk. Jeg vidste intet, men sådan var og blev det. Kl. 5 om morgenen blev der kaldt ud og seletøj lagt på 2 heste, der skulle køre hesteomgang, som trak dejgtruget i ca. 1½ time. Hestene kom i stald og fik foder, og det fik jeg også. Og så var der ellers det sædvanlige arbejde i bageriet. Kl. 12 middag – altid god mad – kl. 14 blev den store lukkede trækvogn læsset med store brød til udsalgene – ialt 5 – rundt i byen, det ene i Ny-Holmstrup, en tur på ca. 5 km. Det var en streng tur. Den første måned var vi 2 om det; men så blev jeg ene om turen, der varede mere end 2 timer.

Så skulle der pudses plader og ellers gøres rent i bageriet, ordnes melsække, pilles rosiner, skæres sukat, røres glasur, pumpes vand af kælderen. Så var klokken blevet 18, og der var en spisepause og et kik op i porten –

Kl. 20 begyndte vi at ordne ovnen, det var vi altid 2 eller 3 drenge til. Kl. 22,15 kunne jeg gå i seng, hvis alt var i orden. Det var det ikke én gang. Fyret var gået ud, og ovnen var halvkold. Kl. 24 nat kom mester ned på lærlingekammeret, det var nede i gården ved vognporten, og jeg fik en mægtig røvfuld, jeg var jo da ikke fyldt 15 år endnu.

Nu blev min arbejdstid så forlænget – fra 3,30 om morgenen og til 22,15 om aftenen og lørdag ½ time tidligere fri. Vi havde fri hver tredie søndag fra kl. 15 og døgnet ud. Og så gav bagerjomfruen os som regel en god pose wienerbrød med hjem til mor og far.

Da jeg havde været i bageriet i ca. 1½ år, fik jeg en blodforgiftning i hånden, og lægen ordinerede armen opbundet, hvilket mester ikke ville

Strømpapir.

Lærlingekontrakt.

I Henshold til Lov om Lærlingeforholdet af 30te Marts 1889 indgaa Undertegnede
Mesteren *Mohammed Hassan*
samt Læremester og Undertegnede *Hans Henriksen Rasmussen*
samt Fader til, Børge for *Jens Alfred Madsen Henriksen*
der er født den 8 April 1887 følgende Lærlingekontrakt og forpligte os til i vort gjenfaldige
Forhold at opfylde og undertaaste os, hvad den nævnte Lov foreskriver.

1.

Lærlingen træder i lære som *Malerlærling*
hos nævnte Læremester fra den 16 April 1908 at regne, og bestemmes Læretidens Varighed
til 7 Aar, saaledes at Læretiden udløber den 13 April 1915.
De tre første Aaandere af Læretiden anses som en gjenfaldig Provetid (jfr. Lovens § 5).

2.

Læremesteren skal efterhaanden lære Lærlingen *Maler* faget, hoori han er
antagen til Oplæring, saa fuldstændigt som muligt og skal navnlig søge at bringe det dertil, at Lærlingen
efter Læretidens Udløb kan aflægge Svendeproeve i dette Fag. Han skal i saa Henseende ikke
afene give Lærlingen den fornødne Tid til at besøge *de tekniske* Skole, men ogsaa
paase, at Lærlingen benytter Undervisningen i den paa forjærlig Maade, ligesom han i det Hele efter
Omskænsighederne skal vaage over Lærlingens Opførelse og sædelige Forhold og, saa vidt det staar til
ham, værne Lærlingen mod umoralistisk Paaaerksning.

3.

Lærlingen skal vise Læremesteren Trofasthed, Lydighed og Ærbødighed, samtidsigt med at han
paa bedste Maade i Forhold til sine Kræfter og sin efterhaanden erhvervede Færdighed yder sin Medhjælp
ned det forfaldne Arbejde.

4. *)

Med Hensyn til hvorvidt Læremesteren skal forpagte
Lærlingen med Føde: Læretiden bestemmes at Lærlingen
modtager den fulde Føde og Lys i Læretiden, men ivoerigt
sind. For det sidste Aar af Læretiden indbetaler Mesteren
Lærlingen 100 Skr og Et Hundrede Skilling som slægges
med 25 Skr hver 1/4 Aar

*) I denne Voks indlæstet enjagige Verkmester om de i Lærlingeloven § 4, første Punktum nævnte Forhold. Forholdet er
Vergesretslag skal ydes, naar det angives, hvor stort dette er (pr. Uge, Maaned eller Aar), samt til hvilke Tidene det skal indbetales.
Indenrigsministeriet. December 1901.

tolerere. Jeg fik så et par øretæver, hvad jeg synes var lige nok. Det var en morgenstund ved 5-tiden, jeg var jo rendt hjem, og nu mente min far, at tiden var inde til at ophæve læreforholdet, og det blev det.

Slæb og aldrig nattesøvn, aldrig hvile. I de 1½ år tog jeg kun 10 pund på i vægt.

Som det fremgår af vedlagte lærekontrakt kom jeg i malerlære 15.4.1903. Det blev som et hjem for mig med mange gode forhold. Jeg spiste altid ved samme bord som mester og fru, og var der gæster, var det det samme. Jeg gik i hjemmet som hjemme hos mor og far. Deres 2-årige lille dreng fandt hurtigt ud af, at jeg hørte til der, med hensyn til at hjælpe ham i små og store ærinder. Som babysitter ved enkelte lejligheder var der altid sørget for mig med kage til kaffen, som jeg så selv lavede.

Mester hørte til den gamle malerslægt, med stor akkuratess for arbejdets udførelse. Alt blev behandlet med stor omhu. Det tog sin tid og gav for lidt i fortjeneste. Alt hvad der angik arbejdet, var for ham en æressag. Det var meget sjældent, at der var fremmed arbejdskraft. Mester og jeg var alene, vi havde gerne lang dag og altid søndag formiddag, men det blev altid påskønnet.

Om vinteren gik jeg på teknisk skole. Det var nærmest om natten, for vi startede kl. 20,10 og sluttede 22,00. Vi havde geometri med jernstøber Rasmussen – frihåndstegning I med malermester Carl Nielsen og senere frihåndstegning II (skyggetegning med trækul) med senere forstander Bach – regning og dansk mindes jeg ikke, men jeg tror det var med lærer Knudsen, Rosenkildevvej 12. Forstander var landinspektør Otto Madsen. Det var en særpræget, hård person, som kunne se sig gal på os elever, og det kunne udarte sig på forskellig måde. Det skete, han ringede for tidligt ind og for sent ud; men det var dog kun et par gange. Så blev han straffet med, at hans store brede, bulede Drachmannhat blev gemt i det gamle bornholmerur. Han gik og ledte efter den til midnat, og var jo noget flov aftenen efter. På aftenskolen var der mange dygtige elever, som har overladt skolen deres smukke arbejder – bevar dem i den nye skole.

Dengang i årene 1905 og 06 var der også ungdom til, men måske på en lidt anden måde end nu.

Om natten, når vi gik fra skole, dør ved 22,30-tiden, var der åbent på conditoriet i Casino, og vi 7-8 drenge, som boede der i kvarteret, kunne til tider tillade os at slutte dagen her, for der blev først lukket kl. 23. Der

SVENDEBREV.

KOMMISSIONEN TIL BEDØMMELSE AF DE I LOV 29. DECBR. 1857 § 27

OMMELDTE SVENDEPRØVER

i Slagelse

gjør vitterligt:

at Aar 1907 den 27 April fremviste
Jens Alfred Marius Henriksen,
født den 8 September 1887 i Hørsø,
Svendeprøve i Malerhaandværk som
bestod i efter forord anlagte Tegning af væg og Ornament
i Bløt eller Kumpens samt afsløget Prøve i Marmorering og Hering
af et Høfte Støbe- og Ege- og Lakemaleri samt Marmor,
hvilken Prøve ifølge Kommissionens Bedømmelse
blev antagen som faldstgørende.

Paa Kommissionens Vegne.

Slagelse, d. 24 Maj 1907
Pendrum

Formand.

Autoriseret ved Indenrigsministeriets Cirkulære Nr. 200 af 19de December 1884.

Alfred Henriksen, 1907, nybagt svend.

var sommetider en sur æblekage, der var til at købe for 25 øre; men en gang var den alligevel for stram, så vi klattede den op på loftet, som var af hvidt mælkefarvet glas, og så blev vi jaget ud. En anden gang var vi på den igen, vi 8 drenge købte 8 stk. ½-øres tvebakker serveret på 8 kuverter.

En anden lille spøg: Edvard og Johannes, som var i lære hos malermester Plambæk, havde observeret, at i deres lærekontrakt stod der skrevet, at de i læretiden hos mesteren skulle have logi, mad og drikke i rigeligt omfang, men som drikke blev de henvist til vandhanen. Det mente drengene ikke var drikke, så efter nogle forhandlinger bestilte mesteren 1 otting øl – det var ca. 24 helflasker og kostede 55 øre, så nu var der højvande. Hver aften efter skoletid stillede vi – en halv snes drenge på malerværkstedet og drak øl. Det var jo et stort socialt fremskridt. (Det skal hertil siges, at det var hvidtøl nr. 2).

Den første malerskole med dagundervisning i Slagelse startede først i februar 1909 og varede til sidst i marts vistnok 4 dage ugentlig à 5½ time. Så vidt jeg husker, var vi 4 svende og 4 sidste års lærlinge og malermester Thomas Gerner var leder, og vi syntes alle, han var en god lærer. Han fandt vore interesser, og vi fik hurtigt lov at arbejde efter det behov, vi syntes at kunne magte, og som gav et resultat, som vi syntes at være

tilfredse med. Hvordan det blev næste år, ved jeg ikke. Jeg var rejst fra byen. Gerner holdt op med ledelsen, og H. O. Tengberg kom til. Det er, hvad jeg husker fra malerdagskolens første tid.

I 1920 holdt Kresten Mikkelsen fra Århus malerskole et kursus på skolen i Slagelse. Kurset varede nogle dage og var besøgt af malere fra hele Midt- og Vestsjælland. Kresten Mikkelsen var specialist i træ- og marmormaling og dertil en gemydlig fortæller.

Min fars beretning om hans ungdomsår og hans uddannelse og oplæring slutter her. Efter nogle arbejdsår rundt i landet og efter udstået soldatertid startede han i 1911-12 som selvstændig malermester her i Slagelse og lagde først op i 1959. Han kendte meget til det gamle Slagelse og ville have kunnet give mange gode bidrag til byens historie, dersom han havde nedfældet det på samme måde som ovenfor. Far døde den 25. februar 1973.

F. Henriksen, Slagelse.

Litteratur om Sorø amt 1980

Af A. Strange Nielsen

HØVE VALGMENIGHED 1880-1980 - Denne jubilæumsbog skal ses i sammenhæng med 90-års jubilæumsbogen i 1970. De to bøger giver tilsammen et afrundet billede af menighedens tilværelse gennem de 100 år. Den nu udkomne bog drejer sig i høj grad om de personligheder, der skabte og konsoliderede menigheden. Men i sammenhæng hermed bringer den nogle betydningsfulde åndshistoriske artikler, som belyser Høve valgmenigheds placering i udviklingen og i den større sammenhæng. Der er kapitler, som virkelig kræver en indsats af læseren parret med fortrolighed med det grundtvigske livssyn.

DØJRINGE SKOLE - I Årbog for dansk Skolehistorie 1980 bringes fhv. førstelærer ved Døjringe skole *Karl Rønnes* artikel »Fem år i Døjringe«. Det er et prægtigt tidsbillede fra hans virketid der 1954-59. Forholdene omkring Døjringe skole giver situationen ved andre tilsvarende landsbyskoler i Sorø amt, netop som de stod for at skulle opluges af de nye centralskoler.

FLAKKEBJERG SKOLEMUSEUM - En kreds af mennesker, der er i gang med at indrette den tidligere Flakkebjerg forskole, der fungerede indtil 1963, som lokalt skolemuseum. dette omtales i Årbog for dansk Skolehistorie 1980.

SIMONSBORG JERNALDER-GRAVPLADS - Ved udgravninger i 1965 og 1968 på gården Simonsborg i Alsted sogn fandt Nationalmuseets folk ialt 39 grave fra ældre romersk jernalder. Der fandtes mange skeletrester, både velbevarede og slet bevarede. Nogle grave rummede mere end én person. Både kvinder, mænd og børn var blandt de gravlagte. Hele skeletmaterialet er nu grundigt analyseret af *Berit J. Sellvold*, som fortæller om kønsfordeling, aldersfordeling, legemshøjde, sygdomme m.m. i en interessant artikel i Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1979.

HASLEV SEMINARIUM - I året 1980 kunne Haslev seminarium fejre sit 75 års jubilæum. Til hæder for den velkendte læreanstalt har seminariet og elevforeningen i fællesskab udgivet et festskrift, som fortæller om det rige liv, der har udfoldet sig i og omkring læreruddannelsen i Haslev. Med vidtskuende blik har redaktionen formået en række personligheder i kredsen omkring seminariet til at fortælle om deres erindringer, oplevelser og erfaringer gennem de 75 år. På denne måde er bogen blevet et fint vidnesbyrd om læreruddannelsens ideer og vilkår i hele dette tidsrum.

PEDERSBORG, SKELSKØR, GUNDERSLEVHOLM - er middelalderborge, der tidsmæssigt placeres i udviklingen af borgbyggeriet i Danmark i en artikel »Borgen bygges« af museumsinspektør *Rikke Agnethe Olsen* i SKALK, nr. 2, 1980.

TRELLEBORG - Endnu engang har de mange ubesvarede spørgsmål omkring Trelleborgs anlæggelse og formål været genstand for nye undersøgelser og overvejelser. Det er rigsantikvar *Olaf Olsen*, der i en kronik i SKALK, nr. 3, 1980, tager problemerne op ud fra nye synspunkter. I en spændende beretning fremhæver han Harald Blåtand, som den stærke konge, der stod bag anlægget.

KIRKERISTEN I RINGSTED - I en interessant artikel »Kirken og grisene« i SKALK, nr. 4, 1980, fortæller *Ulrik Schroder* om danske kirkeriste og deres funktion: Beskyttelse af gravfreden på vore kirkegårde.

KALKMALERIER I SORØ AMT - I årbogen »Nationalmuseets Arbejdsmark 1980« bringer museumsinspektør *Henrik Græbe* en artikel: Kalkmalerier, udvalgte fund og resultater fra 1970'erne. Her er også Sorø amt repræsenteret, enten ved nyfundne malerier, ældre nyrestaurerede malerier eller nævnt i sammenhæng med bestemte malere og tidsaldre. Dette gælder kirkerne i Bringstrup, Førslev, Ringsted, Slaglille, Vigersted og Ørslev ved Slagelse.

DANSEFRISEN I ØRSLEV KIRKE - Den bekendte dansefrise i Ørslev kirke ved Skelshør har været genstand for beskrivelse og tolkning påny. Til de allerede foreliggende kan nu føjes et indlæg af museumsinspektør, fil.lic. *Henrik Græbe*. Det er fremkommet som en artikel i beretningen om det 5. nordiske symposium for ikonografiske studier 1976. Forfatteren betragter hele kredsen af billeder, hvori dansefrisen indgår, som en helhed, der er religiøs - og ikke verdslig - i sit indhold, »en illustration af menneskets frelse«.

SØHOLMSKOLEN - i Jystrup-Valsøllille fejrede sit 25 års jubilæum i 1980, bl.a. med udgivelsen af et jubilæumsskrift. Det er forfattet af en kreds af mennesker med stor tilknytning til skolen gennem de 25 år. De gør rede for skolens planlægning og opførelse, og vi læser om skolens tilværelse i hverdag og fest. Jubilæumsbogen er rigt forsynet med billeder.

SPROGØ - øen ved livsnerven Storebælt har gennem århundreder påkaldt sig de rejsendes interesse. Med rette. for øen har en spændende historie, der vidner om alt det, der har forbindelse med beliggenheden på dette betydningsfulde sted. Det er derfor prisværdigt, at Korsør kommune har udsendt en bog herom. Enhver, som vil vide besked om øen, skal blot læse *Curt Asklands* bog »Sprogø«. Alle sider af øens tilværelse er beskrevet: dens tilblivelse, befæstning, hollændernes tid på øen, overfarten med sejlskibe og isbåde, telegrafstationen med den optiske telegraf, fyrtårnet, kvindehjemmet, debatten om øens fremtid og meget mere. Gode billeder gør det til en nydelse at læse bogen.

VESTSJÆLLANDS-AMTETS MUSEUMSÅRBOG - Bogen beretter om museumsarbejdet i amtet 1980, dels ved en oversigt bag i bogen og dels ved artikler om bestemte emner, som man har arbejdet med. Artiklerne har en passende geografisk spredning ud over amtet. Fra det gamle Sorø amt bringes lektor *Hemming Andersens* artikel »A. V.

Hauchs fysiske cabinet« på Sorø Akademi. Folkemindeforskeren *Carsten Bregenhøj* fortæller om det ejendommelige helligtrekongersløb på Agersø, hvor folk gjorde sig ukendelige med masker. Kunsthistorikeren *Marianne Saabye* skriver om C. W. Eckersbergs tegninger fra Skjoldenæsholm-egnen. Maskinchef *Poul Bell* beretter om færgen »Korsør«, landets første motorfærge, som desværre ikke blev bevaret. Endelig lægger museumsinspektør *Helge Torm* ud med en fortræffelig artikel om fattiggårde i Sorø gennem tiderne.

FORENINGSARKIVER – I 1979-80 gennemførtes en indsamlingskampagne for at de flest mulige foreningssager skulle sikres en varig opbevaring og tilgængelighed. Denne indsamling omfattede også sognene Marvede, Hyllinge, Vallensved, Fodby, Karrebæk og Herlufsholm af det gamle Ø. Flakkebjerg herred. Indsamlingen sluttede med udgivelsen af en oversigt over det indsamlede materiale samt over det materiale, der i forvejen var samlet. Bogen »Foreningsarkiver i Storstrøms amt« er udarbejdet af *Søren Ehlers* og *A. Strange Nielsen*. Foreningsmaterialet fra de 6 nævnte sogne findes således registreret heri, og med angivelse af materialets art og årstal.

HERLUFSHOLM STIFTELSE – Der foreligger nu en nyregistrering af Herlufsholm stiftelsens arkiv. Den er udført for stiftelsen af cand.phil. *Jørgen Dieckmann Rasmussen*, og under tilsyn fra Landsarkivet for Sjælland m.m. Det er blevet til en meget overskuelig og nyttig oversigt over det middelalderlige klosterarkiv, det efterfølgende skolearkiv og det omfattende godsarkiv. Den nye registratur, som er udgivet i landsarkivets serie af godsregistraturer, åbner op for et vældigt materiale om stiftelsens, Næstved købstads og hele egnens historie. Bl.a. bemærker man et stort kortmateriale over de landsbyer og andre lokaliteter, som godset ejede eller havde part i.

Nyt fra stednavneforskningen

Den 3. april 1981 udkom hos Gyldendal, med støtte fra Carlsbergfondet, et nyt, vægtigt bidrag til stednavneforskningen i Danmark, nemlig dr.phil. Bent Jørgensens »Dansk Stednavneleksikon«, der gennemgår og forklarer stednavnene på øerne øst for Storebælt, og som derfor også vil være af interesse for mange mennesker i det gamle Sorø amt.

Det er blevet en meget grundig, men let tilgængelig indføring i stednavnestudiet, således at den almindeligt interesserede læser uden vanskelighed vil være i stand til at finde forklaringen på det stednavn, han/hun ønsker at kende betydningen af, men det er samtidig en god vejledning for enhver, der ønsker at læse mere om de undersøgelser, vore stednavneforskere har foretaget, takket være en meget fyldig litteraturliste, der er nyttig både for den, der er specielt interesseret, og for den, der måtte være uden forudsætninger.

Foruden at medtage alle navne på landsbyer, købstæder og andre større lokaliteter behandles de hyppigst forekommende navneled særskilt, men alt er i alfabetisk orden. Det samme gælder forhold som navneskifte, opkaldelser m.v. Alt er sprogligt vel funderet, og ethvert navns indhold og betydning forklares klart og koncist, forled for sig og efterled for sig.

»Dansk Stednavneleksikon«, der ydermere rummer et omfattende udvalg af kort, tegninger og fotografiske gengivelser, kan anbefales enhver, der har interesse for deres egne historie, for så vidt som stednavnene er de ældste sproglige vidnedbyrd om mennesker, natur- og terrænforhold.

E. P.

Bent Jørgensen: Dansk Stednavneleksikon. Øerne øst for Storebælt. Kr. 89,95, inkl.moms.

Historisk Samfund for Sorø amt 1980

Forårsmødet med generalforsamling blev afholdt den 19. april i Haslev. Mødet havde samlet op mod 100 deltagere, der med megen interesse fulgte amtsskolekonsulent Ingem. Petersen, Glumsø, i en spændende gennemgang om Susåen. Specielt dvælede Ingeman Petersen ved Danneskjolds kanal eller Næsbyholms kanal fra Munkedam til Næstved og Karrebæksminde i tiden fra 1810-1870.

Generalforsamlingen blev afholdt med K. E. Kristensen som dirigent. Såvel formandens beretning som det fremlagte regnskab blev godkendt. Alle valg var genvalg.

Forårsturen gik den 17. maj i skønt forårsvejr til Hornbæk og Hellebæk. I Hornbæk kirke fortalte overlærer Karl Rønne kort om kirken og den gamle fiskerby. Senere var der lejlighed til at vandre en tur i den hyggelige by for til slut at samles ved havnen for afgang til næste mål - Hellebæk.

På Hellebækgård fortalte forstander J. Ankerstrøm om opfostringshuset, og der var lejlighed til en rundgang i de smukke bygninger. Lokalhistorikeren O. W. Hildinge fortalte meget levende om det gamle Hellebæk, der er opstået omkring Hammermøllen. Gennem et par hundrede år indtil 1870 var der geværfabrik og senere klædefabrik.

I det smukke vejr var byvandringen igennem Bøsemagergaden til Proberhuset og Hammermøllen en virkelig oplevelse, som man kunne have lyst til snart at gentage.

Den 14. september havde vi efterårstur til Hornsherred. Første stop var ved den anelige frådstenskirke i Skibby. Her fortalte provst K. Tofte om kirken og dens udsmykning.

Turen gik videre til Jægerspris, hvor professor Roar Skovmand fortalte om Fr. d. 7. og grevinde Danner. Der var senere en meget interessant gennemgang på slottet, der rummer en mængde interessante detaljer.

Årbogen, som er det faste bindeled mellem foreningen og dens medlemmer, har igen i år været til glæde for mange - jeg har fra mange sider fået tilkendegivelser, der bl.a. lyder som så: Vi glæder os hvert år til bogen kommer.

Det er foreningens mål fortsat at bringe stof fra det gl. Sorø amt, og at man kan samle medlemmer til møder og udflugter med historisk stof af almen interesse.

J. Lyshjelm.

Driftsregnskab fra 1/10 1979 til 30/9 1980

	<i>Indtægt</i>	<i>Udgift</i>
Kassebeholdning 1/10 1979	7.107,30	
Kontingent for 768 medlemmer (à 40 kr.).....	30.720,00	
Salg af ældre årbøger	4.354,25	
Tilskud (stat og kommuner)	6.500,00	
Tilskud (pengeinstitutter).....	3.000,00	
Diverse indtægter	1.059,45	
Kassekredit (hævet).....	9.487,20	
Årbogen 1979		34.715,26
Porto		5.193,40
Administration.....		5.571,76
Møder og udflugter		3.482,00
Diverse udgifter.....		1.807,10
Kassekredit (indbetalt)		8.153,41
	<u>62.228,20</u>	<u>58.922,93</u>
Kassebeholdning 30/9 1980		3.305,27
Balance 1/10 1980.....	<u>62.228,20</u>	<u>62.228,20</u>
Kassebeholdning:		
Girokonto.....	3.221,77	
Kontant beholdning.....	<u>83,50</u>	
		<u>3.305,27</u>

Foranstående regnskab er gennemgået og fundet overensstemmende med de foreviste bøger og bilag.

Slagelse, den 8/4 1981.

Sign. C. Ph. Carstensen.

Sign. Kai Jensen.

Medlemstallet pr. 1. oktober 1980 var 768 ordinære medlemmer, en fremgang på 24. Hertil kommer 2 livsvarige medlemmer.

Foreningen har i 1979&80 modtaget tilskud fra kulturministeriet og amtsfonden. Endvidere har følgende kommuner givet tilskud: Hashøj, Haslev, Korsør, Ringsted, Skælskør og Slagelse.

Desuden har vi modtaget bidrag fra følgende pengeinstitutter: Bikuben Haslev, Bikuben Sorø, Handelsbanken Slagelse, Holsteinborg Sparekasse, Ringsted Sparekasse, Privatbanken, Sorø, Skælskør Bank, SDS København, Sjællandske Bank og Slagelse Sparekasse.

Vi takker alle, der på denne måde har støttet vort arbejde.

R. Henneke.

Nye medlemmer pr. 15/4 1981

1. Andersen, Bent, Mads Hansensvej 27, 5690 Tommerup.
2. Andersen, Teddy, lærer, Platanvej 8, 4200 Slagelse.
3. Aunbirk, H., snedkermester, Moltkesvej 12, 4690 Haslev.
4. Baldus, Johannes, Overdrevsvej 2, Sørbymagle, 4200 Slagelse.
5. Bengtsson, Bjørn, lærer, Fruegade 5A, 4241 Vemmelev.
6. Brødsgaard, Poul, apoteker, Hovedgaden 41, 4295 Stenlille.
7. Christensen, Erik, sognepræst, Fruegade 19, 4241 Vemmelev.
8. Dam, A., malermester, Præstevangen 6, 4230 Skælskør.
9. Dilling-Hansen, J., valgmenighedspræst, Sorø Landevej 306, 4261 Dalmose.
10. Fuglebjerg skolebibliotek, 4250 Fuglebjerg.
11. Gustafsson, Nils, dir., Nøddebrøndsgaarden, St. Ebberup, 4180 Sorø.
12. Jakobsen, T. Steensen, forstanderinde, Havnevej 17, Bisserup, 4243 Rude.
13. Jensen, Hans Jørgen, ekspeditionssekr. Hagbardsvej 9, 4200 Slagelse.
14. Kajberg, L., skatteinspektør, Østerbro 63, 4200 Slagelse.
15. Lotz, Erik, købmand, Rådmandsvej 13, 4230 Skælskør.
16. Neergaard, Rolf, godsejer, Gunderslevholm, 4160 Herlufmagle.
17. Nielsen, Poul Erik Bruun, lærer, Jernbanevej 19, 4230 Skælskør.
18. Nielsen, Robert, Ørebjergvej 10, Fensmark, 4700 Næstved.
19. Petersen, Otto, gdr., Bygaden 18, Høve, 4261 Dalmose.
20. Rasmussen, Kr., Lærkevej 27, 4250 Fuglebjerg.
21. Rasmussen, Stig, lærer, Skovvej 10, 4230 Skælskør.
22. Steen, Gudrun, Kragebjergvej 78, 5000 Odense.
23. Sørensen, Kurt, politiass., Toftevej 9, Lundforlund, 4200 Slagelse.
24. Teknisk Skole, Bredahlgade 1, 4200 Slagelse.
25. Terkelsen, Else, overlærer, Toften 14, 4230 Skælskør.
26. Thomsen, Knud, Slagelse Landevej 182, 4241 Vemmelev.
27. Torbensen, Ingeborg, overlærer, Gartnervænget 7, 4230 Skælskør.
28. Vecht, Chr., Ådalen 22, 4520 Svinninge.
29. Willadsen, Sigrid, seminarielektor, Gravenstenvej 17, 4180 Sorø.

Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelser

<i>Boeslunde</i>	Bagerm. P. Kolding, Boeslunde, tlf. 540007.
<i>Bromme</i>	Skovfoged P. Hoch, Bromme Skov, tlf. 607026.
<i>Eggeslevmagle</i>	Sognepræst Jens Hansen, Eggeslevmagle, tlf. 541184.
<i>Fuglebjerg</i>	Erling Petersen, Fredensvej 8, Fuglebjerg, tlf. 753492.
<i>Fårdrup</i>	Gdr. Vald. Sejr Møller, Fårdrup, tlf. 586331.
<i>Gudum</i>	Gdr. Sigfred Frandsen, Gudum, tlf. 567028.
<i>Haslev-Freerslev</i>	Bibliotekar Jens A. Niensen, Haslev, tlf. 692250.
<i>Holsteinborg</i>	Redaktør Chr. Pedersen, Rude, tlf. 759096.
<i>Hyllested</i>	Amtskontorchef Bendt Jensen, Brobjerg, tlf. 759040.
<i>Hyllinge</i>	Gdr. Poul Stensgård Hansen, Hyllinge, tlf. 744152.
<i>Høve-Flakkebjerg</i>	Gdr. Jens Buchwald, Flakkebjerg, tlf. 585148.
<i>Hårslev-Ting Jellinge</i>	Overlærer Holger Johansen, Sandved, tlf. 756028.
<i>Kirke Stillinge</i>	Gdr. Helge Christiansen, Bildsø, tlf. 547511.
<i>Korsør</i>	Viceinspektør Jørgen Thorborg, Vemmelev, tlf. 582022.

Lundforlund-Gerlev
Magleby
Munke Bjergby
Ringsted
Skælskør

Sneslev
Teestrup
Tystrup-Haldagerlille
Tårnborg
Valsølle-Jystrup-Vigersted
Vemmelev
Vetterslev-Hom
Ørslev-Sdr. Bjærg

Lærer Ole G. Nielsen, Lundforlund, tlf. 584106.
Borgmester Johannes Lyshjelm, Stignæs, tlf. 594987.
Gdr. Johannes Nielsen, Rude Eskildstrup, tlf. 607298.
Badeassistent Harry Pedersen, Ringsted, tlf. 615768.
Tobakshandler C. J. Brinck, Skælskør, tlf. 594532, og
Overlærer Ingeborg Christiansen, Skælskør, tlf. 594735.
Gdr. Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev, tlf. 641041.
Prop. P. Klestrup Hansen, Henriettelund, tlf. 680202.
Overlærer Svend Poulsen, Tystrup, tlf. 649053.
Overlærer Niels Jensen, Korsør, tlf. 573089.
Fru Gerda Ahrenkiel Pedersen, Ortved.
Gdr. Peter N. Kristensen, Forlev, tlf. 582162.
Mekaniker Berg Jacobsen, Vetterslev, tlf. 643115.
Gdr. Gunner Jensen, Ørslev, tlf. 543011.

Ældre årbøger

I nedenstående oversigt er opført de udkomne årbøger, der kan købes ved henvendelse til kassereren, viceinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse, tlf. (03)522738. Prisen er 15 kr. pr. bind for medlemmer og 25 kr. for ikke-medlemmer. Der gives rabat ved køb af flere eksemplarer.

Bind	Årg.		Bind	Årg.		Bind	Årg.	
1	1912	udsolgt	21	1933		44	1957	udsolgt
2	1913		22	1934		45	1958	udsolgt
3	1914		23	1935		46	1959	
4	1915	udsolgt	24	1936	udsolgt	47	1960	
5	1916	udsolgt	25	1937		48	1961	
6 ¹	1917	udsolgt	26	1938	udsolgt	49	1962	
6 ²	1917	udsolgt	27	1939	udsolgt	50	1963	
7 ¹	1918	udsolgt	28	1940	udsolgt	51	1964	
7 ²	1919	udsolgt	29	1941	udsolgt	52	1965	
8 ¹	1920	udsolgt	30	1942	udsolgt	53	1966	
8 ²	1920	udsolgt	31	1943	udsolgt	54	1967	
9	1921	udsolgt	32	1944	udsolgt	55	1968	
10	1922		33	1947	dobb.bind	56	1969	
11	1923		34	1947	dobb.bind	57	1970	
12	1924		35	1947		58	1971	
13	1925		36	1948		59	1972	
14	1926		37	1950	udsolgt	60	1973	
15	1927	udsolgt	38	1951		61	1974	
16	1928		39	1952		62	1975	
17	1929		40	1953		63	1976	
18	1930		41	1954		64	1977	
19	1931		42	1955		65	1978	
20	1932		43	1956		66	1979	
						67	1980	

Desuden følgende bøger: Johs. C. Jessen: Alsted og Ringsted herreders skolehistorie, Niels Fr. Rasmussen: Søren Hyldgårds erindringer og P. Severinsen og Chr. Axel Jensen: Slagelse Sankt Mikkel's Kirke og Sogn i 600 år. Prisen for disse bøger er den samme som for årbøgerne.

I 1979 udkom Indholdsfortegnelse for Historisk Samfund for Sorø Amts årbøger 1912-1978. Fortegnelsen er udarbejdet af overlærer Erling Petersen og koster 15 kr. for medlemmer og 25 kr. for ikke-medlemmer.

Løve for Historisk Samfund for Sorø Amt

- § 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og udbyde forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.
- § 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog – og om muligt mindre skrifter –, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.
- § 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen.
- § 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.
- § 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og 2 medlemmer, alle valgt af bestyrelsen.
- § 6. Regnskabsåret går fra 1/10–30/9. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.
- § 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes med mindst 8 dages varsel. Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst 2/3 af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.
- § 8. Ekstraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.
- § 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.
- § 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser. Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Nyt fra de lokalhistoriske arkiver

Skælskør Egnshistoriske Arkiv i 1980

Udadtil har arkivet vist ansigt ved at arrangere en enkelt større udstilling af gamle Skælskør billeder, der overvejende bestod af fotostater og kopier fremstillet på grundlag af en del af de mange fotografier, der blev afleveret under billedindsamlingskampagnen i 1979. I løbet af 9 åbningstimer havde denne udstilling ca. 300 besøgende. Mange af de udstillede billeder er senere blevet »genbrugt«, idet de lokale aviser har bragt dem som »ugens gamle foto«. Dette har givet adskillige henvendelser og oplysninger til arkivet. Antallet af forespørgsler viser i det hele taget en stigende tendens.

I årets løb er der modtaget 79 afleveringer, hvoraf langt de fleste var større eller mindre samlinger af fotografier. Blandt afleveringerne bør fremhæves afdøde radiotekniker Evald Christensens store billed- og båndarkiv, bestående af ca. 1.000 dias, 20 film og 15 lydånd, optaget i og omkring Skælskør siden slutningen af 1950'erne.

Arkivudvalget har holdt ialt 12 møder. Siden september har man søgt at fremme arbejdet ved at holde møde hver 14. dag. De mange store afleveringer gennem de sidste 2-3 år har man desværre ikke nået at færdigbehandle. Journaliseringen er nogenlunde a jour, men registreringen er stort set 3 år bag ud.

Lokaleforholdene ser nu glædeligvis ud til at blive væsentligt forbedrede i løbet af sommeren 1981. I forbindelse med en mindre udvidelse af Skælskør Bibliotek flytter arkivet fra 22 kvm. i kælderen og diverse papkasser under skriveborde til 2 lokaler på 1. sal i samme bygning på tilsammen 45 kvm.

Søren Clausen.

Lokalhistorisk Arkiv for Slagelse og Omegn 1979-1980

Årene 1979-80 har været præget af flere store projekter, først og fremmest billedindsamlingen, erindringsindsamlingen og industriregistreringen. Billedindsamlingen, som fandt sted i november 1979, gav som resultat ca. 1000 fotos, og sammen med erindringsindsamlingen og industriregistreringen medførte den, at arkivet fik ca. 700 fotos til af- fotografiering.

Erindringsindsamlingen førte til, at der nu i arkivet ligger erindringer fra 28 personer, mens mindst lige så mange venter på at blive gjort færdige. Samtidig har vi fået en mængde billeder af virksomheder og personer fra Slagelse. Det kommende år vil forhåbentlig bringe en afslutning på projektet og en afklaring af, om nogle af erindringerne skal publiceres.

Nationalmuseets industriregistrering har ligeledes været indbringende, idet der nu ligger et stort og godt materiale om ca. 35 Slagelse-virksomheder.

Af de sidste års afleveringer kan nævnes: 24 personarkiver, 16 foreningsarkiver, heriblandt Parcellforeningen Rosenvang, Stillinge Sogns Sygehjælpeforening, Abonnementskoncerterne, Sønderup-Nordrup Gymnastikforening, Alliances Hjælpeforening, Den ny Forening, Musikforeningen »Den Navnløse«, Kvindeforeningernes Samarbejdsudvalg, Dansk Kvindesamfund, Bildsø Vandværk, samt diverse biblioteksforeninger og enkelte politiske foreninger, 10 institutionsarkiver fortrindvis fra biblioteker, samt dele af enkelte erhvervsarkiver. Endvidere har vi modtaget Arnth Jensens udklipssamling, som dog ikke indeholder lokalt materiale. Arkitekt Vilh. Lauritzen har overladt os et stort materiale vedrørende forskellige Slagelse-slægter sammen med 600 portrætfotos. Danmarks Radio har leveret nye kopier af Houbys film fra befrielsesdagene og filmen om »Bygningen«, og fra Rigsarkivet er indkøbt mikrofilm af real- og navneregistrene til skøde- og panteprotokollerne fra Antvorskov Birk og Slagelse Byfoged. Sidst, men ikke mindst, har vi modtaget et stort antal billeder, bl. hvilke kan nævnes fotografier af Ridehuset, som hidtil har manglet i samlingerne.

Gitte Strange Jørgensen.

Lokalhistorisk Arkiv for Korsør og Omegn

1980 blev et begivenhedsrigt år for vort arkiv. For det første flyttede arkivet i april til mere rummelige og attraktive lokaler i den tidligere havnemesterbolig på Fæstningsterrænet med køn beliggenhed og dejlig udsigt over havnen. Kommunen har velvilligt stillet både denne bygning og en nærliggende køn bygning (tidligere vandrehjem) til rådighed for arkiv- og museumsformål, men grundet sparebestræbelser må sidstnævnte bygning vente til senere med en tiltrængt isolering og restaurering. Flytningen gav arkivudvalget meget ekstra-arbejde, men heldigvis var udvalget fuldtalligt med 15 medlemmer, som alle medvirkede efter deres individuelle muligheder i det meget ekstraarbejde. Indvielsen af de nye lokaler fandt sted tirsdag den 6. maj i smukt solskinsvejr og med mange gode venner fra både Korsør og nærliggende byer som kærkomne gæster og gratulanter.

Trods flytningen har der været så mange aktiviteter som vel aldrig før. Udvalget samledes om registrering og andre opgaver to gange månedlig foruden nogle ekstraafetener. Nogle medlemmer har tillige været involveret i aktiviteter i kulturelt samråd og i bevaringsforeninger for henholdsvis byens gamle bygninger og m/f »Korsør«. Tre medlemmer deltog i årsmøde i Ebeltoft og to medlemmer i grundkursus i Ringsted. En ny aktivitet med forretningsudvalgets deltagelse i kontaktmøder i private hjem i kredse af arkivinteresserede venner hos bl.a. ægteparret Aage Jacobsen i Korsør og Kirsten Dige Olsen i Hulby resulterede i nye interesserede og trofaste venner af arkivet. Dias-serier om »Korsør før og nu« er blevet forevist ved fire lejligheder, og formanden har vist arkivfilm og egne film ved vidt forskellige møder inden for området rækkende til både Skælskør og Slagelse og dels eftermiddage og dels aftener, ialt 15 gange.

Der er udført supplerende fotografier af gamle fugleskydningskiver og effekter samt videre indsamling af materiale til biografier om fuglekonger m.fl. I december holdtes udstilling i Handelsbanken omfattende materiale om Korsørs første fotograf, Christian Nielsen Jenden (ca. 1861-1890) arrangeret af Kristen Borg.

Lån og affotografering af billedmateriale har efterhånden udviklet sig meget, og det har resulteret i interessante erhvervelser.

Et forsøg med at lade forretningsudvalgets tre medlemmer »dele« arkivets åbnings-tider i den daglige leder, Borgstrups, ferier var en succes med adskillige gæster netop i de perioder. Et stort arbejde med identificering af mere eller mindre kendte personer på mange ældre og nye billedafleveringer er udført af Poul Berthelsen, som desværre ved årsskiftet trak sig ud af arkivudvalget.

Der indgik i årets løb 229 afleveringer omfattende 850 emner, hvoraf mange som sædvanligt var mere museumsting end egentlige arkivalier, men foreløbig fortsætter arkivet med også at bevare sådanne ting. Af interessante afleveringer i 1980 kan nævnes: Et Jens Baggesen værk fra 1807, skudsmålsbøger fra 1852 og 1888, gulvbrædt fra »Korsør« m. tømrermesterens navnetræk fra 1882, vandsynsprotokol fra Taarnborg kommune 1876, foto af Korsør Dampfærgehavn 1882, hæfte med barne- og ungdomsminder fra Lilleø, Korsør, i tiden 1880-90, Glasnegativer af bymotiver 1893 og endelig en samling billeder og negativer om Margarinefabrikken og Besættelsestiden m.m. foto-graferet af Aage Rasmussen og skænket til arkivet af Aage Rasmussens søn via Poul Berthelsen. Denne samling er endnu under gennemgang og registrering. Korsør havde fornøjelsen af værtsskabet ved LAVA's årsmøde i marts, og der fremkom bl.a. ønsker om øget og nærmere samkvem arkiverne imellem. Med min varme tilslutning hertil vil jeg slutte denne korte beretning.

K. B. Rasmussen.

Næstved by- og egnshistoriske Arkiv

Årsberetning 1980

Det forløbne år har været stærkt præget af, at arkivet fortsat og indtil udgangen af august måned var centrum for indsamlingsprojektet »Foreningearkiver i Storstrøms amt«. Indsamlingen betød en å væsentlig tilgang af arkivsager, at omfanget af det indkomne materiale langt overgik tilvæksten i de tidligere år, nemlig ialt 668 journalnumre, hvoraf mange var omfattende. Amtsindsamlingen sluttede med udgivelse af en oversigt over foreningsarkivalierne i hvert enkelt arkiv. Det fremgår heraf, at Næstved-arkivet har langt de største samlinger i Storstrøms amt. Det kan noteres, at indsamlingen i Øster Flakkebjerg herred gav betydelige resultater. Blandt de vigtigste sager kan nævnes:

Brugsforeningerne i Grimstrup, Menstrup, Spjellerup, Hyllinge, Kyse og Vallensved. Kontrolforeningerne i Vallensved og Hyllinge. Herlufsholm Heste- og Kvægforsikring. Herlufsholm Sygekasse. Herlufsholm Sygeplejeforening. Herlufsholm Kommunelærerforening. Lille Næstved Andelsmejeri. Spjellerup Samlingshus. Vallensved Sogns Laaneforening. Fodby Gymnastikforening. Marvede socialdemokratiske Forening. Det konservative Folkeparti i Skelskørkredsen. Menstrup Kro.

I afdøde planteavlskonsulent P. Grøntveds arkiv findes manuskriptet til Ladbybogen og til forskellige gårdes historie i Ladby, Høve og Tystrup. Endelig skal det fremhæves, at mange billeder er kommet i hus fra sognene under Næstved købstad.

Selv om der således er gjort en stor indsats, og meget er kommet i hus, fra det gamle Oster Flakkebjerg herred, så er der stadig foreninger – såvel ophørte som nuværende – hvis sager bør opbevares i arkivet. Vi modtager gerne henvendelse herom på adressen: Næstved by- og egnshistoriske Arkiv, Sct. Jørgens Park 34, 4700 Næstved, tlf.(03)736507.

A. Strange Nielsen.

Årsberetning for 1980 for Sorø Amts Museum

1980 blev på mange måder et godt år for museet. For det første lykkedes det at få ansat en museumstekniker (Svend Hansen, Skee). Uden dennes arbejde ville mange praktiske og konserveringsmæssige opgaver ikke kunne løses. Dernæst kunne museet sende det første undervisningsmateriale på markedet, og der blev indledt en publikationsvirksomhed (artikler i *Fra Vestsjællands Museer 1980* og i *Jul i Sorø 1980*). Sidst, men ikke mindst, blev der sat ny publikumsrekord (knap 5.000). Det kan dog ikke nægtes, at der fortsat er store problemer, når talen drejer sig om opbevaringsforholdene for tingene – og arbejdsforholdene for personalet. Især er manglen på plads for både ting og medarbejdere følelig i det daglige arbejde.

I den økonomiske krisetid, vi oplever nu, er det imidlertid begrænset, hvor store spring fremad, museet kan tage, men kan budgetterne holde inflationen stangen og lidt til, som det var tilfældet i 1980, kan man ikke være helt utilfreds. De offentlige myndigheder på kommunalt og amtskommunalt plan takkes for deres tilskud, som i så høj grad er forudsætningen for, at museet overhovedet kan drives.

Disse offentlige tilskud skulle meget gerne fortsat tilflyde Sorø Amts Museum, også selv om der i museets virkeområde er opstået – og vel også fremover vil opstå – lokale museumsforeninger. I 1980 lagdes grunden til et skolemuseum i Flakkebjerg og et landbrugsmuseum i Ringsted. M.h.t. skolemuseet var Sorø Amts Museum stærkt involveret i den indledende fase, men resultatet blev, at skolemuseet drives selvstændigt af en forening. Disse museumsinitiativer er gode, for så vidt de dyrker nogle emner, som hidtil ikke er dækket særlig godt af de eksisterende museer i Vestsjællands amt. Der er tale om, at man supplerer hinanden, og kan der findes økonomiske midler til formålene, uden at det går ud over det museum, som behandler hele egnens kulturhistorie fra oldtid til nutid, er alt kun godt.

Helge Torm.

